

A határőr felderítés célja, feladatrendszere 1945-1989

(The purpose and task of the border guard reconnaissance 1945-1989.)

Absztrakt

A vizsgált időszak többszörösen átkeresztelt nevű magyar határőrsége a dualizmus és a két világháború időszakához hasonlóan a szolgálati feladatai eredményes ellátása érdekében végzett felderítő tevékenységét az őrzésére bízott határ mindkét oldalán. Ezt a szervezetet és annak tevékenységét, a vonatkozó szabályzókat mutatja be a szerző tekintettel a magyar pártállam más jellegű felderítői munkát végző szervezeteire. Az olvasó a magyarországi titkos információgyűjtésnek a pártállami időszakban megvalósuló eszközeibe és módszereibe nyer betekintést a magyar határőrizeti felderítés működésével való ismerkedése során. A tanulmány a témát nem ideológiai megközelítéssel, hanem szakmatörténeti szempontból vizsgálja a kortárs szerző alapos szaktudását hasznosítva.

Kulcsszavak

határőr felderítés ; Magyar Határőrség ; Államvédelmi Hatóság ;
„B” egyének ; BM kollégium

Abstract

The Hungarian Border Guard, renamed several times during the period under review, carried out its reconnaissance activities on both sides of the border entrusted to guard it, similarly to the period of dualism and the two world wars. This organization and its activities, the relevant regulations are presented by the author with regard to the organizations of the Hungarian party state performing other types of reconnaissance work. The reader gains an insight into the tools and methods of secret information gathering in Hungary during the party-state period as he gets acquainted with the operation of Hungarian border surveillance reconnaissance. The study does not examine the topic from an ideological point of view, but from a professional history point of view, utilizing the thorough expertise of the contemporary author.

Key words:

border guard reconnaissance ; Hungarian Border Guard ; State Protection Authority; „B” persons ;
BM (interior ministry) collegium

*

Open Researcher and Contributor ID = Nyílt Kutató és Közreműködő Azonosító (ORCID) : <https://orcid.org/0000-0003-4285-0612>

Institutional attachments = Szerző intézményi kötődései :

- Bertalan Szemere Scientific Society of History of Hungarian Law Enforcement = Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság
= Nemzeti Közszerzői Egyetem

- National University of Public Service

@: zsigovits.laszlo@uni-nke.hu

Date of registry = Regisztrálás dátuma : 2019. IX. 10.

Date of acceptance = elfogadás dátuma : 2020. I. 8.

DOI : 10.31627/RTF.XXX.2020.59N.179-228P

A titkos információgyűjtés kvalifikált tevékenység, melyet eredményesen csak az e célból létrehozott és működtetett szervezetek képesek végrehajtani. A határőrizeti tevékenységhez kapcsolódó titkos eszközökkel folytatott információszerzést a határőr felderítő, más néven a határőr operatív szervek végezték. A határőrizeti operatív munka során nem az ügynök volt az általánosan alkalmazott megnevezés, helyette többnyire a hálózati személy fogalmat használták, ha a hálózat kiépítéséről, működtetéséről, illetve hálózat tartásáról esett szó a hivatalos dokumentumokban. 1956. évi minisztertanácsi határozat az idegen államok hírszerző szervezetei és a belső ellenséges erők elleni harc alapvető eszközeként határozta meg az ügynökséget.¹ A határőrizeti szervek számára, ellentétben az államvédelemnél és a rendőrségnél használt ügynökség kifejezéssel, a „hálózati munka” folytatását tette lehetővé a határozat.²

A titkos információgyűjtés az operatív eszközök alkalmazásával történik. Klasszikus értelemben alapvetően nyolc operatív eszköz volt használatban, mely a globális elektronikai adatgyűjtés során további, főként az elektronikai eszközökkel végzett információgyűjtéssel és a digitális nyomoknak a megszerzésével bővült ki.

A titkos információgyűjtés morfológiája az alábbiak szerint építhető fel:

- jogszabályok és egyéb szabályzók (az 1990. évig szigorúan titkos, különösen fontos minősítésű minisztertanácsi, belügyminiszteri, belügyminiszter-helyettesi utasítások, parancsok, határozatok, ezt követően nyílt jogszabályok);³
- szervezetek: koalíciós, központi és fegyveres testületek operatív szervei;
- pénzügyi, anyagi ellátás (például: „B” ellátmány);
- személyi összetétel operatív szervek munkatársai tekintetében számos csoportot foglal magába (vezetés, adminisztrációs más támogató feladatokat ellátók, hálózattépítő és hálózattartó valamint hálózattartó (felderítő, elhárító) operatív munkások, hírszerzők, szigorúan titkos és titkos állomány, biztosítási feladatokat ellátó operatív technikát alkalmazók),⁴ titkos vizsgálati és nyomozati munkát végzők, elemzők értékelők, operatív figyelést és környezettanulmányozást végzők⁵ (a katonai elhárítás saját szervekkel rendelkezett), nyilvántartók,
- személyi összetétel hálózati személyek tekintetében rezidensek, ügynökök, informátorok, „K” és „T” lakás tulajdonosok, csapdatulajdonosok,
- konspirált figyelő- és tartózkodási helyek, garázsok, szolgálati kutyák;
- fedett intézmények, üzlethelyiségek, cégek;
- operatív biztosítás;
- együttműködők azaz hivatalos kapcsolatok és társadalmi kapcsolatok;
- titkos kommunikáció, kapcsolattartás;
- hírszerző lehetőség;
- operatív eszközök és módszerek⁶: hálózattartó operatív állomány által is alkalmazható, operatív technikai szervek által alkalmazható, globális eszközök (kém műholdak, internet, globális elektronikai információgyűjtés), kombinációk, operációk, fedett tevékenységek,
- operatív nyilvántartás: helyi, központi;
- konspiráció, rejtjelezés, titkosítás, rejtés, fedés, legenda, fedőigazolvány, fedőcég.

A határőrizeti szervezeteknél a vizsgált időszakban — kivéve az 1980-as évek végét — alapvetően két területen folyt operatív tevékenység.

Az egyik terület a katonai elhárítás volt, mely a saját állomány védelmét szolgálta, első sorban a politikailag másként gondolkodók, kémek kiszűrését próbálta megoldani, illetve az akkori szocialista erkölcsi normáktól eltérő életmódot folytatók tevékenységét kísérte figyelemmel és a titokvédelmet biztosította. Az elhárító szervezetek kezdetben határőrizeti szervezeti elemek voltak, ugyan a központi állambiztonsági szervezetek szoros felügyelete mellett, azonban az 1950. évtől már szervezetileg is a központi állambiztonsági szervezetek alá tartoztak. Osztály, alosztály, csoport szervezeti elemeik továbbra is a határőrségnél maradtak, tagjaik többnyire határőr tisztek voltak, de az állománytábla szerint a központi állambiztonsági szervezet részét képezték.

Az 1945. V. 14-től felállításra kerülő határportyázó századok és határőr őrsök katonai elhárítási feladatait a katonai elhárítást végző, Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztály irányítása alá tartozó, a honvéd kerületi parancsnokságok mellett működő D osztályok látták el.⁷

Az 1946. III. 25-ei átszervezést követően, a Magyar Honvéd Határőr Parancsnokság közvetlen szerveként került létrehozásra az elhárítási feladatokat is ellátó 1/b Osztály.⁸ Az 1/b Osztály Defenzív Alosztálya végezte az elhárító munkát az 1950. évig, a határőrizeti szervezeteknek az Államvédelmi

Hatóságba (ÁVH) történő beolvasztásáig. A 14 határvadász zászlóalj parancsnokságon és a 15. Határvadász Vasútbiztosító Zászlóaljnál a D osztály állományába tartozó D tisztek és D tiszthelyettesek, valamint a határvadász századoknál D tiszthelyettesek végezték az elhárító munkát. A D Osztály sokszor más feladatba vonta be őket, mert az 1947-1948. években sok nyugatról visszaszivárgott katonatisztet, csendőrt, volt nyilast, „SS” katonát vettek őrizetbe, illetve több embercsempészt, fegyverrejtegetőt fogtak el a hazai rendvédelmi testületek, amelyek nem rendelkeztek elég erővel az elfogott személyek valamásainak a feldolgozása, illetve azok alapján a további nyomozások kivitelezése tekintetében. A határőr őrsökön nem volt elhárítást végző operatív munkás, a zászlóalj D tiszthelyettesek elhárítási feladatokat teljesítése céljából kerékpárral jártak ki a területükre. Egy D tiszthelyettesnek hat határőr őr is juthatott.⁹

A két korabeli D tiszthelyettes visszaemlékezése nem fedi teljesen egymást. Az egyik visszaemlékező szerint a határvadász zászlóalj D állománya a zászlóalj-parancsnoknak volt alárendelve, a honvéd kerület D osztállyal csak együttműködött.¹⁰ A másik tiszthelyettes úgy emlékezett vissza, hogy a határvadász zászlóalj D állománya a honvéd kerület D osztály alárendeltségébe tartozott.¹¹

„A század D. tiszthelyettes végezte az elfogott határsértők kihallgatását a Z. D. tiszttől kapott utasítások alapján. Szoros kapcsolatot tartott fenn az őrsparancsnokokkal s B. egyénekkel. Hetenként ellenőrizte az őrsöket, s egyidejűleg felvette a kapcsolatot a községben élő B. egyénekkel. Szerkesztette a Z. D. tiszt utasítása alapján az esedékes jelentéseket.”¹² (Z = zászlóalj.)

Az ÁVH időszakában a határőrizeti elhárító szervek az ÁVH II. (Katonai Elhárító) Főosztály állományába tartoztak, de szervezetiileg továbbra is a határőrségnél maradtak, amely a megnevezésükben is kifejezésre került.¹³ A határőrizeti szervezeteknél az elhárítási feladatokat az ÁVH II. (Katonai Elhárító) Főosztály II/2. Osztály (Belső Karhatalom, Rendőrség, Határőrség) II/2-a alosztály (Határőrség) irányította.

1956 után is megmaradt az elhárító szervezetek központi irányítása, amely — az ÁVH időszakhoz hasonlóan — ugyancsak tükröződött az elnevezésekben.¹⁴

A másik operatív területen, azaz a felderítés szférájában a határőrizeti felderítő szervezetek a határőrizeti feladatrendszer eredményes ellátásához szükséges külső információk megszerzésére voltak hivatottak. A határőrizeti felderítő/operatív szervezetek a vizsgált időszakban az adott korszak határőrizeti- és politikai céljai alapján meghatározott, de nem teljes körű operatív eszközök alkalmazására voltak jogosultak, a saját állományt illetően nem foglalkoztak hálózati tevékenységgel, információgyűjtéssel, azt mindig az elhárító szervezetek végezték. A határőrizeti operatív szervezetek titkos külső információgyűjtés mellett folytattak nyílt információgyűjtést, nyomozati és vizsgálati tevékenységet, elemző és értékelő munkát, valamint elláttak a határterületi lakosság határőrizetbe történő bevonására irányuló felvilágosító, nevelő feladatokat is. A határőrizeti szervezetek felderítő munkája jelentős múltra tekint vissza, már a pártállamot megelőző polgári magyar állam időszakában, a dualizmus idején is végeztek ilyen tevékenységet.¹⁵

Rövid ideig, az 1986-1991. évek között a határőrizeti testületnek volt egy harmadik operatív tevékenységi területe is, amely az operatív környezettanulmányozást foglalta magában a határőrizeti állományt illetően. A Környezettanulmányozó Alosztály közvetlenül a BM Határőrség Országos parancsnokának volt alárendelve, de a feladatokat többnyire a személyügyi osztályvezetőtől kapta. A Környezettanulmányozó Alosztály személyi állománya határőr tisztekből (alosztályvezetőből és három főelőadóból), valamint egy nyilvántartóból és gépíróból állt. Az alosztály munkatársainak felkészítését a szakmai felügyeletet ellátó BM III/2. (Operatív Figyelő és Környezettanulmányozó) Osztály valósította meg.¹⁶

A vizsgált időszakban a határőrizeti felderítő szervezetek feladata alapvetően három fő területre irányult:

- megfelelő információk biztosítása a csapaterő számára a készülő illegális határátlépésekről és a várható csempésztevékenységekről a határőrizet megszervezéséhez;
- hálózati operatív és nyomozati munkával időben felfedni és megakadályozni az illegális határátlépéseket és a csempésztevékenység kísérletét;
- a nyomozati és elemző-értékelő munka eszközeivel, módszereivel feltérképezni a határőrizeti-operatív helyzetet, meghatározni az illegális határátlépések módszereit, várható helyszínét és időpontját.

A határőrizeti felderítés jellemzői az 1945-1949. évek között

Az 1945. év kezdetétől a Honvéd Határvadászok, majd a Honvéd Határőrség és a Határrendőrség látott el határőrizeti feladatot, melynek célja korabeli megfogalmazás szerint „... a magyar demokrácia védelme minden külső és belső ellenség ellen.”¹⁷ képezte. A határőrizeti felderítés célja jelentősen függött a határőrizet, határvédelem céljától, mely első sorban a háborús bűnösök felfedésére, az országból való kiszökésének megakadályozására, valamint a különböző fegyveres bandák támadásai elleni védelemre szolgált, illetve a csempészetet, a kitelepített svábok vagyontárgyaikért történő visszaszívargását és a tiltott kivándorlást igyekezett megakadályozni. A gazdaság stabilizálása érdekében fel kellett lépni a feketézők, csempészek ellen. Kezdetben politikai pártbefolyás, pártérdek kevésbé érvényesült, annak ellenére, hogy 1945 január végére a fővárosban két kommunista vezetésű politikai rendőrség létezett¹⁸, ebben az időszakban a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) — amely Kelet-Európa térségében egyértelműen szovjet vezetés alatt állt — felügyelte az ország fegyveres erőinek és szerveinek létrehozását, tevékenységét. A szovjet katonai megszállás egyre erőteljesebben fejtett ki nyomást a Magyar Kommunista Párt érdekeinek érvényesítése érdekében.¹⁹

Alapvetően a határőrizetet, határvédelmet a honvéd határőrség látta el a honvéd kerületi parancsnokságok irányításával, a határportyázó századok és a határportyázó őrsök által. A személyi állományt szovjet és amerikai hadifoglyokból és katonaviselt foglyokból verbuválták. A parancsnoki kar Ludovika Akadémiát végzetekből állt. Sok nemkívánatos elem is itt szeretett volna megbújni a felelősségre vonás elől.²⁰ A jobboldal a hadseregben még jelentős erővel rendelkezett.²¹ Mosonszentjánoson a határőrségi szerveket az Ausztriából visszavezényelt 5. hadosztály személyi állományából, valamint a helyi lakosokból állították fel.

A felderítési és elhárítási feladatok ellátására a honvéd kerület-parancsnokságok mellett működő, a Katonapolitikai Osztály alárendeltségében lévő D osztályokat hoztak létre. Ezzel az 1945. év elején az operatív munka a D osztályokra hárult, amely tagjai első sorban volt partizánokból, az ellenállási- és munkásmozgalom harcosaiból kerültek ki. Az illegalitásban dolgozó kommunisták jelentős konspirációs tapasztalattal rendelkeztek. Mellettük viszont szakemberekként alkalmazták a nem kompromittálódott volt csendőröket, rendőrnymozzókat és a korábbi defenzív osztály volt nyomozóit is. A D osztályok székhelye, működési területe megegyezett a honvéd kerületekével. Az operatív szervezeteknél törekedtek a baloldal számára politikailag megbízható káderek alkalmazására.

A D osztályok D tisztekből, D tiszthelyettesekből és polgári nyomozókból álltak.²² Kezdetben a korábban operatív tevékenységet végzők által alkalmazott hálózati személyek felkutatásának és aktivizálásának kísérletével folyt a titkos információgyűjtés. Az 1945. évben a hálózati operatív tevékenység megszervezése még számos nehézségbe ütközött.²³

A határőr őrsökon egy fő nyomozó tiszthelyettes látott el szolgálatot. Ezáltal a határőrizeti felderítő munka a 27 portyázó század 150 őrsén folyt. Az őrs-nyomozó tiszthelyettesek az őrs-parancsnok alárendeltségében tevékenykedtek.²⁴

Az államhatár tiltott (nem az engedélyezett helyen, időben és módon történő) átlépése bűncselekménynek számított, az ilyen cselekmény elkövetőjét határsértőnek minősítették. A határsértők körét a menekülő háborús bűnösök, a világháború és a kommunista hatalomátvétel előtti politikai, gazdasági vezetők, egyházi személyek, menekülő köztörvényes bűnözők, a nyugati életformát előnyösebbnek tartó, kalandvágyó és egyéb politikai okokból távozni akarók csoportja alkotta. Ezek mellett jelentős volt a kémek és ügynökök államhatár átlépési tevékenysége, az ember- és árú csempészt elkövetők száma, (a csempésztés olyan méreteket öltött, hogy veszélyeztette a gazdasági élet normalizálását), illetve a felfegyverzett bandákkal, a sváb kitelepítés során a kitelepítettek visszaszívargásával, a volt SS tagokkal, volksbundistákkal, kémekkel és diverzánsokkal kellett számolniuk a határőrizeti szervezeteknek.²⁵

A csempészek többször erőszakosan léptek fel az őket feltartóztató határőrizeti szervekkel szemben, az Ausztriában működő különböző kém- és diverzáns csoportok által átdobott ügynökök sem tétozáztak fegyvert használni. A soproni zsákban az államhatár más térségeihez hasonlóan a csempésztés kis kockázattal járt, mivel az 1946. évben a honvéd határőrség csak korlátozott előerővel rendelkezett, nem volt az államhatár mentén nyomsáv, műszaki zár, jelzőrendszer kiépítve. Ezért az osztrák-magyar határ közelében jól szervezett csempészbándák tevékenykedtek, amelyek számtalan erőszakos, sokszor halállal végződő cselekményeket követtek el. A korabeli sajtó számos ilyen esetről számolt be. Ezen bandák tagjai a volt SS tagjaiból, volksbundistákból, vlaszovistákból, nyilasokból, közönséges bűnözőkből tevődtek össze.²⁶

A határőrizetre veszélyes elfogott személyek összetétele széles skálán mozgott, az internálótáborból nemrég szabadulttal kezdődően, ékszerait Ausztriába csempészni szándékozó hölgyön keresztül, a gépkocsi tolvaj-gépkocsicsempésszel bezárólag szinte minden fajta személy megtalálható volt, aki a korabeli rendfenntartással valamilyen formában szembekerülhetett.

A határőrök körében is akadt olyan katona, aki nem tudott ellenállni az anyagi csábításnak. Kösze-gen szolgált az a katona, aki 200-300 forintért vitt át embereket a határon.

A Honvéd Határőrség parancsnoka az 1946. évi nyilatkozatában kiemelte, hogy meg kell akadályozni a csempésztést és a határon átnyúló feketekereskedelmet, a banditák és bűnözők beáramlását az országba, az államhatalmi erők elől külföldre menekülők szökését. Fontos feladat volt a csempészek, a feketézők, a bűnözők, és a jobboldal emberei illegális határátlépésének a megakadályozása.²⁷

A határesemények többnyire a déli és nyugati határszakaszon, úgy befelé, mint kifelé irányulóan zajlottak. Ennek megfelelően a határőrizeti elhárítás és felderítés erőit és eszközeit ezen két legaktívabb viszonylatban összpontosították.

Az 1945-1946. években a honvéd kerületek a konzervatív világnézetű személyek gyűjtőhelyeivé váltak. Ezért a D osztályok egyik fontos tevékenységét alkotta az új rendszerrel nem szimpatizálók kiszűrése, ennek keretében:

- a honvéd határvasdász portyázó századok és őrsök személyi állományának kiválasztása, a volt nyilasok és háborús bűnösök a határőrizeti szervezetekből való eltávolításának javaslatba hozatala;
- a hivatásos állomány operatív értékelése;
- a személyi állomány hangulata alakulásának figyelemmel kísérése;
- a határmenti lakosság és a határvasdászok kapcsolatának javítása az operatív munka eszközeivel;
- a határvasdászok és a szomszédos ország határőrizeti szervezetei közötti viszony alakulásának figyelemmel kísérése.

A határőrizeti szervezet 1946. III. 25-ei első átszervezése kapcsán — a Honvéd Határvasdász csapatnem szervezetéből kiindulva — megalakult a Magyar Honvéd Határőrség. Ennek keretében felállították a Honvéd Határőrség Parancsnokságát és létrehozásra kerültek a zászlóalj-parancsnokságok is. Az átszervezés után a határőrség a Magyar Kommunista Párt fegyveres csapatává vált,²⁸ mely előrevetítette, hogy az operatív munka is pártérdekeket fog szolgálni. A SZEB szorgalmazta az államhatáron erős ügynöki csoportok létrehozását, valamint a csempésztéssel és egyéb bűncselekménnyel gyanúsítható személyek megfigyelésének fokozását.²⁹

Az operatív munka végzésére a Magyar Honvéd Határőrség Parancsnokság közvetlen alárendeltségében hozták létre az 1/b Osztályt. Ez a szervezeti egység kezdetben alapvetően elhárítási feladatokat végzett, illetve az elhárítási (saját állomány védelme) és a felderítési (szervezeten kívüli információk megszerzése a készülő államhatár-ellenes bűncselekményekkel kapcsolatban) tevékenység nem különült el élesen egymástól. Az 1/b Osztály a szakmai irányítás és vezetés szempontjából közvetlenül a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztály alá tartozott. A honvéd kerületeknél a D osztályok továbbra is megmaradtak, elvileg ugyan közvetlenül utasítást nem adhattak a határvasdász zászlóalj D tiszteknek, de szorosan együttműködtek egymással. Például a Katonapolitikai Osztály által vezetett köztársaság-ellenes összeesküvés felszámolásakor a D munkát végzők a „B” egyének aktivizálására kaptak feladatot. A számtalan kiadott körözéssel kapcsolatosan is a „B” egyének aktivitása fokozásának növelését várták el a zászlóalj D beosztottaktól.

A D állomány és a határvasdász nyomozók is a feladatokat többnyire szóban, eligazításon kapták, írásos dokumentumok nem készültek, beszámoltatások nem történtek.

Az 1/b Osztályra az osztályvezető és a D tisztek a Katonapolitikai Osztályról kerültek áthelyezésre. Az 1/b Osztály Defenzív Alosztályra és Nyomozó (Bűnügyi) Alosztályra tagozódott. A Nyomozó Alosztály alosztályvezetője és számos nyomozója a két világháború közötti időszakban határvasdász nyomozóként tevékenykedett. A Defenzív Alosztály irányításával a határvasdász zászlóaljak parancsnokságán a zászlóalj-parancsnok alárendeltségében egy fő D tiszt és egy fő D tiszt helyettes működött. A zászlóalj D tiszt ellenőrzést gyakorolt a határvasdász nyomozók operatív munkája felett. Annak ellenére, hogy a zászlóalj D tisztek a zászlóalj-parancsnokok alárendeltségébe tartoztak, felsőbb utasításra az operatív helyzet alakulásáról csak azt a zászlóalj-parancsnokot tájékoztathatták, aki politikailag megbízható volt. A Bűnügyi Alosztály a határvasdász zászlóaljak egy fő nyomozó tisztjének, két fő nyomozó tiszt helyettesének és az egy fő nyomozó tisztésének munkáját irányította. A határvasdász századoknál egy fő D tiszt helyettes és egy fő nyomozó tiszt helyettes tevékenykedett. A határőr őrsökon pedig egy fő

nyomozó tiszthelyettes látott el szolgálatot. Az őrsnyomozó tiszthelyettesek az őrsparancsnok alárendeltségében tevékenykedtek.³⁰

A Defenzív Alosztály feladatai voltak:

- elhárítási feladatok végzése;
- zászlóalj D tisztek irányítása;
- összefoglaló jelentés készítése a Katonapolitikai Osztály részére;
- az elfogott határsértők kihallgatása (mérlegelés után rádióon rejtjelezve jelentették az 1/b Osztálynak az elfogott személy adatait a Katonapolitikai Osztályra való továbbítás céljából).

Bűnügyi Alosztály feladatai voltak:

- az állambiztonsági vonatkozással nem rendelkező közönséges bűncselekmények, főként a csempész és embercsempész esetek kivizsgálása;
- az állomány által elkövetett nem politikai vonatkozású ügyek nyomozása;
- fegyverhasználat jogosságának elbírálása;
- az embercsempész szervezetekbe történő titkos eszközökkel való beépülés a nyomozócsoporthoz tagjai (többnyire a Horthy korszak volt határvadász nyomozói) által.³¹

Az 1/b Osztályt később D Osztálynak, azaz Defenzív Osztálynak, majd Elhárító Osztálynak nevezték. A határőrizeti felderítő tevékenységet a Nyomozó Alosztály végezte, mely hamarosan kivált a D Osztály alárendeltségéből, és önálló Felderítő Osztállyá szerveződött. Ezáltal irányítás tekintetében és szakmailag is elkülönült egymástól az elhárító és a felderítő tevékenység. A Felderítő Osztály alapvetően a határőrizet megszervezéséhez szükséges külső információk megszerzésére volt hivatott, illetve a megtörtént határeseeményekkel kapcsolatos nyomozati, vizsgálati munkát végezte. A politikai jellegű, állambiztonsági tartalmú ügyeket kivették a hatásköréből.

A határvadász zászlóaljaknál és a határvadász századoknál lévő határvadász nyomozók a parancsnok közvetlen alárendeltségében tevékenykedtek, az államhatár 15 km-es sávjában feladatukat alkotta:

- az állambiztonsági tartalommal nem rendelkező közönséges bűncselekmények, főként a csempész és embercsempész esetek kivizsgálása;
- a személyi állomány által elkövetett nem politikai vonatkozású ügyek nyomozása;
- az állambiztonsági vonatkozású ügyek D tiszteknek való átadása.

A határőrizeti felderítő szervezetek (nyomozó tisztek, tiszthelyettesek és tisztesek) ügynököket („B” egyéneket) és informátorokat szerveztek be és alkalmaztak, illetve az operatív állomány figyelmébe, követéseket hajtott végre, a lakosság körében a sötét hírszerzést alkalmazva gyűjtötte az információkat. Az 1940-es évek második felében szolgált egykori felderítő tisztek elmondásából kitűnik, hogy gyakran alkalmazták a megfélemlítés, kényszerítés eszközeit is, mely alapvetően a háborús attitűdből táplálkozott. A határőrizeti felderítő szervek feladatát képezte a kifelé vagy befelé irányuló határsértésekről és azok kísérleteiről, vagy előkészületeiről szóló adatok beszerzése, a megtörtént határsértések kivizsgálása, az elkövetők kapcsolatainak felfedése, ellenőrzése, az ellenséges ügynökök, háborús bűnösök, ember- és árucsempészek, azok segítőinek felkutatása, realizálása, a szomszédos országban zajló események figyelemmel kísérése és jelentése.

A határvadász őrs-parancsnok alárendeltségében tevékenykedő határvadász őrs-nyomozó tiszthelyettesek (tisztesek) polgári ruhában, hálózatot szervezve igyekeztek adatokat szerezni a csempész és embercsempész tevékenységről, mellyel segítették az őrs-parancsnok szolgálatszervezési munkáját. A határvadász őrs-nyomozók nagy kísértésnek voltak kitéve a csempészek, határsértők megvesztegetési kísérletei által, például egy ló csempész 2 000 forintot ajánlott fel egyiküknek, ha az továbbengedi őt. A határvadász őrs-nyomozók többnyire jelentették az ilyen eseteket, melyért pénzjutalomban és dicséretben részesültek. A vesztegetés mellett erőszakosan is felléptek velük szemben a csempészek, többen lelőttek közülük, egy esetben 10 000 forintos vérdíjat tűztek egy D tiszt fejére. A határvadász őrs-nyomozó munkáját nehéz, fáradtságos, testi frissességet, leleményességet, ügyességet, körültekintést és élénk észjárást igénylő tevékenységként tartották számon.

A határvadász őrs-nyomozó feladatai voltak:

- minden gyanús személy megfigyelése a működési területen, róluk környezettanulmány készítése;
- minden, a határon észlelt gyanús esemény jelentése az őrs-parancsnoknak való jelentése;
- csempészési útvonalak felderítése;
- az őrs személyi állománya számára a csempészési módok oktatása az;

- személymotoszás végrehajtására való felkészítés a rejtékhelyek bemutatásával (a válltömésben ékszer, a kabátbélésben értékpapír lehet, hol rejthető el térkép, iránytű, levél, hírszerzőre gyanút terelő feljegyzés stb.);

- valószínű elkövetési útvonalak és időpontok behatárolása, operatív ellenőrzése;

- ellenséges kategóriák meghatározása (becsületes munkát kerülő csempészek, szabotázsselekmények elkövetői, propaganda /hírverés/ szószólói, összekötők és hírszerzők, vagy más titkos szervezetek tagjai).

A határ vadász nyomozók sikeresen dolgoztak, ennek egyik bizonyító példája a vonatszállítmányok megdézsmálójának felderítése és elfogása volt. A korábbi Vasútbiztosító Ezred állományaiból sok bűnöző hajlamú személy került át a 15. Határ vadász Vasútbiztosító Zászlóaljhoz, akiknek a felderítésében vettek részt a határ vadász nyomozók. Az 1947. év nyarán a Szovjetunióba irányított jótéteti szállítmány vagonját feltörték. Az értékelés szerint ez Fényeslitkén történhetett. A határ vadász nyomozók népszámláló bizottság fedéssel az iskolában történt elhelyezéssel kezdték meg a vizsgálatot. Két testvér a kocsmában összevitatkozott egy nagyobb pénzösszeg elosztása miatt, ez vált gyanússá a nyomozóknak, így göngyölítették fel az ügyet.

A korrupciótól ezen időszak határőrizeti szervezetei sem voltak mentesek, például a jótéteti szállítmány vagonját őrző járőr is összejátszott a fosztogatókkal.³² A soproni razzia előtt is a 21/1 határ vadász őrs egyik őrmestere őrizetbe került, mint a csempészek besúgója.

A Honvéd Határőr Parancsnokság az 1946. X. 29-én szabályozta a jelentések rendjét³³, melynek alapján a Magyar Honvéd Határ vadász Zászlóalj D tiszteknek futár útján kellett az 1/b Osztályra minden hónap 25-ig felterjeszteni a 15 kérdéscsoportba foglalt, a teljes határőrizeti operatív helyzetet átfogó értékelést. A jelentés magában foglalta az őrzendő határszakasz hosszát, az erők, eszközök, felszerelés állapotát, a túloldali határőrizeti szervekkel való viszony alakulását (törekedtek azt normalizálni), a szomszédos ország határőrizeti szerveinek tevékenységét, magatartását, a személyi állomány operatív értékelését, hangulatát, képzettségét, fegyelmi helyzetét, a D vonal működését, a lakosság értékelését és a határon túli eseményeket. A jelentések többek között beszámoltak helyi lakosok halálesetéről, a szlovákiai kitelepítésekről is.

A határrendőr-kapitányságok — 1946. év nyaratól határrendészeti kapitányságok —, alárendeltségébe tartozó tiszti őrsök felállítása 1945 nyarán a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányságának alárendeltségében kezdődött meg,³⁴ melyet 1946-ban módosítottak.³⁵

A Magyar Határrendőrségnek a Magyar Államrendőrség szervezetébe való integrálásával a II. világháború utáni magyar határőrizet a dualizmus kori szisztémáról — amelyben a Magyar Királyi Határrendőrség 1906-tól 1918-ig működött — áttért a két világháború közötti szisztémára, amikor a határforgalom ellenőrzését a magyarországi rendőrségek államosítását³⁶, majd annak átszervezését követően³⁷ a vidéki főkapitányság közvetlen alárendeltségébe tartozó határszéli rendőri kirendeltségek végezték.³⁸

Az 1946. évi átszervezés a határrendőri szervezeteket is érintette, a határrendészeti kapitányságok számát 34-re, az őrsök számát pedig 154-re emelték.³⁹ A határrendészeti kapitányságokon és az őrsökon is 4-4 detektív állt alkalmazásban. Ezen szervezetek alapvetően a határforgalom ellenőrzését látták el. Tömegesen özőnlöttek vissza a II. világháború harcai során nyugatra került katonák, civilek, akiknek a szűrését, operatív ellenőrzését is nekik kellett elvégezni. Jelentős volt a csempésztevékenység is. Hazánk rendelkezett némi húsárúval, amit igyekeztek kicsempészni az országból, ennek ellenértékeként pedig más használati cikkeket csempészték Magyarországra.⁴⁰ A határrendészeti kapitányságok irányítását a belügyi tárca Határrendészeti Osztálya végezte.

A határrendészeti kapitányságok vezetőivel mellérendelt viszonyban tevékenykedtek a politikai csoportvezetők. A politikai csoportokban több nyomozó dolgozott, fő feladataik voltak:

- nemzetközi vonatok utasainak ellenőrzése;
- az autóbuszok és helyi vonatok utasainak ellenőrzése;
- releváns ügyek vizsgálata, nyomozása;
- feketézökökkel szembeni eljárás keretében piaci ellenőrzés;
- a rendőrségen belüli közellátás megszervezése;
- rendszeres információküldés a felettes szerveknek;
- a ki- és belépő külföldi utasok névjegyzékének vezetése.⁴¹

A határrendészeti kapitányságokon többnyire csak a kapitányságvezető foglalkozott operatív ügyekkel, ő továbbította a jelentéseket az 1/b Osztálynak.

A Magyar Államrendőrség operatív munkájának szabályozására a belügyminiszter rendelete alapján került sor.⁴² A Magyar Államrendőrség határrendészeti szerveinek az operatív munka végzése során volt honnan tapasztalatot merítenie, mivel a korábbi időszak határrendőrsége is végzett ilyen munkát. „A határrendőrség is végzett felderítést. Egyrészt megkísérelték kikérdezni a határon átkelő utasokat, másrészt megbíztak egyes személyeket, hogy a határ túloldalán a lakosság hangulatát, a közlekedési és hírközlő hálózatot, valamint az ott található katonai, határőrizeti erőket kipuhatolják. Ennek során egyes esetekben sor került a határ mentén szolgálatot teljesítő szerb vagy román hivatalnokok, vasutasok, katonák stb. lepénzelésére és beszerzésére.”⁴³

A szovjet tanácsadók megjelenésével, az illegálitásból kilépett Magyar Kommunista Párt (később a Magyar Dolgozók Pártja – MDP) befolyásának növekedésével új állambiztonsági koncepció látott napvilágot, melynek eredményeképpen fokozódott a határőrizeti felderítés állambiztonsági feladatköre, megkezdődött a politikai megbízhatóság alapján való szervezetépítés. Elbocsájtották a szervezetből azon személyeket, akik ellen múltuk alapján a politikai megbízhatóság legkisebb gyanúja is felmerült, helyükre fiatal, szakmailag képzetlen, gyakorlati tapasztalatokkal nem rendelkező munkáskáderek kerültek.

A Belügyminisztérium IV.-12. Osztálya az 1946. évi utasításában a határsávban razziák végrehajtását rendelte el az ott tartózkodó idegen, valószínűleg a határon való átszökést, csempészkedést, a határon átcsempészett áruk átvételét tervező elemek hatósági intézkedés alá vonása céljából, amelyeket a határőrizeti csapatokkal együttműködve hajtottak végre. A IV.-12. Osztály az utasítást a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitánysága vezetőjének, valamint a határrendészeti kapitányságok és tiszti őrök vezetőinek címezte. A határőrségi felderítésnek jelentős szerepet szántak a különböző akciók előkészítése és végrehajtása során, melyet jól példáz az 1946. év őszén, telén a Csenger és Sopron, környéki razziák végrehajtása.⁴⁴ A felderítéstől várták el a határőrizetre veszélyes személyek és azok hozzátartozóinak, segítőinek a felfedését, róluk adatok szolgáltatását a határőrizeti törzs számára.⁴⁵ A D tisztek és a határvadász nyomozók alapvetően a „B” egyének és a hazafias lakosság segítségével a zászlóalj működési területén tevékenykedő csempészekről és más, a rendszer ellenségeinek számító személyekről adatokat gyűjtöttek az akcióban részt vevő csapaterő számára, de személyesen is részt vettek a házkutatásokban, kihallgatásokon.⁴⁶ A határőr őrök nyomozó tiszthelyettesei folyamatosan helyzeti adatokat gyűjtöttek a razzia törzs számára. A mobil összeköttetést R/3 rádiókészülékekkel biztosították.⁴⁷

Az 1946. és az 1947. években úgy a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitánysága, illetve a Magyar Államrendőrség határrendészeti kapitányságai, valamint a honvéd határvadász zászlóalj folyamatosan figyelték és jelentették a szlovákiai kitelepítések eseményeit. A Magyar Államrendőrség szervezetei a belügyminiszternek és a Belügyminisztérium Határrendészeti Osztály vezetőjének továbbították a tapasztaltakat, a honvéd határvadász szervezeteknél pedig a század nyomozó tiszthelyettes és a határvadász őr-század a zászlóalj-parancsnokságok D tisztjének jelentettek, akik azt továbbította a Honvéd Határőr Parancsnokság 1/b Osztályának.⁴⁸

A határőrizeti feladatok eredményesebb ellátása érdekében az 1948. évben rendőrségi jogkörrel ruházták fel, elsősorban a nyomozati és eljárási tevékenység lefolytatásához a határvadász alakulatok parancsnokságait és egyes tagjait. Az 1948. évre erőteljessé vált csempész tevékenységeket a határvadász nyomozók és D tiszthelyettesek közösen igyekeztek felderíteni.

Az 1949. évben a déli és a nyugati viszonylatban elkezdett aknamező kiépítése⁴⁹ sem riasztotta el a nagyobb csoportok határsértési kísérleteit. Több ilyen csoport is lejutott az államhatárra, általában embercsempészek segítségével, mely a határőrizeti felderítés hiányosságaira utalt. A határsértést elkövetni szándékozókat és a határőrizetet megvalósítókat jól jellemzi az alábbi megfogalmazás: „A rendelkezésre álló adatainkból megállapíthatók, hogy a disszidálni szándékozó egyének osztályhelyzete a burzsoá reakciós osztályhoz tartozók, amelyre öltözetükből és a náluk talált ékszerekből is lehet következtetni.”⁵⁰

A határőrizeti felderítés további céljának alakulására több külpolitikai körülmény is hatást gyakorolt. 1949-ben életre hívták a NATO-t, illetve Magyarország és Jugoszlávia viszonya váratlanul és gyorsan megromlott. Ezért az 1949. év márciusában életbelépett „Klapka” hadrend szerint a határőr csapatoknak is nagyobb szerepet szántak az ország védelemben (14 határvadász zászlóalj, 43 határvadász század, 194 őr) és a testület parancsnokságát is átnevezték Határőr Főparancsnoksággá.

Az 1945. év kezdetén a tapasztaltabb operatív állomány szóban adta át tudását az új munkatársaknak, illetve a napi munkavégzés mellett tartottak nyomozói tájékoztató tanfolyamokat. A szervezettzerű képzés megindítására is sor került, melyre a kortárs határőr, egykori partizán úgy emlékezett vissza,

hogy „1945 szeptemberében részt vettem a felszabadulás után először rendezett tiszti tanfolyamon, amit sikeresen elvégeztem”.⁵¹ Az 1945 utáni években rendőrtisztképzésnek szerves részét képezte az állambiztonsági képzés.⁵² A határvasdász nyomozók között sokan nem rendelkeztek szakmai képzettséggel, többben is csupán hat elemi jártak ki, ezért a határvasdász nyomozó tisztnek, tiszthelyetteseknek, tiszteseknek központi tanfolyamokat szerveztek. Az 1946. évi átszervezés nyomán meghatározták a kiképzés rendjét (például a nyomozóknak a Határőr Parancsnokságon kell felkészítést szervezni). Elrendelték, hogy az 1947. III. 15-ig minden parancsnoknak és szakbeosztásának meg kell szereznie a szükséges ismereteket. Ezért minden tisztnek és altisztnek átképzésen kellett átesnie, az operatív (felderítő) állomány elméleti felkészítése érdekében az 1/b osztály az 1946. és 1948. évek között Budapesten öthetes, vizsgával záruló központi határvasdász nyomozói tanfolyamokat szervezett. Akik a tanfolyamot sikeresen elvégeztek bizonyítványt és „Határvasdász nyomozó” jelvényt kaptak, melyet a polgári ruha gallérja alatt kellett viselni. A nyolchetes tisztes-kiképzés után a nyomozó tisztesnek kiválasztottak számára három, majd négyhetes központi nyomozó tanfolyamokat szerveztek.

Az 1947. év őszén politikai tisztogatások („B” listázás) történtek, az új politikailag megbízható D állomány még ugyanebben az évben elhárító szaktanfolyamon vett részt a Kossuth Akadémián.

Az 1948. évben az 1/b osztály felkészítő tájékoztató anyagot adott ki.⁵³ A *Határőr* lap nyomozó szakcikksorozattal igyekezett segíteni az operatív személyi állomány felkészültségének a javítását.

A „Segédlet nyomozástamból határvasdász nyomozók és őrsparancsnokok részére.” című felkészítő tájékoztató anyag támpontot adott a „B” egyének kiválasztásához, a hálózat kiépítéséhez. Előírta, hogy a „B” jelöltről fedett adatszerzéssel alapos környezettanulmányt kell készíteni. Elvárta, hogy a határvasdász nyomozó jó személyi ismerettel rendelkezzen, mely során meg kellett állapítania:

- az ellenséges táborbeliek körét;
- a támogató táborba tartozókat;
- melyhez rendelkeznie kellett emberismereti képességgel is.⁵⁴

A „Segédlet nyomozástamból határvasdász nyomozók és őrsparancsnokok részére.” című felkészítő tájékoztató anyag a megfigyeléssel kapcsolatosan is sok hasznos tanácsot adott:

- a falu vagy tanya egyhangú, eseménytelen életében minden esemény érdeklődést, kíváncsiságot kelt;
- a falu lakói személyesen ismerik egymást, az idegen arc felbukkanása azonnal feltűnik, megindul a szóbeszéd, a híreket szájról-szájra adják, miközben hozzáfűzik saját véleményüket és találgatásaikat;
- az idegen mozgását kíváncsi tekintetek kísérik;
- az idegent a faluban lépten-nyomon kikérdezik;
- az érdekes eseményt a pletyka gyorsan szárnyaira kapja;
- a fentiek miatt a nyomozó a területre a helyi viszonyokhoz igazodó ürüggyel lépjen;
- a bujkálásnak, titkolózásnak semmi értelme;
- a nyomozó az ürüggynek megfelelő igazolvánnyal (borüggynek, biztosítási üggynek, népszámlálási összeíró stb.) rendelkezzen;
- ami feladatot a nyomozó nem tud megoldani, azt végeztesse el a „B” egyénnel;
- vásárok, búcsúk, piacnapok alkalmával a megfigyelés körülményei kedvezőbbé válnak.⁵⁵

A határvasdász nyomozó kilétének tehát rejtve kellett maradnia a határőr őrs működési területén élők előtt, mivel ekkor még nem volt cél a lakosság széleskörű bevonása a határőrizeti tevékenységbe. Ez a metodika arra volt visszavezethető, hogy a határterületi lakosok között sok volt a csempész, és az egyéb határőrizetre veszélyes személy. Ennek ellentmond ugyan az a tény, hogy a lakosság több esetben jelezte idegen csempészek feltűnését, mivel érzékelték, hogy a csempészek könnyen meggazdagodnak, ők pedig kemény munkával is csak nagyon szerény életkörülményeket tudnak teremteni maguknak.⁵⁶

Az adatgyűjtés lefolytatására is megfelelő instrukciókat kaptak a határvasdász nyomozók. A gyanús személy kilétének megállapítására környezettanulmányozást kell lefolytatni. A célszemélyről az adatokat meg lehet szerezni magától a célszemélytől, annak bizalma elnyerését követően, vagy fedéssel a szomszédoktól (a szomszédok előbb-utóbb nézeteltérésbe kerülnek egymással, így sokat elmondanak a másiktól), illetve hatósági és más személyektől. Ezen személyek esetében is valamilyen ürüggyel meg kell nyerni a bizalmukat és csak körültekintően lehet végezni az érdeklődést. A nyomozónak széles politikai látókörrel kell rendelkeznie, hogy felismerje az egyszerű csempésznek mutatózó vagy jogsértő határátlépést elkövetően a politikai bűnözőt, képes legyen a kapcsolataikra vonatkozó adatok megszerzésére is.⁵⁷

Mélyebb szakmai képzésre az államvédelmi tisztképzés keretében került sor. „1945-től 1948-ig a Hatóságon szervezett kiképzés, tervszerű oktatás lényegében nem volt. 1945-ben nyomozói tájékoztató tanfolyamok megtartására került sor. A Rendőrákadémia egyéves tiszti iskoláján államvédelmi szakirányú tiszti tanosztály tervezetének kidolgozására került sor az 1948. év júliusában. A Dzerzsinszkij Tanosztály beindítására 1949. évben került sor. A két államvédelmi tiszti tanosztály mellett az államvédelmi tisztképzéshez a többi rendvédelmi szerv tiszti iskolái is hozzájárultak; az 1949. év folyamán a »Honvéd Tiszti iskolákra« 97, a Rendőrákadémiára 7 főt küldtek, s további 20 fő a Szovjetunióban vett részt egy egyéves tanfolyamon. A tisztképzés felsorolt formái mellett továbbra is szerveztek különböző szakirányú alapszintű tanfolyamokat; 1949-ben operatív nyomozói, híradós, határrendészeti, karhatalmi és elhárító tanfolyamokat indítottak.”⁵⁸

A kutatások során arra vonatkozóan, hogy kik voltak a tanfolyamok oktatói, írásos dokumentum nem került a felszínre. A téma kutatóinak a publikációiban is csupán annyi található, hogy a tanfolyamokon a „... legjobb szakemberek tanították az operatív munka elveit és módszereit.”⁵⁹ a „Segédlet nyomozástamból határvadász nyomozók és őrsparancsnokok részére.” című felkészítő tájékoztató anyag felelős szerkesztőjeként az 1/b osztály korabeli vezetőjét tüntették fel.⁶⁰ Az egykori határvadász nyomozók visszaemlékezéseiből annyi derült ki, hogy a képzések egy részét a honvéd kerületi D osztályok vezetői, illetve az 1/b osztály munkatársai tartották, más részüket a DZERZSINSZKIJ-féle alapeszméket ismerő volt partizánok, egykor illegalitásban tevékenykedő kommunisták. Az 1945. év előtti időszak nem kompromittálódott operatív munkatársait is némileg bevonták a képzésbe, egyedül ők ismerték a hálózat-kiválasztás, beszerzés, hálózattartás, hálózatnevelés elméletét és gyakorlatát. Áttanulmányozva a későbbi időszakok azon jelentéseit, melyek a hálózati munka színvonalát értékelték, az látható, hogy ezen a területen folyamatosan komoly hiányosságok vetődtek fel. Ez arra vezethető vissza, hogy a képzők kiválasztásában is a politikai hovatartozás volt a döntő szempont a szakmai tudás helyett. Továbbá az is nehezítette a képzés színvonalának emelését, hogy azt többnyire oktatás-módszertani ismeretekkel nem rendelkező parancsnokok vagy operatív szakbeosztású személyek hajtották végre. Nehezen találtak olyan oktatót, aki ugyanúgy birtokában volt a pedagógia, mint a szakmai ismereteknek, ráadásul politikailag is megbízható volt. A képzéseket államvédelmi tisztek tartották.⁶¹ A képzések szervezésével, lebonyolításával részletesen foglalkozó kutatók is általában ezen a véleményen vannak.⁶²

Összességében tehát megállapítható, hogy:

- az 1945. év elején még nem létezett önálló határőrizeti felderítő szervezet — a határőrizeti felderítés, melyet többnyire a határvadász őrs-parancsnokok alárendeltségébe tartozó határvadász őrs-nyomozók folytattak alapvetően — az elhárítási célokra létrehozott, honvéd kerületi parancsnokságok mellett működő D Osztályok irányításával történt;
- a határőrizet 1946. III. 25-ei átszervezése kapcsán felállított 1/b osztály (majd D osztály) is alapvetően elhárítási feladatokat végzett, de már nyomozó (bűnügyi) alosztály létrehozásával a határőrizeti felderítés feladatrendszere elkülönült az elhárítási teendőtől;
- a fasiszmus elleni harci lelkesedés egyre inkább kihunytt, a rossz ellátás és a gyatra felszerelés erősen rontotta a hangulatot;⁶³
- a határőrizeti felderítés szervezetiileg alegység szintig terjedt, ugyanis a határőr őrsökön is egy fő nyomozó tiszthelyettes látott el szolgálatot, a határrendészeti kapitányságokon pedig többnyire csak a kapitányságvezető és a politikai nyomozó csoport 4-5 fő detektíve foglalkozott operatív ügyekkel;⁶⁴
- a nyomozó alosztály hamarosan kivált a D osztály alárendeltségéből, és felderítő osztállyá szerveződött, mely azt jelentette, hogy irányítás tekintetében és szakmailag is elkülönült a határőrizeti felderítés az elhárítástól;
- az egykori illegalitásban dolgozó kommunisták mellett operatív tapasztalattal csak az 1945 előtti operatív szervek tisztjei, tiszthelyettesei rendelkeztek, ők tartottak korábban hálózati személyeket, ebből fakadóan szükség volt rájuk, de az elkövetkező években fokozatosan eltávolították őket a szervezetből, helyüket fiatal, a kommunizmus eszméje iránt elkötelezett káderekkel töltötték fel, akik nem rendelkeztek magas szintű operatív felkészültséggel és megfelelő gyakorlattal, ezért a határőrizeti felderítés nem hozta meg a kívánt eredményeket;
- jelentős volt a kompromittáló adatok alapján beszerzett „B” egyének száma a hálózat gyors létrehozása érdekében, egyes kutatók szerint a határőrség nyomozó szervezetei állítólag nem is rendelkeztek hálózattal csak a határrendészeti kapitányságok, melyek hálózatai viszont hasznavehetetlenek voltak;⁶⁵
- az 1945. évben felállított honvéd határőrizeti szervek hivatásos állománya jórészt a szovjetek oldalán harcoló katonai alakulatokból került ki, akik korábban nem végeztek operatív tevékenységet, viszont a

határrendészeti kapitányságok megkísérelték átmenteni a háború előtti rendvédelmi szervek hálózati személyeit;

- kezdetben az operatív eszközöket határőrizeti célra alkalmazták, mely folyamatosan kibővült a politikai érdekeket szolgáló állambiztonsági feladatok érdekében történő felhasználással;
- a határőrizeti felderítés közvetlenül az adott szervezet parancsnokának az irányítása alatt állt, az operatív szervezetek az egyes alakulatokhoz (zászlóalj, század, őrs) kötődtek;
- a szervezetszerű képzés az 1/b osztály irányításával az 1946. évtől indult be;
- nem volt a határőrizeti felderítést egységesen meghatározó szabályzó, a hálózati tevékenység alapelvei, eszközei és módszerei a hazánkban állomásozó szovjet állambiztonsági szervek iránymutatásain alapultak.

Határőrizeti felderítő tevékenység az Államvédelmi Hatóság irányítása alatt 1950-1956

A belügyi tárca alárendeltségébe tartozó Államvédelmi Hatóságot (ÁVH) az 1948. IX. 1-jei hatállyal hozták létre.⁶⁶ A Belügyminisztériumtól szervezetileg is függetlenített, közvetlenül a Minisztertanácsnak alárendelt ÁVH-t pedig az 1949. XII. 28-án állították fel.⁶⁷ Szervezetébe került a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztálya és a Honvéd Határőrség is. Az ÁVH hét főosztályból épült fel, a IV. Főosztályt a Határőrség és Belső Karhatalom Főparancsnoksága alkotta, melynek a más szervezeti elemek mellett a IV/2. osztályát, a Határőr Parancsnokság Törzs, illetve a IV/4. osztályát a felderítő osztály képezte. A határőrizeti szerveket a IV/2. osztály, a Határőr Parancsnokság Törzs irányította. A határőrizeti szerveket kezdetben a volt határvadász zászlóaljak alkották, melyek az 1951. évtől kilenc határőr kerületre és egy győri székhelyű önálló zászlóaljra tagozódtak. A határőr kerületek összesen 29 zászlóaljból épültek fel, a zászlóaljak őrsökből tevődtek össze. Az egyes határőr kerület-parancsnokságok törzs-, felderítő-, hadtáp- és politikai alosztályokból álltak.⁶⁸

Az 1949. évben létrehozott ÁVH alárendeltségébe 1950. I. 1-vel kerültek a határőrizeti szervezetek ÁVH Határőrség megnevezéssel. Leváltották a határőrségi vezetőket egészen határvadász (a későbbiekben határőr) zászlóalj-parancsnokig bezárólag és helyükre határőrizeti tapasztalattal kevésbé rendelkező, de politikailag megbízható állambiztonsági tiszteket neveztek ki. A határőrizeti szervezeteknél tevékenykedő szovjet katonai tanácsadók irányításával tovább folyt a teljes tiszti és tiszthelyettesi állomány politikai megtisztítása. Az 1954. év utáni létszámcsoökkentések is alapvetően az idősebb, a nemcsak kommunista múlttal rendelkező hivatásos állomány elbocsátását szolgálták.

1951. II. 1-jével a határrendészeti kapitányságok forgalomellenőrző pont (FEP) néven — a korábbi feladat, személyi állomány és eszközei nagy részének megmaradásával — közvetlenül a határőr kerület-parancsnokok irányítása alá kerültek, összesen 24 FEP-et hoztak létre. Az 1956. év során több szervezeti módosításra került sor, mely kapcsán nagyrészt megszüntették a zászlóaljakat, csökkentették a létszámot, az erőkiegészítést a déli határszakaszról áthelyezték a nyugati határszakaszra, mely szervezeti struktúra alapvetően az 1980-as évek végéig fennmaradt, eltekintve az időnkénti szervezetkorszerűsítési változtatásoktól.

A határőrizet operatív szervezeteként a felderítő osztály 1950 januárjában alakult meg 17 fővel, mely közvetlenül a IV. főosztálynak, a Határőrség és Belső Karhatalom (Fő)parancsnokságának volt alárendelve. Kezdetben a 14 zászlóalj parancsnokságon felderítő alosztályok működtek.⁶⁹ Később a határőr kerületeknél felderítő alosztályokat szerveztek a kerület-parancsnokok alárendeltségében. A felderítő osztály kötelékébe kerülő operatív tiszteket a megszűnő határrendészeti kapitányságok (34-ből 21 maradt) személyi állományából vették át, ahol nagyobbik részük korábban vezetői beosztásban volt, vagy detektív munkakörben dolgozott, a tiszthelyettesek pedig őrszemélyzeti feladatokat láttak el. A határrendészeti kapitányságoknál szolgáló operatív személyi állományt kezdetben korábbi állomáshe-lyükön hagyták, de függetlenített státuszban, ugyanakkor a felderítő osztály alárendeltjei lettek.⁷⁰ A zászlóaljaknál 1950. V. 1-jétől felderítő csoportokat szerveztek.

Az átszervezéseket követően, végül is a határőrizeti felderítés a felderítő osztály három alosztályból, az I. a II. valamint a III. alosztályból és nyilvántartó csoportjából, a kilenc határőr kerület és a Győri Önálló Zászlóalj felderítő alosztályaiból, valamint a harmincegy felderítő zászlóalj-csoportból épült fel. A nyugati és déli viszonylatban kiépítésre kerültek az államhatáron túli felderítő szervezetek is. A felderítő szervezetek minden szinten a parancsnoknak voltak közvetlenül alárendelve, de a szakmai irányítást a magasabb szervezeti egység felderítő szervezete végezte, amely szorosan kapcsolódott a belbiztonsági operatív szervezetek rendszeréhez. Az 1953. évre megnőtt jelentős adminisztratív munka miatt szükségessé vált a zászlóalj felderítő csoportoknál is a gépirói munkakör megteremtése.⁷¹

Az I. alosztály a hírszerzés keretében az államhatáron túli felderítéssel foglalkozott a déli és nyugati viszonylatban, mely során bizalmi egyéneket („B” személyeket) alkalmaztak és ügynököket dobta át a szomszédos állam területére. Az ügynöki átdobást személyesen a felderítő tiszt hajtotta végre, többnyire az éjfél utáni órákban, mielőtt a terepen mélyrehatóan tanulmányozta a szomszéd ország határőrizeti rendszerét, illetve az őrs-parancsnokkal egyeztetve a szolgálatszervezést, ezzel biztosítva, hogy az átdobás időszakában és helyszínének közelében ne legyen határőr járőr. Az átdobottaknak csak kis része bukkott le, akiket viszont kettős ügynökként visszafordítottak. A külső ügynököket rendszerint összekötő és utazó ügynökök segítségével szervezték be rokoni kapcsolataik felhasználásával.⁷²

Az államhatáron túli hálózat főbb jellemzői az alábbiak voltak:

- szükségesnél kevesebb létszámmal rendelkezett;
- nem minden fontosabb objektumba sikerült hálózati személyt telepíteni;
- nem sikerült minőségi hálózatot kiépíteni;
- a hálózati személyek kevés hírszerző lehetőséggel rendelkeztek.

Az államhatáron túli felderítés volt hivatott a határ túloldalán 15 kilométeres mélységben a politikai és gazdasági események figyelésére, jelentésére, a befelé irányuló határsértési előkészületekről, a hírszerzők és diverzánsok átdobási csatornáiról, a csempésztútvonalakról, valamint a katonai intézkedésekről szóló adatok megszerzésére. Továbbá igyekezett felderíteni a túloldali határőrizeti rendszert, illetve a Magyarországról kiszököttek tartózkodási helyét.

Az 1953. évben, a Jugoszláviával megromlott kapcsolat miatt az 1953. VIII. 5-én utasítás készült a határon túli ügynökök útba indítási tervének kidolgozására, valamint 1953. IX. 5-én előterjesztettek egy javaslatot a Jugoszláviában élő magyar emigránsok szervezetébe való ügynöki beépülésre. Ügynökök telepítését tervezték az UDB-be (Uprava Darzavne Bezbednost = Állambiztonsági Igazgatóság) és más ellenséges szervezetekbe, az UDB ügynökök felkészítési és átdobási objektumaiba, az embercsempész szervezetekbe. Fontos feladatnak tartották az ausztriai lágerekben (CIC Civil Internment Camp = Polgári Internáltak Tábora) beszervezett és Magyarországra átdobásra tervezett ügynökök felfedését.⁷³ Az 1955. évben készült egy intézkedési terv az államhatáron túli felderítő munka javításának céljából.

Az I. alosztály a fontosabbnak ítélt ügyek realizálása során, szolgálati jegyen kérve az ÁVH Operatív Technikai Osztályától,⁷⁴ külön engedéllyel alkalmazhatta az operatív technikát.⁷⁵

A csehszlovák, a szovjet és a román viszonylatban a magyar határőrizeti szervezetek nem folytattak államhatáron túli felderítést.

A II. alosztály a honi területen folytatott felderítő tevékenységet irányította, melynek keretében rendszeresen jelentéseket kért be az operatív helyzetre vonatkozóan, azokat kiértékelte, valamint az osztályvezető számára javasolta a beszervezések jóváhagyását, továbbá folyamatos helyszíni ellenőrzéssel segítette a kerületek (zászlóalj) felderítő tevékenységét is.

Az információszerzési tevékenység és a hálózattartás alapvetően a zászlóalj felderítő csoportokra hárult, a nagyszámú hálózati személlyel való kapcsolattartás érdekében rezidentúrákat kellett kialakítani és találkozási, valamint konspirációs lakásokat kellett létrehozni. A rezidens is egy kvalifikáltabb hálózati személy volt, akihez több hálózati személyt kapcsoltak. Az operatív személyi állomány a kapcsolatot a rezidenssel tartotta, de mivel a rezidens nem volt szakképzett operatív egyén, fennállt a dekonspiráció veszélye.

A határőrségi operatív munka jellegét jól érzékeltetik az adatok: „A belső vonalon, vagyis a belső felderítés területén foglalkoztatott hálózat létszáma 1955. szeptember 1-jén 3491 fő volt, köztük 407 ügynök, 2612 informátor és 370 rezidens. A határőrizeti szervek 232 rezidentúrát működtettek 509 fővel, és ekkor már 102 T-lakással is rendelkeztek. Az 1953-as állapothoz képest a hálózat létszáma tehát 1854-ről 3491 főre növekedett. A különbség 1637 fő volt, és közben 302 hálózati személyt ki is zártak dekonspirálódás vagy együttműködés megtagadása miatt. A hálózat 30,6 százaléka, vagyis 1068 fő volt tagja az MDP-nek, akik főként erdészek, vasutasok, éjjeliőrök, valamint mező- és útőrök voltak. Összesen 327 ügy állt feldolgozás alatt, ebből 243 körözési dosszié, 7 személyi dosszié, 3 csoportdosszié és 74 ellenőrzési dosszié keretében. Leggyakrabban embercsempészt, kémkedést vagy éppen kiszökést tervező személyek ügyét dolgozták fel. A határsávban lakók közül 364 embert tartottak nyilvántartásban nyugati kapcsolatok miatt, de ezen kívül 11 934 horthysta katonatiszt, csendőr és rendőr, 5586 kulák, 1043 Nyugatra szökött személy és 176 embercsempész szerepelt még a nyilvántartásban. 1954 és 1955 folyamán 14 körözési ügyet realizáltak, elfogtak 8 imperialista ügynököt, 14 embercsempészt, 37

árucsempészt, és felszámoltak egy határkaput^{*} 5 polgári személlyel és 7 határőrrel. További 122 személyt derítettek fel, akik azt tervezték, hogy elhagyják az országot. Közülük 51 főt letartóztattak, és őrizetbe vettek 3 olyan személyt is, akik fegyverrel akarták megkísérelni a kiszökést. Hálózati adatok alapján 1954-ben 325 főt fogott el a határőrség, ami az összes letartóztatott 28,4 százalékát jelentette. A határőrség felderítő szervei 1955-ben 164 ügyet adtak át a BM illetékes operatív szerveinek. A belső vonalon még mindig nagy számban fordult elő büntetlen határsértés a határsávban lakó személyek részéről is. A felderítő szervek nem tudták felfedni a szándékukat, ahogy az embercsempész, ügynökgyanús személyeket sem. Hiányoztak a kvalifikált ügynökök, nem dolgoztak ki ügynöki kombinációkat és feldolgozási terveket sem. Kevés volt az ellenséges kategóriákból beszervezett ügynök, és túl sok volt a párttag. Az ügynöki operatív intézkedések megengedhetetlenül lassúak voltak. Minőségi ügynököket akartak beszervezni az ellenséges kategóriákból, mert a párttagok nem rendelkeztek megfelelő hírszerző lehetőséggel közöttük. Megerősítették a rezidentúrákat, a minőségi ügynökökkel T-lakásban találkoztak. A határőrség felderítő szerveinek el kellett sajátítani a hálózati szabályzatot, vagyis 'Az államvédelmi szervek ügynöki munkájának alapelvei' című belügyminiszteri parancsot. A szabályzat az ügynököket a feladataiknak megfelelően különböztette meg: így volt belső ügynök, utazó ügynök, beszervező ügynök, kutató vagy felismerő ügynök, összekötő ügynök, informátor, rezidens. Az ügynökséggel folytatott normális és minőségi munka biztosítása érdekében az államvédelmi szervek szükséges mennyiségű konspirált és találkozási lakást is szerveztek, amelyek megfeleltek az ügynöki munka követelményeinek."⁷⁶

A munkavégzés körülményei mostohák voltak, mivel nem állt rendelkezésre megfelelő számú személygépkocsi és motorkerékpár, ezért az operatív személyi állomány gyakran kerékpárral közlekedett. Az operatív munkatársak szolgálatellátásuk során polgári ruhát is viseltek, azonban e téren is szűkös volt az ellátás. Az operatív személyi állomány a hálózattartás mellett nyomozási és elsődleges vizsgálati tevékenységet is ellátott az elfogott határsértők és ügynökök kihallgatása által, akiket ezután átadtak az illetékes rendőri szervezeteknek. Nyugati viszonylatban inkább a kifelé irányuló határsértők felderítésére, déli viszonylatban pedig a jugoszláv hírszerző tevékenység felfedésére, akadályozására fordították a fő figyelmet. Szoros együttműködést folytattak a helyzeti adatok átadásával az államhatár menti határőrizeti szervezetekkel, valamint a politikai bűncselekmények felfedése és realizálása terén az állambiztonsági szervezetekkel.

A III. alosztály azon ügyekkel foglalkozott, amelyek budapesti intézkedést igényeltek.

A határőrizeti operatív szervezetek eszközeinek és módszereinek adminisztrációs tevékenységét az 1954. évben megjelent operatív nyilvántartási szabályzat határozta meg.⁷⁷

A határőrizeti felderítő szervezetek tevékenységére erősen rányomta a bélyegét az ország gazdasági-politikai helyzete és a szomszédos országokkal való viszonyának alakulása. Ennek tükrében a határőrizeti felderítő szervezetek általános feladatai voltak:

- ügynöki és az informátori hálózat kiépítése, működtetése (például a nagyatádi zászlóaljnál két tiszt és nyolc tiszthelyettes felderítő működött, harminc B-egyen és negyvenöt informátor alkotta a hálózatot⁷⁸) a ki- vagy befelé irányuló határsértést elkövetni szándékozó személyek felfedésére;
- az ellenséges ügynökök átdobására vonatkozó adatok (például a nagyatádi kerületnél többnyire este nyolc és tíz óra között) megszerzése és átadása a határőrizeti szervezetek törzseinek az elfogásuk érdekében;⁷⁹
- a határterületi lakosság körében a határsértést elkövetni szándékozók, árú- és embercsempészek, külföldiekkel illegális kapcsolatot tartó személyek operatív feldolgozása, bizalmas ügynöki nyomozás folytatása csoport-, személyi és körözési dossziék alapján;
- információk gyűjtése ki- és befelé irányuló határsértésekről, azok kísérleteiről vagy előkészületeiről és azok átadása a határőr törzseknek a csapattevékenység bevezetése érdekében;
- nyugati viszonylatban a befelé irányuló határsértést elkövetni akaró személyeknek a magyar határőrizeti rendszer felderítésére irányuló szándékának megakadályozása, felfedése;

*

A határkapu kifejezés a magyar határőrizet történetében hagyományosan határátkelőhelyet jelentett. A pártállam időszakában azonban ezt a kifejezést átértelmezték. A pártállami határkapu elnevezésnek kétféle értelmezése volt. Egyrészt abban az értelemben használták, hogy határkapunak nevezték az államhatár közelében lakó ellenséges beállítottságú, illetve az ellenség által beszervezett természetes személyt, aki munkakörénél, ingatlanainak földrajzi elhelyezkedése folytán az államhatáron személyek (többnyire ügynökök, jogellenes határátlépést elkövetni szándékozók) és csempésztárgyak illegális átvittetésére kész és képes volt. Másrészt a határkapu kifejezést úgy is értelmezték, hogy az az egyes hazai állambiztonsági szervek azon lehetősége és képessége, mely az államhatáron a határőrizeti szervek tudta nélkül személyeket és tárgyakat juttat át.

- a nyugati és déli viszonylatban ügynökök telepítése a szomszédos állam államhatár közeli településeiben;
- a jugoszláv és osztrák államhatár túloldalán lévő határszéli településekben (általában 15 kilométeres mélységben) zajló politikai és gazdasági események, katonai intézkedések, illetve a túloldali határőrizeti rendszer felderítése (például az 1954. IX. 7-én készült feljegyzés az osztrák határvidék jellemzőiről);
- a határővezetbe telepített ellenséges vagy visszafordított ügynökök felderítése, realizálása;
- az ember- és az árucsempészet felfedése, akadályozása, határfolyosók (a határvonalon a határőrizeti szervezetek által szabadon hagyott térségen keresztül fedett módon átjuttatásra kerülő személyek számára fenntartott terület) nyilvántartása, ellenőrzése;
- a határterületen az általános állambiztonsági feladatokban való részvétel;
- az államhatárral kapcsolatos ellenséges, illetve más büntetendő cselekményt elkövetettek hozzátartozóinak, kapcsolatainak felderítése, megfigyelése.

A határőrizeti felderítésre további hatással volt a Jugoszláviával való viszony megromlása, az UDB agresszív tevékenységének fokozódása. Ezért a fő erőfifjtést a déli határszakaszra helyezték, melynek következtében úgy az államhatáron túli, mint a honi felderítési pozíciókat, hírszerzési lehetőségeket jelentősen növelni, a felderítő- és figyelőszolgálatot fokozni kellett, fel kellett készülni hadiesemények esetére a honvédség megbízható információkkal történő ellátására és a honvédségi alakulatok felvezetésére az államhatárhoz. A tapasztalt eseményeket naponta rejtjelezett üzenetben kellett telexen a határőrségi vezetés számára felterjeszteni.

Az 1950. évben a déli, majd az 1952. évben a nyugati határszakaszon adminisztratív intézkedésként létrehozták a 15 km-es határővezetet és ezen belül az 500 és 50 m-es határsávot, illetve mindkét viszonylatban megkezdődött a gyalogsági aknamező telepítése, (melyet az 1956. évben felszedték, de nyugati viszonylatban az 1957. évben újra telepítették), illetve a nyugati határszakaszon szögesdrót műszaki zár lett kiépítve. Ezzel a határőrizeti felderítés feladata kiszélesedett, jelentős figyelmet kellett fordítania a határővezetben és a határsávban élő, ellenséges személynek vagy ügynöknek nyilvánítottak megfigyelésére, ellenséges tevékenységük feltárására, a műszaki létesítmények feltérképezését és megromlását végző személyek felfedezésére, a nyugati kapcsolattal és az embercsempész lehetőségekkel rendelkező helyi lakosok felkutatására, megfigyelésére.

Az 1950. évben az elfogott 3 362 határsértő közül az operatív munka (hálózati és nyomozati) eredményeképpen 835 fő ellen indult eljárás. A számadatok azt bizonyítják, hogy a határőrizeti felderítés alapvetően jól működött, annak ellenére, hogy a BM Kollégium értékelései sok hiányosságra irányították rá a figyelmet.⁸⁰

Az ügynökbandák felszámolására a határőrizeti zászlóaljknál operációkat hajtottak végre. Az operatív munkások a falvakban gyűjtötték az adatokat.⁸¹

Az 1952. évtől a Belső Karhatalmat önállósították IX. Főosztály megnevezéssel, a IV. Főosztály elnevezését pedig ÁVH Határőrségre változtatták, majd sor került a Belügyminisztérium és az ÁVH 1953. évi összevonására. Az 1953. évig bekövetkezett bel- és külpolitikai események a határőrizeti operatív szervezetek felépítését alapvetően nem változtatták meg, feladatrendszerük is a régi maradt, de az egyes operatív területekre nagyobb hangsúlyt fektettek, illetve jelentősen növelték a hálózati tevékenység intenzitását.

1953-ban a felderítő osztály operatív állományának szervezetszerű létszáma 225 fő volt, mely nem volt teljes egészében feltöltve, ennek ellenére ezen év második felében mégis létszámleépítést terveztek. A magyar határőrizeti felderítő szervek létszáma 1954 szeptemberében 183 fő volt, honi területen 2 839 fő, az ország államhatárain kívül pedig 29 fő hálózati személlyel rendelkeztek. Az operatív munkatársak szakértelme a politikai tisztogatások miatt erősen leromlott, ennek hatására nem tudtak minőségi hálózatot kialakítani, mely azt eredményezte, hogy nehezen tudtak beépülni az ellenségesnek ítélt csoportokba, valamint nem tudták kellően operatív módon átfogni a határőrizetre veszélyes tevékenységek kialakulásának objektumait, helyszíneit, a külföldre szököttek hozzátartozóinak, kapcsolatainak ellenőrzését. Nem rendelkeztek kellő számú hálózati személlyel a jobb hírszerzési lehetőséggel rendelkező személyek körében. A kellő szakértelem hiányában többször megszegték a konspirációs szabályokat, nem volt hatékony a személyes figyelő és hálózatnevelő tevékenységük. A kompromittáló adatok alapján beszervezett hálózati személyek, annak ellenére, hogy anyagi juttatásban részesültek, nem végeztek hathatós információszerzési tevékenységet, ezért előtérbe került a hazafias érzelmek alapján való hálózatépítési módszer. Az új minőségi hálózat kiépítését a 15 kilométeres határővezet három sávra való osztásával tervezték, sávonként, az annak jellemzői szerinti mennyiségű minőségű hálózati személyek

beszervezésével.⁸² A határon túli felderítés fő feladata az ellenséges hírszerző csatornák felderítése volt.⁸³

Jelentős volt a fegyveres támogatással történő embercsempész tevékenység, mellyel kapcsolatban megállapítást nyert, hogy a hálózati munka nem volt kielégítő, az osztrák határtól a fővárosig kiépített embercsempész hálózatok ellen nem tudtak eredményesen fellépni. Együttműködési problémák jelentkeztek továbbá a mélységi rendőri és államvédelmi szervekkel.⁸⁴

1953 végétől fokozatosan javult a magyar-jugoszláv és a magyar-osztrák viszony, viszont Ausztriának az 1955. évben történő semlegessé válása kapcsán a politikai vezetés úgy ítélte meg, hogy az osztrák viszonylatban felerősödnek az államhatárra veszélyt jelentő cselekmények (csempészet, határsértési kísérletek, hírszerző szervezetek aktivitása). Erre utal, hogy a belügyminiszternek a határőrizeti felderítés hatékonyságát fokozó parancsa alapján az 1955. évben a határőrizeti operatív szervezeteket megerősítették, a felderítő osztályt felderítő főosztállyá, az 1. és 2. kerület felderítő alosztályait osztályokká szervezték át, a déli viszonylatból ezen kerületekhez több felderítő tisztet vezényeltek át, a zászlóaljak felderítő szervezeteit jól képzett felderítő tisztekkel erősítették meg.

A BM Kollégium több alkalommal is értékelte a határőrizeti felderítés helyzetét, megállapítása szerint az 1955. évre javult ugyan a hálózati munka, de az államhatáron túli felderítés hatékonyságát tovább kellett fokozni és az ügynökök nevelése során a konspirációs szabályok betartatására nagyobb hangsúlyt kellett helyezni, illetve növelni kellett a határőrizeti operatív helyzet értékelésének színvonalát.

Az operatív munkások létszáma az 1955-ös években 215 fő volt.⁸⁵

A hálózati munka mennyiségi hatásfokának növelése érdekében a zászlóalj-parancsnokokat, törzsfőnököket és az őrs-parancsnokokat is bevonták a hálózati munkába. Például tíz őrs-parancsnokhoz, — miután elvégezték a két napos, a kerület, illetve a zászlóalj székhelyén lefolytatott tanfolyamot — huszonegy informátort kapcsoltak.⁸⁶

Az operatív munkára vonatkozó első egységes szabályzás szovjet minta alapján az 1955 januárjában látott napvilágot.⁸⁷ A szabályzat kiadásától és elsajátításától a hálózati munka színvonalának erős javulását, illetve a konspirált és találkozási lakások létszámának bővülését, körültekintőbb használatát várták. A hálózati szabályzat kategorizálta az ügynököket belső, utazó, beszerző, kutató/felismerő, összekötő, informátor és végül rezidens elnevezéssel.⁸⁸

Hálózati személyként kompromittáló adatok alapján beszerzett B-egyéneket és hazafias alapon együttműködő informátorokat alkalmaztak, akikkel a terepen, illetve a „T” és „K” lakásokban folytatták le a találkozók. A „T” lakásokat a beszerzett tulajdonosoktól bérelték, akik a találkozók időpontjában nem lehettek otthon, a „K” lakások legenda alkalmazásával a Belügyminisztérium tulajdonában voltak. A B-egyéneknek, valamint a „T” lakástulajdonosoknak a B-ellátmányból jelentős összegeket fizettek ki. A felderítő osztályra nagy munka hárult a megfelelő hálózat kiépítése során, mivel a korábbi hálózati személyek a volt csendőrök, nyilasok és lebukott csempészek közül kompromittáló adatok alapján beszerzett B-egyének voltak, és a munkavégzést illetően alacsony szinten álltak.⁸⁹

A különböző ügyek anyagai dossziékban kerültek tárolásra. A hálózati személyekkel kapcsolatosan „B” (hálózat személyi és kapcsolattartási, fedőnév adatok) és „M” (munka) dossziék kerültek megnyitásra. Az egyes konkrét ügyek jellegének megfelelően a határőrizeti operatív munkában még alkalmazhatták az objektum (vonal), előzetes csoport és előzetes személyi, csoport, személyi, körözési dossziét, valamint a kutató nyilvántartást. A Határőrség Felderítő Osztálya a dossziék adatait megküldte a megyei politikai osztálynak. A hálózati személyeket és a dossziékban szereplő célszemélyek adatait a központi nyilvántartás kezelte, melyből kérdőjegy kitöltésével és felterjesztésével priorálás során lehetett adatokat lekérni. Egy tervezett hálózati beszerzés előtt a célszemélyt le kellett priorálni, nehogy olyan személy kerüljön beszerzésre, amelyet már egy másik állambiztonsági szervezet beszerezett. Ebben az időszakban párttagokat is be lehetett szervezni, de létszámuk fokozatos csökkentését tűzték ki célul, kivéve a konkrét ügyekben felhasznált MDP-tagokét. 1956. VII. 15-e után párttagot beszervezni csak miniszteri vagy miniszterhelyettesi engedéllyel lehetett.⁹⁰

A Minisztertanács az 1956. III. 12-én megszüntette a déli határövezetet,⁹¹ 1956 májusában pedig kormányhatározat született a magyar-osztrák határra telepítendő műszaki zár kialakításáról, melynek kapcsán a felderítői tevékenységet a lakosságnak a határőrizetbe való bevonásával kellett erősíteni.

Az 1956 nyarán a Belügyminisztériumról kiadott minisztertanácsi határozatot⁹² 1975-ben újabb minisztertanácsi határozattal helyezték hatályon kívül, melyben kinyilvánították, hogy a minisztérium szervezetek más szakterületekkel szemben elsőbbséget élveznek. A határozat a Határőrséget és a Belső

Karhatalmat a Magyar Népköztársaság fegyveres ereje részeként határozta meg. A határozat felsorolta továbbá az operatív eszközöket is:

- ügynökség (ügynökök, informátorok, rezidensek, találkozási és konspiratív lakások tulajdonosai);
- külső figyelés és környezettanulmány alkalmazása a feldolgozás alatt álló személyekkel kapcsolatban, amit a Belügyminisztérium állományába tartozó titkos munkatársak végeznek, külső figyelésnél különböző álcázó és technikai eszközök (pl. rádióösszeköttetés, titkos fényképezés stb.) igénybevétele;
- titkos ellenőrzés végezése az érkező és kimenő nemzetközi és belső levélforgalomban, (párt és vezető kormánysszervek levelezésének ellenőrzése szigorúan titkos);
- titkos házkutatás és titkos előállítás;
- operatív technikai eszközök alkalmazása a feldolgozás alatt álló személyek beszélgetéseinek titkos lehallgatásához;
- kapitalista államok ügynöki rádióközpontjai tevékenységének figyelése, a hazai rádióállomások adásainak ellenőrzése;
- operatív technika és hamis okmányok készítése, használata;
- operatív nyilvántartás vezetése.⁹³

Az 1956 augusztusában kiadott minisztertanácsi határozat a határőrizeti felderítésre kiható megállapítások is tartalmazott: „A Határőrség feladatai: A Magyar Népköztársaság államhatárának őrzése és védelme az imperialista ügynökök, ember- és árucsempészek, valamint egyéb határsértőkkel szemben. ... harcot folytat a határsávbán lévő ellenséges elemek ellen. A határőrség felderítő szerveinek jogában áll a határvédelem sajátosságainak megfelelően titkos operatív hálózati munkát folytatni”.⁹⁴ A határőrizeti operatív szervezetek az operatív eszközök egyes elemeit önállóan nem alkalmazhatták, azokat szolgálati jegyen igényelhettké a BM Operatív Technikai Főosztálytól, a figyelést és környezettanulmányt is csak korlátozott mértékben gyakorolhatták.

A Belügyminisztérium az 1956. IX.17-én értékelte az államvédelmi szervezetek munkáját, majd az 1956. IX. 20-án kiadásra került „A Belügyminisztérium államvédelmi szerveinek ügynöki operatív munkája, különös tekintettel a szocialista törvényességre” című a témakörre vonatkozó belügyi parancs.⁹⁵

Az állambiztonsági szervezetek operatív tevékenysége folyamatosan értékelésre került,⁹⁶ melyek általában a hálózati munka színvonalának hiányosságait tárták fel.

1956 októberétől megkezdődtek az iratmegsemmisítések és a hálózati tevékenység folyamatos megszüntetése. „Az 1956-os forradalom alatt az ügynökhálózat szétesett. Ebben szerepet játszott magának az államvédelmi szervezetnek a felbomlása, az operatív tisztek elmenekülése (bujkálása, letartóztatása) miatt ugyanis nem volt, aki a kapcsolatot tartsa a besúgókkal. Emellett az államvédelmi iratok nyilvánosságra kerülése következtében is rengeteg ügynök dekonspirálódott, de sok esetben maguk a besúgók árulták el az államvédelemmel fennálló titkos kapcsolatukat.”⁹⁷

A határőrizeti operatív személyi állományának szakmai felkészítése többnyire az ÁVH hírszerző és elhárító iskoláiban, tanfolyamain történt.

Az ÁVH saját tisztképző rendszert működtetett, az 1950-1953. évek között az ÁVH Vorosilov Határőr és Belső Karhatalmi Tiszti Iskolát, majd az 1953-1955. évek között a BM Határőrség és Belső Karhatalom Tiszti Iskolát az egykori Nádasdy laktanyában, a Hámán Kató utca és a Mester utca sarkán. A tiszti iskolán kezdetben három-hat hónap, később egy év, 1953. I. 3-ától két év, az 1954. évtől három év volt a képzés időtartama. A legfőbb felvételi feltétel a politikai elkötelezettség és megbízhatóság volt. A jellemzően munkás, illetve paraszt fiatalok nagy része nem rendelkezett általános iskolai végzettséggel sem, ezért az iskola vezetése lehetővé, sőt kötelezővé tette annak elvégzését a fővárosi általános iskolákban. A szakkiképzés tartalma a járőrtevékenységtől az őrs-parancsnoki szintig terjedt. Az első évi alapozás után őrsparancsnoki és felderítői szakkiképzés folyt. Az ÁVH Vorosilov Határőr és Belső Karhatalmi Tiszti Iskolán, majd az 1953-1955. évek között a BM Határőrség és Belső Karhatalom Tiszti Iskolán folyt felderítői szakkiképzés. A BM Határőrség és Belső Karhatalom Tiszti Iskolát 1955-ben megszüntették. A határőr tanárok és növendékek – a karhatalmisták szintén – levonultak Pécsre a Dózsa Gyalogos Tiszti Iskolára és ott folytatódott a határőr tisztképzés.⁹⁸

„Az operatív beosztottak szakmai továbbképzését megszervező Módszertani Bizottság felállításáról a 20/1950. ÁVH Vezetői parancs rendelkezett. Több hónapos előkészítő munka után Péter Gábor 1951. szeptember 13-án adta ki a parancsot az egyéves Dzerzsinszkij Tisztképző Iskola beindítására. Az iskolarendszerű képzés mellett továbbra is szerveztek katonai elhárító és felderítő tanfolyamokat, továbbképzéseket. Az államvédelmi szervezet 1953-ban történt belügyminisztériumi betagozódása és az 1956. év forradalom dacára a Dzerzsinszkij Tisztképző Iskola a politikai rendőrség tisztjeinek és

tiszthelyetteseinek kiképzését az évtized végéig önálló intézményként szolgálta. Csupán az évtized legvégén, az 1959. évben került sor az általános rendőrtiszti és a politikai rendőrségi képzés integrálására. Ezt követően a BM Rendőrtiszti Akadémia Politikai Nyomozó Tanszéke vette át az állambiztonsági ismeretek oktatását”.⁹⁹

Az 1950. év folyamán három D-tiszti tanfolyam 319 fő részvételével és egy operatív nyomozói tanfolyam (2 hónapos) 97 fő részvételével zajlott le. Az 1950. XII. 9-én készült összeállítás szerint az államvédelmi szervezet „vezető káderei” immáron a DZERZSINSZKIJ tanosztály hallgatóinak és a Szovjetunióban végzeteknek a köréből kerültek ki. A DZERZSINSZKIJ tanosztály két évfolyamán végzett 196 fő közül 1950 decemberében összesen 43 fő töltött be ilyen jellegű tisztséget. A tisztképzés felsorolt formái mellett továbbra is szerveztek különböző szakirányú alapszintű tanfolyamokat. 1949-1950-es években operatív nyomozói, híradós, határrendészeti, karhatalmi és elhárító tanfolyamokat indítottak. A képzés színvonala alacsonyra sikerült, zsúfolt volt a program, például egy hónap alatt kellett kiképezni katonai vonalra elhárító tiszteket, vagy két hét alatt szabotázs-elhárító vonalra operatív munkásokat.¹⁰⁰

Az 1950-ben a határőrizeti felderítő szervezetek személyi állományának nagy része csak minimális operatív oktatásban részesült, annak ellenére, hogy tizenheten még az 1949. évben hat hónapos DZERZSINSZKIJ Tanosztály képzésen is részt vettek¹⁰¹ és egy fő a Szovjetunióban részesült egy éves operatív képzésben. A katonai és szakmai továbbképzés rendszere az 1951. év márciusától indult, addig a felderítő állomány rövidebb-hosszabb idejű operatív ismeretszerzéseken vett részt. A hivatásos állomány szakmai felkészültsége az 1950-es évek közepe felé, az új tiszti iskolai képzéssel számottevően megnőtt.¹⁰² A képzés tartalmi oldalát alapvetően a szovjet szabályzatok adaptálása, a szovjet határőrizeti rendszer modelljének másolása jelentette. A vezető beosztású határőrségi tiszteket a Szovjetunióban képezték tovább. Fokozatosan az operatív állomány rendszeres politikai, szakmai (az ÁVH hírszerző és elhárító tanfolyamain) és katonai továbbképzésben részesült, melynek során a felderítő osztály állományából 178 fő szerzett operatív szaktudást. A hathetes és három hónapos operatív tanfolyamok mellett az 1952. és az 1953. évben az egy éves operatív iskolát végzetek száma tízről 12 főre nőtt, így összesen 178 fő részesült valamilyen szakmai képzésben. Az 1953. év októberében induló kétéves operatív iskola elvégzésére 21 főt jelöltek ki.¹⁰³

Az 1955. évi átszervezést követően a felderítő főosztály szervezte a képzéseket, melyeken részt vettek a kerület és az önálló zászlóalj-parancsnokok. El kellett sajátítaniuk „Az államvédelmi szervek ügynöki munkájának alapjai” című, belügyminiszteri parancsként megjelenő hálózati szabályzatot.¹⁰⁴

A vizsgált téma főbb jellemzőiként állapítható meg, hogy:

- a korszak gazdasági, politikai viszonyai jelentősen befolyásolták az operatív tevékenységet:
 - a, alapvető feladat volt az ország külső- és belső ellenségeinek felderítése, elfogása, a Belügyminisztérium feladatkörének meghatározásában a közigazgatási funkcióval szemben elsődleges szerepet az államvédelmi feladatok kaptak;¹⁰⁵
 - b, közvetlen pártirányítás érvényesült, a parancsnok (jobboldalon) és a politikai tiszt (baloldalon) közösen írták alá a parancsokat, intézkedéseket;
 - c, racionalizálás folytán folyamatos politikai tisztogatáson ment át az operatív állomány, ezzel a tapasztalt operatív tisztek tudása elveszett;
 - d, az operatív képzés nem érte el a kívánt szintet;
 - e, mostoha körülmények között kellett a felderítési feladatokat ellátni;
 - f, a fentiek következtében a hálózatok hírszerző képessége, a hálózati munka irányítása alacsony színvonalú volt;
- a határőrizeti felderítő tisztek és tiszthelyettesek felkészítése az ÁVH operatív képzési rendszerében valósult meg, majd a gyakorlat során együttműködtek a más államvédelmi szervek munkatársaival, ebből fakadóan esetenként ők is átvették a törvénytelen munkamódszereket;
- az 1954-1956. években számos belügyminiszteri parancs és értékelés célozta meg az operatív munka színvonalának növelését;
 - átfogó szabályozásra került az operatív munka (BM paranccsal első egységes szabályzat kiadása 1955. év januárban,¹⁰⁶ majd 1956. VII. 11-én a belügyminiszter 57. számú parancsa,¹⁰⁷ 1956. X. 8-án a belügyminiszter 94. számú parancsa¹⁰⁸);
 - kidolgozásra kerültek az operatív elvek és létrehozták a dosszié rendszert, valamint szabályozták az operatív nyilvántartást;
 - a hálózati munka minősége, főként az államhatáron túli (külső) felderítése nem volt kielégítő (Belügyminisztérium Kollégiumának ülésére készült jelentések szerint);

- továbbra is a határőrizeti felderítés közvetlenül az adott szerv parancsnokának irányítása alatt állt, az operatív szervek az egyes szervezetekhez (zászlóalj, század, őrs) kötődtek;
- operatív tevékenységet már csak tiszt és tiszthelyettes végezhetett;
- politikai alapvetésként a lakosság totális ellenőrzése volt a cél, ezért a hálózati mennyiségi elv került előtérbe, a szocialista törvényesség megteremtésének igénye mellett;
- a hálózati mennyiségi elvet az is indokolta, hogy a határterületi lakosságra kevésbé lehetett számítani a mélységből érkező idegen személyek jelentése, a helyi lakosság közül kiszökni szándékozó, illetve csempésztevékenységet folytató személyek tevékenységének figyelemmel kísérése terén, ezért főként a kompromittáló adatok alapján történt a beszervezés (egykori csendőrök és nyilasok, lebukott csempészek, más bűncselekményt elkövetettek köréből);
- az UDB-vel folytatott küzdelemnek több áldozata is volt;¹⁰⁹
- a pressziós és kompromittáló adatok alapján beszervezett ügynökök munkája nem volt hatékony, szorgalmazták a hazafias alapon beszervezett informátorok számának növelését;
- a keleti és északi határőrkerületek nem minden őrsének a működési területén kellett hálózati személyeket alkalmazni, csak ott, ahol azt az operatív helyzet megkívánta, államhatáron túli felderítést nem végeztek;
- egy operatív munkatárs általában 16 fő hálózati személyt tartott (1955-ben 3 491 fő hálózati személy és 215 operatív munkás);
- szovjet tanácsadók segítették az operatív tevékenység megszervezését, végzését;
- a képzéshez a tananyag többnyire a szovjet szabályzatok és szakirodalom lefordításával készült, de az operatív szervezetek kollektívái által saját jegyzetek kidolgozására is sor került;¹¹⁰
- párttagokat is be lehetett szervezni engedéllyel.

A Belügyminisztérium alárendeltségében folytatott határőrizeti felderítő 1957-1989

A vizsgált időszakban a határőrizeti felderítés szervezeti felépítésére és feladatrendszerére jelentős hatást gyakorolt az 1956. év végétől kialakult bel- és külpolitikai, illetve a határőrizeti helyzet: „A felkelés leverése után a konszolidáció jegyében a többi fegyveres erővel egyetemben a létszámában megerősített, 15 000 fős határőrség is a dr. Münnich Ferenc vezette Fegyveres Erők Minisztériumának irányítása alá került. Ez a helyzet azonban 1957-ben okafogyottá vált, ezért a szervezet visszatért a belügyi szervezetbe. Ugyan már 1953-ban ismét a Belügyminisztérium irányítása alá került a határőrség, bár a szocialista éra belügyi határőrizetének rendszere igazából csak 1957 után alakult ki.”¹¹¹

„A tömeges »disszidálási« hullám miatt az 1957. év elején, a nyugati határon újraterelítették az aknazárat, a déli határon, pedig február 2-tól visszaállították a határőrzetét. A tiltott határátlépések – akkori kifejezéssel a határsértések – száma az 1956–1957-es menekültáradat, majd a visszatérők hullámai után csökkent. Ezekben az években a tiltott határátlépést elsősorban a magyar állampolgárok kísérelték meg. Gyakoriak voltak a többnapos, nagy erőket igénybevevő határőr razziák. A lakosság azonban egyre aktívabban segítette az államhatár őrzését, hozzájárulva a határőrség eredményességéhez. Az 1970-es évek második felétől csökkent a fegyver- és lőszercsempészet, ám továbbra is nőtt a hamisított úti okmányok használata, sőt már előfordult kábítószer-csempészet is és az őrsök határszakaszain is folyt az embercsempészet. A magyar állampolgárságú határsértők száma 1972-től fokozatosan csökkent, de nőtt a külföldi, főleg román és Német Demokratikus Köztársaság (a továbbiakban: NDK) állampolgárok aránya, illetve a külföldi embercsempészek száma. A nyugati határ őrséin az elektromos jelzőrendszer jelzésre nem volt ritka az évi 300–400 riasztás. A nyugati határon 1965–1970 között az aknamezőt fokozatosan felváltotta az elektromos jelzőrendszer. Az illegális határátlépési kísérletek növekedése és az átcsoportosítások a technikai fejlesztés ellenére jelentősen megterheltek a személyi állományt. Jelentős változások képét vetítette előre az 1979. január 1-én életbe lépett a magyar-osztrák vízumkényszer megszüntetéséről szóló, 1978. május 5-én aláírt kormányközi egyezmény.”¹¹²

Ausztria államhatár menti területéről kiindulóan várható volt az ügynökségek ellenséges tevékenysége, a Magyar Népköztársaság államhatárainak megsértése, vagy egyéb ellenséges cselekmény elkövetése, a működési területre beutazó kapitalista állampolgárok ellenséges tevékenysége. Nyugati viszonylatban számolni kellett az államhatár-menti lakosság köréből kiinduló kiszökési kísérletekkel,

határkapuk^{*} létesítésével, ember-, áru- és valutacsempészek tevékenységével, a déli és baráti viszonylatban a helyi lakosok mozgásának csökkenésével, a mélységi területről kiinduló határsértési kísérletekkel, valamint az északi viszonylatban a befelé irányuló határsértést elkövetni szándékozó személyek, árucsempészek megjelenésével.¹¹³

Az 1960. évek közepétől megnőtt az NDK állampolgárok illegális határátlépési kísérleteinek száma, volt, hogy az elérte az összes határsértések és határsértési kísérletek 70%-át is. Az NDK állampolgárai Magyarországra legálisan beutazhattak, az államhatár közeli szállodákban elhelyezkedve, városnézés, kirándulás közben igyekeztek felderíteni az államhatárra vezető irányokat (útvonal, vasút, folyó, erdőcsapás stb.), többnyire térképpel, iránytűvel, jelentős pénzüsszeggel rendelkeztek. Embercsempész segítségét ritkán vették igénybe, az államhatár átlépési lehetőségről, módszerről, a korábban kiszökött rokonaiktól, ismerőseiktől kaptak tájékoztatást.

A korszak határőrizeti helyzetét mélyreható publikációk elemzik: „*A határsértések száma 1957 januárjában még nagyon magas volt: csak ebben a hónapban Ausztria irányába 11 750 fő, befelé 1221 fő követett el határsértést, a déli határon ennél nagyságrendekkel kevesebben: 2778 fő kifelé, míg befelé: 20 fő. A tömeges szökések 1957 őszére szűntek meg, a határsértések száma ezt követően lényegesen csökkent: 1958-ban 1896 fő követte el ezt a bűncselekményt, ebből 1751 főt elfogtak. 1959-ben az 1744 határsértőből 1468 főt fogtak el, 1960-ban az összesen 2042 esetből 247 maradt büntetlen.*

1957-ben a határsértők zöme a határővezetből származott, később főként Budapestről és a nagy ipari gócékból. Zömmel fiatalok voltak: 1960-ban az ismertté vált 1781 esetből 1077 fő 20 év alatti volt, 359 fő 20-30 éves, 260 fő 30-50 éves, és mindössze 85 fő volt több mint 50 éves.

A határsértés indokaként büntetés elől való menekülést, kalandvágyat, rossz családi körülményektől való megszabadulást, disszidens családtagokhoz való csatlakozást, a tévesztés, vagy a nem megfelelő munkakörülmények miatti kilátástalanságot, a rossz tanulmányi eredmények okozta kétségbeesést, esetleg a nyugati propaganda hatását nevezték meg.

A határsértők számának csökkentésére a Határőrség az ügyészi szerveket is igyekezett meggyőzni arról, hogy büntetésükhöz szigorúbb ítéletekre van szükség. 1957 februárjában az ügyészségeknek, illetve bíróságoknak az elfogott határsértőkkel szembeni gyakorlatát liberálisnak tartották. Arra való hivatkozással, hogy a tömeges határátlépések fokozottan veszélyesek a társadalomra, és zavarják az ország konszolidációját, a Legfőbb Ügyészség és a Fegyveres Erők Minisztere kiadta 4/1957. számú közös utasítását.

Biszkú Béla belügyminiszter a minisztérium 1958. augusztus 12-ei kollégiumi ülésén leszögezte: nekünk két irányban kell védeni a határt az ország területére belépő személyek ellen: nyugaton és délen, ugyanakkor eltérő feladatok is vannak. Jugoszlávia felé mi hírszerzést nem folytatunk, nyugaton igen. A kiemelt szakaszban Biszkú a határon túli felderítésre utalt, de a Határőrség belső felderítést is végzett.”¹¹⁴

„1957-ben a nyugati és a déli határ mentén húzódó 15 km-es övezetben élők és dolgozók közül osztályidegennek minősítettek 19 170 főt. 1958-ban — nem tudni, hogy a szempontrendszer változása, vagy az időközben bekövetkezett szökések miatt — némileg kevesebb személyt vettek számba, mint lehetséges ellenséget: a határővezetben élő, ellenséges kategóriához tartozó személyek száma 15 068 fő, az ellenforradalom ideje alatt és után kiszökött 14 684 fő, ebből visszatért 1 686 fő. A lakosság közül 9 162 fő rendelkezik Nyugaton rokoni kapcsolatokkal. Az ellenség száma - valószínűsíthető, hogy elsősorban a határővezet területének csökkenése miatt — 1961-re tovább mérséklődött: Honi területen a határővezetben 7 918 ellenséges kategóriához tartozó személy él. Az ellenforradalom alatt és után a határővezetből külföldre szökött 15 785 fő, amnesztiával visszatért 4 007 fő. Nyugaton rokoni kapcsolatokkal rendelkezik 17 588 fő.

A Határőrség felderítésében 1956. október 23. előtt dolgozó ügynökök száma 3035 volt. Az októberi események következtében a szervezetnek ez az ága is szétesett, az ügynökök 70%-a demoralizálódott,

*

A határkapu kifejezés a magyar határőrizet történetében hagyományosan határátkelőhelyet jelentett. A pártállam időszakában azonban ezt a kifejezést átértelmezték. A pártállami határkapu elnevezésnek kétféle értelmezése volt. Egyrészt abban az értelemben használták, hogy határkapunak nevezték az államhatár közelében lakó ellenséges beállítottságú, illetve az ellenség által szervezett természetes személy, aki munkakörénél, ingatlanainak földrajzi elhelyezkedése folytán az államhatáron személyek (többnyire ügynökök, jogellenes határátlépést elkövetni szándékozók) és csempésztárgyak illegális átvittatására kész és képes. Másrészt a határkapu kifejezést úgy is értelmezték, hogy az egyes hazai állambiztonsági szervek azon lehetősége és képessége, mely az államhatáron a határőrizeti szervek tudta nélkül személyeket és tárgyakat juttat át.

feladata ellátására alkalmatlanná vált: a 65, határon túl dolgozó ügynökből 28 lemorzsolódott, a belső felderítést végző, korábban több ezer fős hálózatból 1957 elején mindössze 956 ügynök működött. A szervezet lassan magára talált ugyan — 1957 szeptemberében a belső elhárításban már 1 222 ügynök, a határon túli felderítés vonalán 105 fő szerepelt —, de korszakunkban nem közelítette meg az 1956 októbere előtti létszámot. 1958 augusztusában az ügynökök száma összesen 1 587 volt, a külső felderítést 103, a belső felderítést 1 484 végezte. 1961-ben külső vonalon 82 fő dolgozott, a magyarországi területeken 1066 fős ügynökség működött.¹¹⁵

„A felderítés állományának létszám- és képességbeli hiányosságai mellett a szervezetlenség is akadályozta az eredményes működést. 1957 decemberében megemlítették, hogy a különböző felderítő szervek között nincs kellő koordináció, egymástól függetlenül dolgoznak, nem adnak egymásnak segítséget. Ezt a problémát akkor nem sikerült orvosolni, mert a panasz 1960-ban is felmerült: »A kémelhárítás és az operatív határvédelem szempontjából fontos kontingensek nincsenek átfogva különböző operatív szervei, valamint a MNVK 2. Csoportfőnökség operatív munkásai egymástól függetlenül, egymás munkáját keresztező operatív intézkedéseket hajtanak végre.«

A helyzet normalizálása érdekében adták ki 1960, április 5-én a 6. számú BM parancsot, amelyben előírták, hogy a legfontosabb Forgalmellenőrző Pontokon (FEP-eken): a hegyeshalmi, soproni, kelet-budai és murakeresztúri átkelőkön működő felderítő szervek koordinációjáért a Belügyminisztérium II/2. osztálya a felelős.¹¹⁶

A határőrizeti szervezetek tagjai között is voltak korrupcióra hajlamos személyek, melyet a Belügyminisztérium II/1. Osztály vezetője az 1957. VI. 25-ei jelentésében csoportba szedve rögzített is:

- hazaárulás, hazaárulási szándék miatt több személy ellen indult eljárás;
- az egyik főhadnagy embercsempészetet folytatott, kémgyanus személyekkel tartott kapcsolatot, a hálózati operatív munkát tovább folytatják vele szemben;
- egy hadnagy határkaput^{*} létesített;
- egy tizedes osztrák csendőrökkel tartott kapcsolatot;
- egy határőr levélben írta meg szüleinek, hogy elengedett egy határsértőt;
- egy főhadnagy 25 000 dollárt kapott magyar disszidensektől, ellenőrzésére kombinációt dolgoztak ki;
- az őrsellátó segített egy helyi hölgynek, hogy a kiszökött testvérével felvegye a kapcsolatot;
- egy főhadnagy (fegyver szolgálatvezető) csempészetrel foglalkozott;
- család kiszökését egy határőr százados segítette.¹¹⁷

1956. XI. 4-e után szovjet támogatással kezdődött el az államvédelem újjászervezése. Az 1957. év elején a határőrizeti felderítés színvonala alacsony volt az 1956. évi iratmegsemmisítés, hálózati munka szüneteltetés és az esetleges árulások miatt (az egyik határőr felderítő csoportvezető Jugoszláviába szökött az alosztály „B” dossziéival). A kialakult helyzet következtében sürgető volt az operatív hálózati munka beindítása. Ezért az 1957 januárjától kezdődően, újra engedélyezték az Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) tagjainak beszervezését. Párttagot beszervezni és foglalkoztatni csak indokolt esetben lehetett, és ehhez az illetékes csoportfőnök, a BM III. főcsoportfőnök vagy a belügyminiszter engedélyére volt szükség.

Határőrség parancsnokának az 1957. II. 20-án keltezett feladatmegszabása operatív teendőket is tartalmazott:

- Ausztriában fasiszta fegyveres alakulatok tömegesen készítik elő átdobásra az ügynököket, diverzánsokat, számolni kell határsértésekkel;
- a Fegyveres Erők Minisztere elrendelte műszaki zár telepítését;
- az 1957. II. 28-ig felvenni a korábbi hálózatokkal a kapcsolatot, felderíteni a terror és diverzánsszerű tevékenységeket, fegyveres szervezkedéseket, a várható ellenforradalmi támadásokat;
- sűrített találkozók tartása, a hivatalos kapcsolatok számának növelése;

*

A határkapu kifejezés a magyar határőrizet történetében hagyományosan határátkelőhelyet jelentett. A pártállam időszakában azonban ezt a kifejezést átértelmezték. A pártállami határkapu elnevezésnek kétféle értelmezése volt. Egyrészt abban az értelemben használták, hogy határkapunak nevezték az államhatár közelében lakó ellenséges beállítottságú, illetve az ellenség által beszervezett természetes személy, aki munkakörénél, ingatlanainak földrajzi elhelyezkedése folytán az államhatáron személyek (többnyire ügynökök, jogellenes határátlépést elkövetni szándékozók) és csempésztárgyak illegális átvittetésére kész és képes. Másrészt a határkapu kifejezést úgy is értelmezték, hogy az egyes hazai állambiztonsági szervek azon lehetősége és képessége, mely az államhatáron a határőrizeti szervek tudta nélkül személyeket és tárgyakat juttat át.

- felfedni a röplapterjesztőket, fegyver és lőszer rejtegetőket, a határsávban lévő kémeket és embercsempészeket, valamint az akkori megfogalmazás szerint „még szabadlábban lévő ellenforradalmárokat”;
- javaslatot tenni az osztályidegen, fasiszta és huligán elemek internálására;
- fokozni az ausztriai ügynöki munkát, az ügynökségeket speciális képzésben részesíteni;
- felderíteni a határőr őrsökön és a más határőrizeti szerveknél az „ellenforradalmi” szimpatizánsokat, az állomány hangulatáról jelentést készíteni.¹¹⁸

1957 elején a Határőrség Országos Parancsnokság Felderítő Osztálya, — melyet főosztályból osztállyá minősítettek vissza — a korábbi három alosztályból épült fel. A nyugati és déli viszonylatban azonban a kerület-parancsnokságokon megmaradt a felderítő osztály szervezet 1971-ig.

1957-től kezdődően számos szabályozó jelent meg az állambiztonsági munka, az operatív tevékenység végzésével kapcsolatosan.

A Belügyminisztérium Politikai Nyomozó Főosztálya az 1957. VIII. 26-án tekintette át a „*Belügyminisztérium államvédelmi szerveinek ügynöki operatív munkája, különös tekintettel a szocialista törvényességre.*” című, 1956-ban kelt belügyi parancsában foglaltak, végrehajtásának lehetőségeit¹¹⁹ és az állambiztonsági feladatok végzésének első átfogó szabályozására került sor a témára vonatkozóan a belügyminiszter 1958-ban kibocsájtott új parancsa által.¹²⁰ A határőrizeti felderítés fontos feladatának tekintették az 1956. év eseményei miatt külföldre szökni szándékozók felderítését, illetve a 15 km-es terület sáv mélységi területére is kiterjesztették a határőrizeti felderítői tevékenységet. Az 1958. évben kiadott Határőrizeti Szabályzat előírta a határ menti lakosság bevonását önkéntesség és hazafias alapon a határőrizetbe.¹²¹

A határőrizeti felderítés elvi alapjai (ügynökség értelmezése, feladatai) hasonlóak voltak a Rendőrség Bűnügyi Ügynökségi Munkájának Szabályzatában rögzítettekkel:

- rendőri bűnügyi ügynöki munka általános elvei;
- ügynökség fogalma, feladatai és telepítése;
- ügynökség beszerzésének alapelvei;
- ügynökség felhasználás szerinti osztályozása;
- ügynökség tagjának kiválasztása, tanulmányozása és a beszerzés szabályai;
- kapcsolattartás;
- ügynökség vezetésének, nevelésének és ellenőrzésének szabályai;
- fogda- és börtönügynökség munkája;
- ügynök átadása, pihentetése;
- kapcsolat megszakítása az ügynökség tagjával, illetve kizárása.¹²²

Az 1964-ben a határőrizeti felderítő szervezetek megerősítéseként került sor a felderítő csoportok állományába tartozó segédoperatív tiszthelyettesi (előadói) beosztások rendszeresítésére. A segédoperatív állomány ellenőrizte – már nagy mélységben is – a határtérségbe irányuló tömegközlekedési eszközök utasait. Társadalmi kapcsolatokat létesítettek a határsértők mélységi áthaladási csomópontjain és az államhatár megközelítési útvonalain. Hálózati operatív tevékenységet nem végeztek. A tömegközlekedési eszközökön polgári ruhában, rendőr fedő igazolvány használatával igazoltattak minden olyan személyt, akit gyanúsaként találtak, illetve azt, aki nem a határ közeli településeken lakott. A rendszeresen utazók hathatós segítséget nyújtottak a gyanús személyek felfedezésében. A határsértőnek ítélt személyeket előállították a felderítő csoportokhoz, ahol azokat az operatív tisztek kihallgatták, jegyzőkönyvbe foglalták a tényállást. Ha úgy ítélték meg, hogy az adott személy határsértést szándékozott elkövetni, átadták a járási rendőrkapitányságnak. Ha nem sikerült rábizonyítani az előállított személyre a határsértési szándékot (nem tett beismerő vallomást, illetve nem találtak nála tárgyi bizonyítékot, térképet, külföldi címet, valutát stb.), szabadon engedték.

A segédoperatív tiszthelyettesek képzése a Magyar Népköztársaság belügyminiszterének parancsa alapján az egy éves KUN Béla BM tiszthelyettes-képző iskolán valósult meg.¹²³

A határőrizeti operatív tevékenység következő szabályozására 1965-ben belügyminiszter-helyettesi utasítás formájában került sor,¹²⁴ amely elveiben megegyezett a belügyminiszter-helyettes azévi vonatkozó tartalmú parancsával. A belügyminiszter-helyettesének „*A Rendőrség Bűnügyi Operatív Felderítő Munkájának Szabályzata*” címmel kiadott ezen parancsának főbb tartalmi elemei voltak:

- bűnügyi operatív felderítés alapkövetelményei;
- bűnügyi operatív felderítés fogalma;
- bűnügyi operatív felderítés módjai;
- bűnügyi operatív felderítés célja (feladata);

- bűnügyi operatív felderítés forrásai, eszközei és módszerei;
- bűnügyi operatív eszközök;
- bűnügyi operatív módszerek;
- operatív adatgyűjtés;
- operatív feldolgozás;
- bűnügyi operatív felderítés befejezése;
- megelőző intézkedés megtétele.¹²⁵

A Határőrség Országos Parancsnokságának 1966. évben kiadott ideiglenes ügyrendje is tartalmazott feladatokat a határőrségi felderítő munka végzésére vonatkozóan:

- „36. Feladata: a) Megszervezni a határőrizet érdekében a hálózati-operatív munkát a Belügyminisztérium állambiztonsági munkájára vonatkozó általános rendelkezéseknek megfelelően.
- b) Felderíteni időben és megszakítani a ki- és befelé irányuló tiltott határátlépési előkészületeket, kísérleteket, ember-, áru- és valutacsempészek tevékenységét, a BM III/I. és III/II. Csoportfőnökségeivel koordinálva, felderíteni az ellenséges hírszerző szervek illegális behatolási csatornáit, határkapuit, * valamint a határőrizettel és az állambiztonsági munkával összefüggő egyéb bűncselekményeket.
- c) Felderíteni, ellenőrzés alá vonni a határőrizetre veszélyes elemeket, honi és a határ menti ellenséges területen.
- d) Alkalmazni az ügyrendben meghatározott keretek között a konspiráció szigorú betartásával az állambiztonsági munka titkos, leplezett és nyílt eszközeit, ügynökséget szervezni, széleskörű társadalmi kapcsolatot létesíteni a lakossággal.
- e) Folyamatosan gyűjteni, a csapatok rendelkezésére bocsátani a határőrizetre vonatkozó helyzeti adatokat.
- f) Operatív eszközökkel segíteni a mélységi határőrizetet.
- g) Szervezni, irányítani és ellenőrizni az alárendelt felderítő szervek tevékenységét.
- h) A felderítő munka időszerű kérdéseit, módszereit, tapasztalatait rendszeresen elemezni, értékelni.
- i) Az összbelsőügyi feladatok érdekében részt venni az állambiztonsági feladatok végrehajtásában, együttműködni a BM III. és a BM II. Főcsoportfőnökség szerveivel.
- j) A határ megsértésével és ezzel összefüggő egyéb bűncselekmények elkövetésének alapos gyanúja esetén parancsnoki, illetve ügyészi jóváhagyással őrizetbe vételeket eszközölni, s jogosult a határ védelmében az őrizeteket kihallgatni.
- k) Meghatározott időközönként - a határőrség parancsnokán keresztül - terjesszen feljelentést a felügyeletet miniszterhelyettes számára, az állambiztonsági szervekkel való együttműködésről, a titkos módszerek és ellenőrzések alkalmazásáról, eredményeiről és problémáiról.”¹²⁶

A határőrizeti felderítő tevékenység átfogó szabályozása valósult meg a BM. III. Főcsoportfőnökség ügyrendjében foglaltak által,¹²⁷ amely többek között meghatározta a titkos operatív eszközöket és módszereket a vonatkozó minisztertanácsi határozat alapján.¹²⁸

A BM Határőrség országos parancsnoka által nyugati kerület-parancsnokságok számára 1967. évben kiadott ügyrendjében¹²⁹ felderítő osztályokat, a déli, keleti, északi kerületek és az önálló zászlóalj-parancsnokság (ö. z.) számára ügyrendjében¹³⁰ pedig felderítő alosztályokat határozott meg a határőrségi felderítő munka szervezeti egységeként. A kerület felderítő osztály/alosztály a kerület (ö. z.) parancsnok közvetlen alárendeltségébe tartozott, amely nyugati viszonylatban a felderítő osztály törzset, a határforgalmi főelőadót, az I. alosztályt és a II. alosztályt, a többi viszonylatban a felderítő alosztály törzset, a határforgalmi főelőadót, a felderítő csoportokat és a területtartó felderítő tiszteket irányította. A felderítő osztály/alosztály feladatát, hatáskörét külön ügyrend tartalmazta. A felderítő osztály/alosztály különleges helyzetben volt, mivel a felderítő osztály/alosztályvezetőt sem a törzsfőnök, illetve távollétében a törzsfőnök helyettes és a politikai osztályvezető sem számoltathatta be. A kerület (ö. z.) felderítő osztályok/alosztályok a kerület (ö. z.) parancsnok által jóváhagyott féléves tervből dolgoztak. Ezen ügyrend

* A határkapu kifejezés a magyar határőrizet történetében hagyományosan határátkelőhelyet jelentett. A pártállam időszakában azonban ezt a kifejezést átértelmezték. A pártállami határkapu elnevezésnek kétféle értelmezése volt. Egyrészt abban az értelemben használták, hogy határkapunak nevezték az államhatár közelében lakó ellenséges beállítottságú, illetve az ellenség által beszervezett természetes személy, aki munkakörénél, ingatlanainak földrajzi elhelyezkedése folytán az államhatáron személyek (többnyire ügynökök, jogellenes határátlépést elkövetni szándékozók) és csempésztárgyak illegális átvittetésére kész és képes. Másrészt a határkapu kifejezést úgy is értelmezték, hogy az egyes hazai állambiztonsági szervek azon lehetősége és képessége, mely az államhatáron a határőrizeti szervek tudta nélkül személyeket és tárgyakat juttat át.

már nem foglalta magában a korábban a Jugoszláv viszonylatban folytatott államhatáron túli felderítési feladatokat.

A belügyminiszter parancsban szabályozta az operatív nyilvántartás szabályait, melyet a határőr felderítés területén is alkalmazni kellett.¹³¹ Egyben hatályon kívül helyezte az 1957-ben kibocsájtott vonatkozó tartalmú parancsát, illetve azzal egyidejűleg kiadott operatív nyilvántartási szabályzatot és a csatlakozó belügyminiszter-helyettesi utasítást¹³², továbbá a témába vágó miniszterhelyettesi parancsot,¹³³ valamint annak az 1964. évi végrehajtási utasítását is.

Az Operatív Nyilvántartási Szabályzat részletesen leírta a különböző operatív dossziék alkalmazási rendjét és a daktiloszkópiai nyilvántartás feladatait. A határőrizeti felderítő szervezetek az objektum, figyelő, személyi, előzetes személyi, körözési, rendkívüli esemény, vizsgálati, ellenőrző, tájékoztató dossziék közül az államhatárral kapcsolatos operatív feldolgozó munkához kapcsolódó dossziékat nyithattak. A különböző dossziékban szereplő személyek anyagait a Határőrség Felderítő Osztály szervezetei az illetékes megyei rendőr-főkapitányság politikai osztálynak megküldték a nyilvántartásba vétel végett. A priorálás engedélyezésére jogosultak közé tartoztak: a BM Határőrség Felderítő Osztály vezetője, helyettese, a határőr kerületi felderítő osztályok és alosztályok vezetői.¹³⁴ A priorálást kérdőjegy felterjesztésével kellett kérni.

Ugy a BM III. Főcsoportfőnökség, mint a határőrizeti felderítés munkájában, az együttműködés megszervezésében problémák is felmerültek. Ezen hiányosságokat jól példázza a belügyminiszternek az 1967-ben kibocsájtott azon parancsa, amely repülőgéppel elkövetett büntetlen határsértés kapcsán kiszabott fenytéseket tartalmazott.¹³⁵

Az állambiztonsági operatív munka pénzügyi fedezetét biztosító „B.” ellátmány kezelése a határőrizeti felderítő tevékenységre is kiterjedt.¹³⁶ A BM Külügyi Osztály ellenőrizte a „B” ellátmány felhasználását, a „K” és „T” lakások felszerelési tárgyait.

A 1968. évi Csehszlovák eseményekkel kapcsolatos operatív feladatokról szóló belügyminiszteri parancs a határőrizeti felderítő szervezeteket is érintette:

- „a./ Különös figyelmet fordítsanak a társadalomra veszélyes személyek rendszeres ellenőrzésére.*
- b./ Fokozni kell az idegenforgalom ellenőrzését. A törvényeinket megsértő, izgató- zavartkeltő magatartást tanúsító külföldi személyekkel szemben gyors, erélyes intézkedéseket kell tenni.*
- c./ Operatív és nyílt úton fokozni az intézkedéseket a nagyobb tömegeket mozgató rendezvények biztosítására. /kulturális, sport, egyházi/.*
- d./ A hálózattartó operatív szervek sűrítsék az ügynökséggel való találkozásokat és szerezzenek pontos értesüléseket a reakciós elemek elképzeléseiről.*
- e./ Az ellenség fokozódó tevékenysége esetén, gyorsítsák a feldolgozó és vizsgálati munkát.*
- f./ Fokozzák a főcsoportfőnökség által biztosított objektumok, intézmények hálózati operatív biztosítását. Az államtitkok védelme érdekében aktívabb ellenőrzést vezessenek be.*
- g./ Nyílt ellenséges cselekmények nyomozásának /: falfirkálás, propaganda, röpcédulázás, tűz, robbanás, stb./: helyszínelő operatív tisztek vezényletével történő azonnali megkezdését.”¹³⁷*

Ezt megelőzően, a BM Határőrség Országos Parancsnokságának intézkedési terve az 1968. VII. 28-án még a Magyar Néphadsereg és a Szovjet Hadsereg által tervezett gyakorlattal kapcsolatos, párhuzamosan végrehajtandó feladatok fedésével jelent meg. A BM, a BM Határőrség, az állambiztonsági szervek és a rendőrség közvetlen legfelső szintű vezetőin kívül senki nem ismerhette meg a tényleges feladatot. Mindenki azt közölték, hogy „egy nagyszabású gyakorlatról” van szó.

A BM Határőrség Országos parancsnoka az 1968. VIII. 20-án 18 órakor adta ki az intézkedést a konkrétan végrehajtandó feladatokra.

Az I. Határőr kerületnél a Hegyeshalmi FEP-en felderítő tiszti ügyelet hoztak létre, melyet a BM Határőrség törzsfőnöke távirati utasításban rendelt el. A FEP parancsnok operatív helyettese az eseményeket az I. Alosztály vezetőjének jelentette, aki ebből kéthetente összefoglaló jelentést készített a kerület Felderítő Osztály számára. A jelentések kitértek a lakosság hangulatára, az államhatáron átlépésre jelentkezők által elmondottakra, a csehszlovák ki- és belépő utasokra. A jelentéseket géptávíron továbbították. A napi jelentésekben a csehszlovák határátlépőket név szerint szerepeltették.

A határőrizeti felderítés számára nem maradt idő új informátorok beszerzésére, a meglévő hálózati személyeket aktivizálták rendkívüli találkozó keretében. A határőrizeti felderítési feladatokra többnyire, mély titoktartási követelményekkel, szóban történtek eligazítások. Az együttműködést a honvédségi felderítő zászlóaljjal és felderítő századokkal (akik nem folytattak operatív/hálózati tevékenységet),

a katonai elhárító szervezetekkel, a rendőrséggel, valamint a megyei állambiztonsági szervezettel és a BM Karhatalommal kellett megszervezni.

Operatív feladatként határozták meg:

- a csehszlovák katonai mozgás, tevékenység figyelemmel kísérése;
- a csehszlovák határőrizeti szervekkel való együttműködés kapcsán kialakult baráti kapcsolatoktól információk szerzése;¹³⁸
- adatok biztosítása az elhatározáshoz, napi jelentés elkészítéséhez;
- részvétel a magyar és szovjet csapatok határra való felvezetésében;
- részvétel a csehszlovák határőrség, csendőrség létesítményeinek elfoglalásában;
- a működési területen a határőrizeti operatív helyzet felderítésének és a hálózati tevékenységnek a fokozása;
- részvétel az ellenséges tevékenységet végzők felfedésében (ellenséges rádióadók, szervezetek, csoportok);
- állambiztonsági és az összbérelügyi feladatok végzésének fokozása;
- lakossági hangulat felderítése.

Csehszlovák viszonylatban nem folyt államhatáron túli felderítés, együttműködési utasítások szabályozták a két ország által közösen végzett operatív tevékenységet. Többek között az egyik belügyminiszeri utasítás a Csehszlovákiával folytatandó együttműködést írta elő¹³⁹, a magyar és csehszlovák rendőri szervezetek között. Az együttműködés kapcsán a hazai operatív szervezetek jól ismerték a szomszédos állam határőrizeti rendszerét, objektumait, sok baráti kapcsolattal rendelkeztek a túloldali határőrizeti szervezetek tagjai körében. A magyar-csehszlovák felderítő együttműködés is rendszeres volt.¹⁴⁰ A hazai felderítő szervezetek jó kapcsolatokat ápoltak a Pozsonyi Felderítő Osztállyal. Többek között biztosították számukra, hogy egyik osztrák ügynökükkel Budapesten találkozzanak, melyet a BM Határőrség Országos Parancsnokság Központi Felderítő Osztály I. Alosztály vezetője engedélyezett.¹⁴¹

Az 1968. évi csehszlovák események időszakában a határőrizeti felderítés szervezete az alábbi volt: Központi Felderítő Osztály az I. és II. Alosztállyal, a nyugati kerületeknél Felderítő Osztály az I. és II. Alosztállyal, a II. Alosztály állományában 2-3 felderítő csoport működött. A déli és a baráti kerületeknél felderítő alosztály lett szervezve, a déli kerületeknél ezek felderítő csoportokat alkottak, baráti viszonylatban területtartó felderítő tisztek tevékenykedtek.¹⁴²

Az 1968. évi csehszlovák eseményekkel kapcsolatosan a katonai elhárítási feladatokat a BM III/IV. Csoport főnökének az 1. számú direktívája tartalmazta, mint a „Zala” fedőnevű gyakorlat operatív biztosításának feladatait. A gyakorlattal kapcsolatban operatív törzs és operatív csoportok kerültek létrehozásra és intézkedési tervet dolgoztak ki.

A határőrizeti felderítés egyik átfogó szabályozására a belügyminiszter 1969. évi parancsában és végrehajtási utasításában foglaltak alapján került.¹⁴³ A parancs megállapította, hogy javult ugyan az operatív munka színvonala, de még számos hiányosság tapasztalható, főleg a határ menti lakosok kiszökésének megakadályozása és a határon túli felderítés vonalán foglalkoztatott ügynökség tevékenysége terén. „... a határmenti lakosság köréből kiinduló kiszökési kísérletek megelőzése még nem elég hatékony, a határon túli felderítés vonalán foglalkoztatott ügynökség még nem tudja kellően segíteni a határőrizetet. A hálózati személyek egy részével az összeköttetés nem megbízható, tartásukhoz a felderítő szervek megfelelő külső bázissal nem rendelkeznek. A határon túli felderítő munkát úgy szervezzék, hogy az illetékes csoportfőnökségekkel szorosan egyeztetett legyen a 0017/1968. számú parancsom IV. fejezet 1-3. pontjaiban foglalt elveknek megfelelően.”¹⁴⁴ A parancsban rögzített feladatok már túlléptek a szűken vett határőrizeti célokon — nem először a vizsgált időszakban — közvetlen politikai célkitűzések megvalósítása érdekében.¹⁴⁵

Ezen BM parancs nyomán kelt végrehajtási utasítás a BM Határőrség felderítő szerveinek feladatait három területre összpontosította:

- biztonságos határőrizet megteremtése;
- az állambiztonsági feladatok és;
- az összbérelügyi feladatok végrehajtásában való részvétel.

A végrehajtási utasítás megszabta az operatív és nyílt eszközök felhasználásával a társadalmi kapcsolatok és a polgári lakosság segítségével a határőrizetre veszélyes személyek felderítésének és tevékenységük ellenőrzésének megbízhatóvá tételét, az operatív helyzet helyes értékelését és a minőségi hálózatépítést is. A „T” lakások alkalmasságát és konspiráltságát az 1970. VII. 1-ig felül kellett vizsgálni. A határőrség megszűnésével kapcsolatban kialakult új helyzet folytán a mélységi határőrizet

megszilárdítása és a területtartó felderítő tisztek munkájának segítése érdekében emelni kellett a segédoperatív tiszthelyettesek munkájának színvonalát. Erősíteni kellett az osztrák erőszakszervezetekben (csendőrség, pénzügyőrség s azok szervezetei, eisenstadti, rusti rendőrség, örvidéki Biztonsági Igazgatóság) és a örvidéki emigrációs szervezetekben az ügynöki pozíciók létesítését.

Nagyobb figyelmet kellett fordítani az operatív munkában a technikai összeköttetés (rejtekhely, titkosírás, vegyi- és fotótechnikai eszközök stb.) alkalmazására, melyek eszközeit a BM III/V. Csoportfőnökség volt köteles biztosítani.

Az állambiztonsági munkában való eredményes részvétel érdekében a megyei állambiztonsági és a határőr kerületi (ö. z.) operatív szervezeteknek évente kellett készíteni közös együttműködési tervet és rendszeresen értékelni annak végrehajtását, egymást rendszeresen tájékoztatni kellett a területük operatív helyzetéről, a feladatok végrehajtásáról, valamint a munkában szerzett tapasztalatokról. A megyei rendőr-főkapitányságok politikai osztály vezetőinek a szükséges mértékben a határőrizeti felderítő szervezetek rendelkezésére kellett bocsájtani azokat az adatokat, melyek a felderítő szervezetekkel folytatott konkrét együttműködés eredményességét biztosították és az államhatárral összefüggő bűncselekmények felderítéséhez segítséget adtak.

A határőrizeti felderítő szervezetek egyes, konkrét esetekben, a feldolgozó munka támogatására a Határőrség Felderítő Osztály vezetőjén keresztül kérhették 1970-ben kiadott belügyminiszteri parancs alapján¹⁴⁶ a BM III/6. osztálytól, valamint a szintén 1970-ben a belügyi tárca által kibocsájtott parancs alapján¹⁴⁷ a BM III/5. osztálytól az operatív technikai biztosítást.

A Belügyminisztérium Határőrség Országos Parancsnokság Felderítő Osztály szervezeteit és alárendeltségét 1970-ben a belügyminiszter-helyettes által jóváhagyott ügyrend az alábbiakban határozta meg. Eszerint a felderítő osztály szervezeti felépítése több elemet tartalmazott (osztályvezető, osztályvezető-helyettes, I-es alosztály, II-es alosztály, operatív főelőadók, operatív nyilvántartó, T. ügykezelő, ügykezelő, gép- és gyorsírók).¹⁴⁸

A felderítő osztály vezetője közvetlenül az országos parancsnoknak volt alárendelve.

Az 1970. évi ügyrend szerint a felderítő osztály alapvető feladatát alkotta „*A Felderítő Osztály alapvető feladata, hogy a Magyar Szocialista Munkáspárt és a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány politikájának megfelelően, a jogszabályok, jogpolitikai elvek, operatív elvek, parancsok, utasítások betartásával, a csapatok tevékenységével összhangban szervezze és irányítsa — honi területen nyugaton 15 km. délen, keleten és északon általában 8-10 km, illetve a határőrizeti — operatív helyzetből adódóan egyes irányokban nagyobb mélységben, a határon túl Ausztria (Burgenland) területén a disszidensek, ellenséges elemek gyűjtőközpontjában, Wien (Traiskirchen-i láger) és Gáz területén — a felderítő munkát. A Felderítő Osztály feladatát a Belügyminisztérium más illetékes szerveivel szorosan együttműködve, az állam biztonsági munka eszközeit és módszereit alkalmazva, a határmenti lakosság széleskörű bevonásával látja el.*”¹⁴⁹

A felderítő osztályt az I. alosztály (határon túli) és II. alosztály (honi) alkotta. A nyugati kerületeknél szintén felderítő osztályt szerveztek az I. alosztály (határon túli) és II. alosztály (honi) szervezeti elemekkel. A II. alosztályok felderítő csoportokból tevődtek össze. A felderítő csoportok viszont nem tartoztak már a csapat szervezeti elemek alá, hanem a felderítő alosztály részét képezték.¹⁵⁰

A központi felderítő osztály 1970. VI. 11-én az I. alosztályok tevékenységéről készített tájékoztatójában részletesen elemezte az osztrák helyzetet, megállapította, hogy jó a kapcsolat az állambiztonsági szervezetekkel, mivel 1969-ben 137 jelzést és 35 tájékoztatást adtak a részükre. A határon túli felderítés személyi állománya 23 fő volt, az operatív tisztek munkáját fordító és gépirónó segítette, gépkocsi, magnetofon, fényképezőgép, távcső támogatta.¹⁵¹

A Határőrség Felderítő Osztályának vezetője a K-ellenőrzés (postai küldemény) elrendelését a „Szolgálati Jegy”-en kérhette a BM III/5. („K”-ellenőrzési) Osztálytól.¹⁵²

A BM Határőrségnél 1971. VII. 1-ével a Politikai Bizottság 1969. év novemberi és az 1970. év októberi határozata alapján szervezetmódosításra került sor. A szervezetmódosítás következtében a BM Határőrség Országos Parancsnokságán Felderítő Osztály működött a felderítő alosztállyal és a határon túli felderítő csoporttal. A határőr kerületek felderítő osztályát leszervezték felderítő alosztállyá. A felderítő osztály a BM Határőrség törzsfőnökének, a határőr kerületek felderítő alosztálya a határőr kerületek törzsfőnökének alárendeltségébe került. A szervezeti módosítással megszűnt az 1. Határőr Kerület Csornai Felderítő Csoportja. A nyugati határőr kerületeknél a határontúli felderítő alosztály helyett „határontúli vonal”-at hoztak létre, amelyet az 1976. évben az 1. és 2. határőr kerületnél határontúli felderítő csoporttá szerveztek át. Az 1. határőr kerület határontúli felderítő csoportja a 11. határőr kerület, a 2.

határőr kerület határöntúli felderítő csoport a 3. határőr kerület operatív biztosítását is ellátta. A nyugati és déli viszonylatban a felderítő alosztály felderítő csoportokra tagozódott (alapvetően kettő-három csoportot szerveztek). A keleti és északi viszonylatban területtartó felderítő tisztek és vizsgálók tevékenykedtek a határőr kerület felderítő alosztály alárendeltségében.

Ezen időszakról kezdődően a határőrizeti felderítő szervezeteket is ellenőrizhette a katonai elhárítás. Az idősebb felderítő tisztek igyekeztek felderíteni az elhárítók beszervezett egyéneit, tapasztalt operatív szakemberek lévén, ez többnyire sikerült is nekik.

1971-ben belügyminiszteri paranccsal módosították az operatív technika használatára vonatkozó szabályozást,¹⁵³ amely háromféle rendszabályt tartalmazott: telefonlehallgatást, szobalehallgatást, valamint rejtett fotó, optika, tv.

A határőrizeti felderítő szervezetek vezetői „Szolgálati Jegy”-en kérhették a rendszabályok alkalmazását a BM. III/V. Csoportfőnökségtől (operatív technikai és műszaki). Ugyanezen rendszabályokat a Határőrség felderítő osztály vezetője a Határőrség törzsfőnökén keresztül kérhette a BM III./V. csoportfőnökségtől (operatív technikai és műszaki) és a BM. III./7. Osztálytól (operatív technikai lehallgató).¹⁵⁴

A határőrizeti felderítés alapelveit meghatározó, az állambiztonsági szervezetek hálózati munkájának alapelveit tartalmazó szabályzat ismételt kiadására az 1972. évben került sor. A paranccsal kiadott szabályzat meghatározta az állambiztonsági szervek hálózatát és felsorolta a titkos nyomozati (operatív) eszközöket:

- a) Hálózat,
- b) Külső figyelés,
- c) Környezettanulmányozás,
- d) Operatív technikai eszközök alkalmazása,
- e) Postai küldemények operatív ellenőrzése,
- f) Operatív nyilvántartás,
- g) Operációk (pl.: titkos házkutatás, őrizetbe vétel) végrehajtása.”¹⁵⁵

A parancs fontosabb megállapításai voltak: „A hálózati személyek nagy többsége önkéntes, áldozatkész segítője a Belügyminisztérium szerveinek az ellenséges, bűnöző tevékenység felderítésében, megelőzésében és felszámolásában.”¹⁵⁶

„4. A hálózati munkát végző személyi állomány 1972. december 30-ig szakmai továbbképzés keretében sajátítsa el a Szabályzatot. Az egyes szakmai területek sajátosságainak megfelelően készüljön fel a Szabályzatban foglalt feladatok maradéktalan végrehajtására. Az illetékes parancsnokokból bizottságokat kell létrehozni, amelyek előtt valamennyi - hálózati személyt foglalkoztató - operatív tisztnek be kell számolnia a Szabályzat elsajátításáról. A parancsnokok egyéni elbírálás alapján döntsének arról, hogy az operatív tiszt az adott területen alkalmas-e a fokozott követelmények megvalósítására. . . .

5. A hálózatot a Szabályzat követelményei szerint 1973. július 31-ig felül kell vizsgálni. A vizsgálatot fel kell használni a hálózat lehetőségeinek összállambiztonsági szempontból történő ellenőrzésére és értékelésre is.”¹⁵⁷

„11. A BM III. Főcsoportfőnökség, a BM Határőrség Országos Parancsnokság Felderítő Osztálya és a BM Belbiztonsági Osztály hálózati munkáját 1973. január 1-től az alapelveket tartalmazó Szabályzatban foglaltak szerint végezze. Ezzel egyidejűleg a 33/1958. számú miniszteri parancsot hatályon kívül helyezem.”¹⁵⁸

„1. Az állambiztonsági munka a titkos és nyílt nyomozati intézkedések tervszerűen összehangolt és célratorró végrehajtásából, a nyert adatok és információk ellenőrzéséből, értékeléséből, valamint azok felhasználásából (realizálásából) álló folyamat.

2. Titkos nyomozati (operatív) eszközök:

- a) Hálózat,
- b) Külső figyelés,
- c) Környezettanulmányozás,
- d) Operatív technikai eszközök alkalmazása,
- e) Postai küldemények operatív ellenőrzése,
- f) Operatív nyilvántartás,
- g) Operációk (pl.: titkos házkutatás, őrizetbe vétel) végrehajtása.”

„a) A hálózat fő eszköz, mert olyan mélyreható felderítési lehetőséget biztosít, amilyen más operatív eszközzel nem valósítható meg. Az állambiztonsági szervek a hálózat útján kerülnek közvetlen és

személyes kapcsolatba az ellenséges elemekkel, csoportokkal és szervekkel; derítik fel elképzeléseiket és terveiket; hajtják végre a leleplezésükre, illetve félrevezetésükre irányuló kombinációkat, aktív intézkedéseket. Fontos szerepet töltenek be a többi operatív eszköz alkalmazási feltételeinek biztosításában, hatékonyságának fokozásában.”¹⁵⁹

„5. Hálózati funkciók:

a) Titkos információk szerzése, felderítés. (Ellenséges személyekre, csoportokra, szervekre, illetve tevékenységükre vonatkozó és általában a Magyar Népköztársaság érdekeinek védelmezéséhez szükséges, titkos úton megszerezhető adatok biztosítása céljából.)

b) Operatív kombinációk (akciók) végrehajtása. (Ellenséges körbe történő beépülés, operatív játszma kezdeményezése és folytatása, aktív intézkedések végrehajtása, egyéb titkos operatív intézkedések fogantatása; kutatás, figyelés stb.)

c) Ellenséges tevékenységet folytató személyek felismerése és felkutatása.

d) Fogdai felderítés és börtönelhárítás.

e) Preventív védelem és operatív ellenőrzés. (Objektumok preventív védelme; elhárítási vonalak, társadalomra veszélyes személyek és amnesztiában részesültek differenciált ellenőrzése; adott esetben ellenséges akciók [rombolás, merénylet] megüjírtása nyílt fellépés útján is.)

f) A hálózati munka egyes részfeladatainak teljesítése. (Beszervezési jelöltek kutatása, tanulmányozása és beszervezése; személyes és személytelen összeköttetés fenntartása, illetve feltételeinek biztosítása.)

g) Rezidensi teendők ellátása. (A rezidens az a titkos munkatárs, aki személyi tulajdonságainál és helyzeténél fogva alkalmas arra, hogy az operatív tiszttel irányítása és ellenőrzése mellett a hálózati személyek egy csoportját vezesse és nevelje.)

h) Egyéb operatív megbízások teljesítése. (Levéllenőrzés, operatív technika speciális feladatai, találkozási lakások fenntartása stb.)

i) A hálózati személy funkcióját alkalmasságától, munkában való jártasságától és megbízhatóságától, valamint az állambiztonsági munka adott szükségleteitől függően az operatív szerv határozza meg. Egy hálózati személy e feltételek alakulása szerint egymás után - sőt kedvező körülmények esetén egyidőben - több hálózati funkciót is betölthet.”¹⁶⁰

„III. A hálózati személyek minősítése:

a) A titkos munkatárs a Belügyminisztérium állambiztonsági szervei hálózatának kipróbált tagja, aki - elvi, hazafias meggyőződésből fakadó hivatástudattal, magas fokú áldozatkészséggel és kezdeményezően vesz részt a titkos együttműködésben; . . .

b) A titkos megbízott: - elvi, hazafias meggyőződésből vesz részt a titkos együttműködésben; . . .

c) Az ügynök: - terhelő, vagy kompromittáló adatok, illetve anyagi érdekeltség alapján vesz részt a titkos együttműködésben;”¹⁶¹

Ez a szabályozás is deklarálta az állambiztonsági szervezetek pártirányítását és a szocialista társadalmi rend külső és belső ellenségeivel szembeni küzdelmet határozta meg. Ezen belül azonban jelentős változások elindítója volt, mivel a korábbi mennyiségi szemlélet helyett a minőséget helyezte előtérbe, melynek következtében a határőrizeti felderítés területén is — korlátozott hírszerzési lehetőséggel rendelkező, vagy a rosszul dolgozó — informátorok leépítésre kerültek. Új informátort csak célhoz kötötten, konkrét ügy realizálására lehetett beszervezni.¹⁶²

Még ugyanebben az évben jelent meg a „Belügyminisztérium Állambiztonsági Szervek Hálózatának Nyilvántartási Szabályzata” című belügyi parancs¹⁶³ az előző évben pedig a titkos operatív technikai rendszabályok alkalmazásáról szóló BM parancs és rákövetkező évben annak módosítása.¹⁶⁴

Az 1972. évi belügyminiszteri parancs többek között meghatározta a beszervezésekkel kapcsolatos nyilvántartási és jelentési kötelezettséget, valamint a dosszié rendszer használatát. „h) B-dosszié, melyet a hálózati személyekre vonatkozó összes anyagok elhelyezésére kell használni. i) Munkadosszié, melyet a hálózati személyek által adott jelentések elhelyezésére kell használni.” A hálózati nyilvántartásból a lekérdezést a Kérdőjegy felterjesztésével lehetett végrehajtani.¹⁶⁵

A BM Határőrség Országos Parancsnokságának az 1972. évi ügyrendje a határőr felderítő szervezeteket továbbra is törzsfőnöki alárendeltségben hagyta. Az ügyrend a következőképpen határozta meg a feladatrendszert: „A BM Határőrség alapvető feladata az összbelsőügyi követelményeknek megfelelően biztosítani a Magyar Népköztársaság államhatárának őrzését, védelmét, a határforgalom ellenőrzését, a határrend betartását. Feladatát együttműködve a BM többi szerveivel, a társfegyveres testületekkel s más állami, társadalmi szervekkel, a határ-menti lakosság széleskörű bevonásával oldja meg minden

külső és belső ellenséges tevékenységgel szemben.”¹⁶⁶ Ezen ügyrend már nem tartalmazta a konkrétan végzendő állambiztonsági feladatokat. Az operatív helyzet értékelésének fontossága egyre inkább előtérbe került.

A határőrizeti felderítésre hatással lévő további szabályozó volt az állambiztonsági szervezetek előzetes ellenőrző és bizalmas nyomozó munkájáról szóló 1973. évi belügyminiszteri parancs¹⁶⁷, valamint a Magyar Népköztársaság államhatárának őrizetéről szóló 1974. évi minisztertanácsi rendelet¹⁶⁸ és az állambiztonsági feladatokról szóló 1975. évi minisztertanácsi határozat,¹⁶⁹ továbbá a minisztertanács elnökhelyettesének 1975. évben kiadott utasítása az állam biztonságának védelmében alkalmazható eszközökről és módszerekről.¹⁷⁰

Az állambiztonsági feladatokról szóló 1972. évi belügyminiszteri parancsban foglaltak végrehajtását 1973-ban és 1977-ben felülvizsgálták. Ennek során megállapításra került, hogy a hálózati operatív munkában alapvető minőségi változás következett be, javult a munka tervszerűsége, és emelkedett az operatív értékű információk száma, de továbbra is elmaradások vannak a minőségi hálózat kiépítése, a tervszerű, szervezett hálózati irányítás terén.

A minisztertanács elnökhelyettesének az állambiztonság védelmében alkalmazható eszközökről és módszerekről szóló utasítása a Belügyminisztérium Állambiztonsági Főcsoportfőnökség számára jogosultságokat határozott meg, ezáltal az operatív szervezetek jogosulttá váltak:

- „a) titkos külső figyelést alkalmazni;
- b) titkos környezettanulmányt folytatni;
- c) rejtett operatív technikai lehallgatást és más megfigyelő eszközöket alkalmazni;
- d) krimináltechnikai eszközöket titkosan és nyíltan alkalmazni;
- e) postai küldeményeket titkosan ellenőrizni;
- f) feladataik titkos ellátásához fedőigazolványokat készíteni;
- g) azonosítási eljárásokat titkosan foganatosítani (személyt, tárgyat, nyomot stb.);
- h) operatív nyilvántartást (adattárat) vezetni;
- i) magyar és külföldi állampolgárok által elkövetett szabálysértések és bűncselekmények nyomozását megszüntetni (Be. 152. §.), illetve a megszüntetést az illetékes hatóságoknál kezdeményezni;
- j) ellenséges csoportok és szervezetek soraiba hálózati úton vagy hivatásos állományú beosztottal rejtetten beépülni, illetve azok egyes tagjait felhasználni az ellenséges tevékenység mélyreható felderítése érdekében;
- k) az ellenséget zavartkeltő hírekkel félrevezetni;
- l) titkos vagy leplezett előállítást, kutatást és motozást foganatosítani.”¹⁷¹

1978. III. 3-án főkapitányi értekezleten dolgozták fel az állambiztonsági szervezetek vezetői a hálózati munkával kapcsolatos vizsgálat tapasztalatait. Az állambiztonsági miniszterhelyettesi értekezlet az 1986. IX. 23-i ülésén ismételten értékelte az operatív munka helyzetét, elismerve az eredményeket, megállapításra került, hogy az „*Állambiztonsági szervek hálózati munkája alapelveinek szabályzata.*” című 1972. évi BM parancsot az élet meghaladta, azt módosítani kell.¹⁷²

A határőrizeti felderítés szervezeteinek konspirációs feladatait a „*Belügyminisztérium konspirációs és biztonsági szabályzatának kiadásáról*” című parancs határozta meg.¹⁷³ Az operatív munka irányító szervezete tevékenységét a „*BM III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnökség Ügyrendjének kiadásáról*” című 1979. évi BM parancs szabályozta.¹⁷⁴

A tiltott határátlépés és a hasonló jellegű bűncselekmények ügyében a megelőző intézkedéseket, illetve a nyomozások elrendeléséről szóló szabályozásokat a belügyminiszter 1979-ben utasításban szabályozta.

- „*A felderítő alosztályok a tiltott határátlépés és a hasonló jellegű bűncselekmény elkövetése során tetten ért személyek ügyében hajták végre a halaszthatatlan nyomozási cselekményeket. A felderítő alosztályok a nyomozó megbízása alapján végrehajthatnak más nyomozási cselekményeket is.*

- *A felderítő alosztály:*

a) *az elfogott személyeket hallgassa ki cselekményükre, annak indokára, a szökésben levő bűntársaikra és a határőrizet biztonságával összefüggő kérdésekre;*

b) *a magyar állampolgárságú elkövetőket a BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség Állambiztonsági Operatív és a Bűnügyi Nyilvántartó Osztályán priorálja az eljárás lefolytatására illetékes nyomozó hatóság megállapítása céljából, és az elfogásról haladéktalanul értesítse az elkövetés helye szerinti rendőrkapitányságot;*

c) nem magyar állampolgárságú elkövető esetében értesítse az elkövetés helye szerinti rendőr-főkapitányság állambiztonsági vizsgálati alosztályát;

d) a katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozók elfogásáról a BM Határőrség Felderítő Osztálya, illetve a BM Határőrség Országos Parancsnokság központi ügyelete útján, a BM III/IV. Csoportfőnökség ügyeletét és a BM III/1. Osztályt értesítse. A Belügyminisztérium — a BM Határőrség kivételével — és az IM Büntetvégrehajtási Országos Parancsnokság állományába tartozók elfogásáról a BM Belbiztonsági Osztályt is értesíteni kell.¹⁷⁵

Az operatív célú fedőokmánnyal való ellátás rendjét a belügyminiszter 1981-ben parancssal szabályozta,¹⁷⁶ amellyel egyben hatályon kívül helyezte a vonatkozó tartalmú 1957. évi belügyminiszter-helyettesi parancsot. A belügyminiszter és a honvédelmi miniszter 1980. évi együttes utasításának¹⁷⁷ a végrehajtása tárgyában kiadásra került a belügyminiszter-helyettes és a Magyar Néphadsereg vezérkari főnökének az 1981. évi együttes intézkedése¹⁷⁸ az államhatáron lévő forgalomellenőrző pontokon történő nyomtalan átléptetésre vonatkozóan.

A belügyminiszter „Operatív-Technikai Rendszabályok és Módszerek Alkalmazásának Szabályzata kiadásáról” című 1982. évi belügyminiszter parancs¹⁷⁹ alapján a korábbi rendszabályok kibővültek a nemzetközi telefonbeszélgetések lehallgatása, a titkos behatolás és zárnyitás, valamint a dokumentáló fényképezés módszereivel. A határőrizeti felderítés terén a BM Határőrség Felderítő Osztály vezetője kérhette a rendszabályok alkalmazását.

A belügyminiszter operatív munkára vonatkozó 1969. évi parancsát 1983-ban felülvizsgálták, melynek nyomán azonban változtatásra nem került sor.¹⁸⁰

A korszak utolsó jelentős, a határőrizeti operatív tevékenységet is befolyásoló szabályozója az állambiztonsági szervezetek hálózati munkáját meghatározó 1972. évi BM parancs és szabályzat volt¹⁸¹, melynek felülvizsgálata kapcsán a tartalmát a belügyminiszter 1980. évi parancsa módosította.¹⁸²

A szabályozók előírásainak következtében a határőrizeti felderítés terén általános elvek és alapvetések kerültek érvényesítésre.¹⁸³

Az államhatár operatív biztosítása:

- helyi lakosok közül a tiltott határátlépést elkövetni szándékozók felderítése;
- mélységből érkező határsértők menetvonalainak, áthaladási csomópontjainak átfogása, adatok biztosítása a csapaterő számára;
- határon túli területekről érkező határsértést elkövetni szándékozók, árú- és embercsempészek, valamint az államhatárral kapcsolatos egyéb bűncselekményt elkövetni szándékozók felfedése.

Operatív erő fogalma: az állambiztonsági feladatok titkos, leplezett, nyílt végrehajtó állománya.

Operatív eszközök fogalma: titkos nyomozati eszközök az állambiztonsági feladatok konspirált végrehajtását lehetővé tevő, megkönnyítő, jogszabályokban, törvényekben előírt vagy megengedett eszközök.

Operatív módszer fogalma: általános érvényű, célkitűzésekhez elvezető eljárások.

Operatív feladatok:

- egyszerű feldolgozó munka;
- szűrés, kutatás;
- operatív védelem;
- konspirációs biztonsági szabályok alkalmazása;
- operatív ellenőrzés.

Kapcsolódó feladatok:

- a hatáskörbe utalt elfogott, előállított, feltartóztatott személyek ügyében az elsődleges vizsgálati munka irányítása és végzése;
- a határőrségnek a polgári személyekkel szembeni intézkedései törvényességének felügyelete;
- az adatok folyamatos gyűjtése és értékelése;
- a határőrizeti elhatározás meghozatalához információk biztosítása;
- nyilvántartás és ügykezelés végzése;
- együttműködési feladatok ellátása;
- gazdálkodási teendők ellátása;
- adott esetben katonai feladatokhoz kapcsolódó tevékenységek végzése.

Határőrizeti operatív szervek főbb feladatai:

- az államhatár operatív biztosításának tervezése, szervezése;
- határon túli felderítés végzése;
- az állambiztonsági operatív munka erőinek, eszközeinek szakszerű alkalmazása;

- határőrizeti operatív helyzet értékelése;
- operatív erő (az állambiztonsági feladatok titkos, leplezett és nyílt végrehajtóinak) alkalmazása.

Operatív helyzet fogalma: az ok-feltáró és feltétel elemzési munka során felfedett azon viszonyok, összefüggések összessége, melyek között a felderítés az államhatár operatív biztosítását végzi. Elemei az alábbiak:

- államhatárra és a közbiztonságra veszélyes személyek;
- realizálás alatt álló ügyek;
- saját pozíciók, hírszerzési lehetőségek;
- szomszédok, együttműködők helyzete;
- információforrások;
- pénzügyi, technikai eszközök;
- lakosság;
- környezet;
- terep.

A fentiek alapján az államhatár operatív biztosítása szervezett formában történt, a Felderítő Osztály elkészítette a hosszú távú és a határon túli felderítés éves tervét, mely az országos törzsmunka melléklete volt. A Felderítő Osztály tervéből a határőr kerületek alosztályai és a felderítő csoportok kivonatot kaptak, a határon túli felderítésre vonatkozóan a Győri Felderítő Csoport és a Szombathelyi Felderítő Csoport külön tervet kapott.

Az operatív tervek általában az alábbiakat tartalmazták:

- előzetes ellenőrzés, bizalmas nyomozási teendők;
- szűrés-kutatás feladatai (az operatív erők és eszközök alkalmazási módjai);
- razzia esetére az operatív kutatás teendői;
- operatív védelem feladatai:
 - a, az ellenséges tevékenységre érzékeny objektumok;
 - b, határsértők valószínű mozgási iránya és ideje;
 - c, kiindulási és áthaladási csomópontok;
 - d, idegenforgalom hatásai;
 - e, korábban törvénysértésért elítélt helyi lakosok helyzete;
 - f, állambiztonsági fertőzött területek;
 - g, ideiglenesen fertőzött területek.
- operatív ellenőrzés módjai.

Meghatározásra kerültek az operatív munka elvei, követelményei is:

- törvényesség, pártirányítás;
- szükségesség, arányosság;
- harmonizáció a határőrizeti elvekkel;
- megelőzés;
- hatékonyság;
- tömegkapcsolatok;
- célirányosság, differenciáltság (1972-es tömeginformátori leépítés);
- konspiráció;
- tárgyilagosság, ellenőrzöttség;
- tervszerűség;
- egyebek:
 - a, propaganda végzése;
 - b, külföldre utazók eligazítása;
 - c, helyi lakosság segítése a problémák megoldásában (téglaásvárás, hűtőszekrény beszerzés stb.).

1971 után egy-egy határőr kerületnél alapvetően a felderítő alosztályvezető, a felderítő alosztályvezető helyettes és a fővizsgáló tiszt, valamint polgári alkalmazottként egy nyilvántartó végezte az operatív tevékenységet, akik a törzsfőnök alárendeltségébe tartoztak. A határőr kerületek felderítő alosztályainak munkáját a BM Határőrség Országos Parancsnokság törzsfőnökének alárendeltségébe tartozó Felderítő Osztály Felderítő Alosztálya és a Határontúli Felderítő Csoportja irányította. A határőr kerület felderítő alosztályvezető szervezte a határőr kerület operatív tevékenységét, jóváhagyta a beszerzési és a priorálási kérelmeket, tartotta a megyei rendőr-főkapitányság állambiztonsági helyettesével a kapcsolatot, a határőr kerület törzsfőnök számára szolgáltatva a határőrizeti operatív helyzet értékeléséhez

a felderítési adatokat, részt vett az éves értékelő jelentés elkészítésében és a határőrizeti parancs kidolgozásában, a határőr kerületek és határőr őrsök csatlakozási pontjai őrzésének megszervezésében. Esetenként ellenőrizte a területtartó felderítő tiszt által az informátorokkal levezetett találkozókát

A felderítő szervezetek alegység szinten különváltak a határőrizeti csapat szervezeti elemektől (határőr őrsöktől), a határőr kerület törzsfőnök alárendeltségében lévő felderítő alosztályhoz tartoztak a felderítő csoportok. Nyugati és déli kerületenként általában 2-3 felderítő csoportot hoztak létre, melyek a nagyobb államhatár menti településeken diszlokáltak, vagy valamelyik határőrségi, illetve rendőrségi objektumban. Keleti és északi viszonylatban felderítő tiszti és vizsgálói státusz volt rendszeresítve a határőr kerület felderítő alosztályán. A felderítő csoportvezető irányította a területtartó felderítő tisztek és a segédoperatív személyi állomány munkáját, tárolta a „B” dossziékat, melyeket csak akkor adott ki a területtartó felderítő tisztnak, ha annak tartalmában változtatást kellett eszközölni. A felderítő csoport rendelkezett egy fogdával az előállított, határsértéssel vagy határsértési kísérlettel gyanúsított személyek fogva tartására. A határsértést elkövetett, illetve a határsértés kísérletével gyanúsított személyeket a felderítő csoport hallgatta ki, elkészítette a büntetőeljárás megindításához szükséges okmányokat, melyeket a gyanúsítottal együtt átadott az illetékes rendőri szervezetnek. A statisztikai nyilvántartás vezetéséhez gyűjtötte az adatokat, melyeket felterjesztett a felderítő alosztályra. A jelentősebb ügyek esetén a felderítő alosztály fővizsgálója vette át a kihallgatás vezetését.

Egy-egy felderítő csoport a felderítő csoportvezetőből, a nyilvántartóból (aki polgári alkalmazott volt) és a 4-6 területtartó felderítő tisztből állt. Felderítő csoportonként 8-12 fő segédoperatív tiszthelyettes (előadó) került alkalmazásra. 1972-ig a mennyiségi szemlélet alapján egy-egy területtartó felderítő tiszthez 12-16 fő hálózati személy is tartozhatott. A gyors- és gépíró, aki legépelte a területtartó felderítő tiszt általi elmondás alapján az informatori jelentést, végezte a prioritási kérelmek felterjesztését és az alosztály ügyviteli munkáját, vezette a határsértő kihallgatási jegyzőkönyveket.

A felderítő csoport rendelkezett személygépkocsival, melyet alapvetően a határőr járőrök által elfogott határsértők elszállítására, illetve a találkozók helyszínének megközelítésére használtak. A gépkocsit határőr sorkatona vezette polgári ruhában, vele szemben is szigorúan be kellett tartani a konspirációs szabályokat. Továbbá a felderítő csoportnál folyamatosan vezetésre került a határőrizeti operatív helyzet nyilvántartása, folyt a titkos anyagok ügykezelése, prioritások végrehajtása. A felderítő csoport széleskörű együttműködést folytatott a társ fegyveres erőkkel és szervezetekkel, gazdálkodási feladatként ellátta a „T” lakás tulajdonosok bérleti díjának kifizetését, a napidíj (31 Ft) és a motorkerékpár fenntartási hozzájárulás (21 fillér/km) kifizetésével kapcsolatos okmányok kiállítását, felterjesztését a felderítő alosztályra.

A felderítő csoportok alapvetően hálózati munkát, elemző-értékelő tevékenységet végeztek, elsődleges vizsgálati-nyomozási teendőket láttak el, valamint a hivatalos és a társadalmi kapcsolatokat tartották fenn, illetve részt vettek a helyi lakosság általános határőrizeti nevelésében. A határőr járőrök által elfogott határsértőket a felderítő csoportok a székhelyükre szállították és ott hallgatták ki a vizsgálati és nyomozási tevékenység során, segítették a határsértő elfogásával kapcsolatos járőr helyszínvázlatának elkészítését, minél több adatot próbáltak összegyűjteni a határsértő menetvonaláról, segítőiről, illetve mindazon személyekről, akik láthatták a határsértőt, de az nem lett gyanús a számukra. Több — főként a mélységben a segédoperatív tiszthelyettesek, vagy a mélységi/tartalék őrsök polgári ruhás járőrei által előállított — határsértő gyanús személyek (akik tagadták határsértési szándékukat) ellen kellett bizonyítékokat szerezniük. A kihallgatást egyenruhás géppisztolyos határőr sorkatona biztosította.

Felderítő csoporton belül is szigorúan be kellett tartani a konspirációs rendszabályokat, mely azt jelentette, hogy az egyik területtartó felderítő tiszt nem ismerhette a másik területtartó felderítő tiszt hálózati személyeit. Ha az adott területtartó felderítő tiszt szabadságon volt, illetve beteg lett, akkor a felderítő csoportvezető vette át a hálózatának irányítását.

A felderítő csoportvezető havonta tartott értekezletet a határőrizeti operatív helyzet elemzéséhez, a végzett munka értékeléséhez és a további teendők meghatározásához.

A területtartó felderítő tisztek az operatív munkát alapvetően a 15 km-es területsávban végezték, 1-1 fő területtartó felderítő tiszt általában 2 határőr őrs működési területéhez tartozó kisebb településeken folytatott operatív tevékenységet, de a nagyobb településeken, kisvárosokban több területtartó felderítő tiszt is alkalmazásra kerülhetett. Kivételes esetekben lehetett a felderítő tevékenységet nagyobb mélységre kiterjeszteni, nevezetesen olyan helyzetben, amikor a határsértők mélységi útvonala egyértelműen kötődött az adott mélységi objektumhoz, áthaladási csomópontához (mezőgazdasági munkavégzés, vasútállomás, autóbusz állomás, vendéglátóhely stb.). Az őrs-parancsnok mellett a területtartó

felderítő tisztek is rendszeres felvilágosító munkát végeztek a lakosság körében. A lakosság a terület-tartó felderítő tiszteket, mivel azok rendőr fedőigazolvánnyal voltak ellátva, rendőr nyomozókként ismerte. A területtartó felderítő tiszt az általános határőrizeti operatív helyzetre vonatkozó adatokat esetenként jobban megismerhette a hivatalos és társadalmi kapcsolatain, a személyes adatgyűjtésén keresztül, mint az informátorok által.

Ha a határőrizeti szervezetek értesítést kaptak arról, hogy az államhatár közeli vendéglátó és szálláshelyeken NDK, csehszlovák és román állampolgárok tartózkodnak, akkor a területtartó felderítő tisztek a segédoperatív személyi állomány segítségével megkezdték a figyelésüket, mozgásuk követését a tiltott határátlépési szándékuk felfedése érdekében.

A területtartó felderítő tisztek a hálózati személyek irányításán kívül a tanácsi, MSZMP, munkásőr, körzeti megbízott rendőr, az állami gazdaság és termelőszövetkezet vezetőivel, mint hivatalos kapcsolatokkal, pedagógusokkal, bolti eladókkal, szórakozóhelyek dolgozóival, postai alkalmazottakkal, mint társadalmi kapcsolatokkal foglalkoztak, az általános operatív helyzetre vonatkozó adatokat gyűjtötték össze tőlük.¹⁸⁴ Sok esetben történtek lakossági bejelentések idegen személyek feltűnéséről az államhatár közelében. Ha közvetlenül a személyt észlelő helyi lakos nem tudta a határőr őröt értesíteni, akkor alapvetően valamely közintézmény, vagy a posta távbeszélő-hálózatát vette igénybe a felderítő csoport elérésére. Az ilyen helyi lakos vagy más bejelentő értesítése alapján a határőr őr riadócsoporthoz vagy a határőr kerület razzia által történt határsértő elfogás is felderítő elfogásnak minősült. A helyi lakosság az operatív szervezetek által fel lett készítve az információáramoltatás lehetőségeire. Egyesek rendelkeztek határőrségi távbeszélő készülékkel (tbk-val), mások a postai nyilvános vagy a hivatalos szervezetek telefonjait vették igénybe, esetleg üzenetet küldtek a buszvezetőkkel, kalauzokkal. Olyan eset is előfordult, hogy a helyi lakos a gyanúsnak vélt idegent bekísérte valamelyik határőrségi objektumba.

Az a tény, hogy — a családhoz és a vagyonhoz való ragaszkodás visszatartó erő lévén — a helyi lakosság megszólta a hatóságokkal összeütközésbe kerülőket, így azok a pletyka tárgyává lettek. Ez a helyzet segítette a felderítést, mivel számos esetben családtag vagy közeli barát adott jelzést készülő határsértésről. Erre az esetre volt egy nagyon hasznos intézmény, a rendőrhatalom figyelemztetése, mely azzal az előnnyel járt, hogy a célszemélynek nem lett priusza, nem került büntetőeljárás alá. Hivatalos körülmények között eléje lett tárva az ellene szóló vád, figyelemztetve lett tervezett tettének káros mi-voltára és mindez hivatalos okmányba lett foglalva, ezzel az ügy le lett zárva.

Azzal, hogy egyre inkább csökkent a politikai vagy anyagi okok miatti nyugatra szökni szándékozók, az ember- és árú csempészek száma, a határterületi lakosság és a határőrizeti szervezetek érdekazonossága mindinkább szorosabbá vált. A helyi lakosság egyre inkább segítette a határőrizeti felderítés munkáját. A lakosok belátták, hogy a mélységből érkező idegen, gyanús személyek biztonsági fenyegetést jelentenek a számukra, illetve annak is a tudatában voltak, hogy egy-egy helyi lakos külföldre szökése családi problémákat vet fel, a család a pletykák középpontjába kerül, ezért inkább a megelőzést tartották ők is a helyes megoldásnak. Előfordult olyan eset is, hogy egy családi veszekedés után erősen leittasodott és elkeseredett helyi lakost a barátai kényszerrel akadályozták meg a tiltott határátlépés elkövetésében, mondván neki „*ha kijózanodsz, ügyis megbánod*”. Egy idős házaspár fiuk külföldre szökését olyan nehezen tudta feldolgozni, hogy mindketten jelentős lelki sérülést szenvedtek. Mindezek miatt a helyi lakosok többsége is inkább a megelőzést tartotta a célszerűnek, így, teljesen mentesen a „*spicli*” viselkedéstől, a legjobb szándéktól vezérelve segítették a határőrizeti tevékenységet. Ha a területtartó felderítő tisztnak sikerült jó viszonyt kialakítani a hivatalos és társadalmi szervezetekkel, a határterületi lakossággal és az ott élő fegyveres erők és testületek tagjaival, akkor sokszor több értékes adatot tudott megszerezni, mint amire az informátor képes volt.

A helyi lakosok által elkövetett tiltott határátlépések többnyire hirtelen elhatározásból fakadtak, kisebb mértékben fordult elő, hogy hosszabb tervezés után kísérelték meg az illegális külföldre jutást. A tervezett tiltott határátlépést elkövetni szándékozók inkább egyedül követték el tettüket, ritkán került sor csoportos előkészületre, mely során mély konspirációt folytattak. Helyi lakosok lévén, nem volt szükségük külön felderíteni a határőrizeti rendszert, nem kellett térképet beszerezniük, külföldi valutára sem tartottak igényt, ha volt nyugati rokonuk, annak ismerték a címét. 1988 januárjától érvényes világútlevelel előtt is lehetett nyugati utazásokhoz egy kék színű útlevelet igényelni, a kvalifikáltabb személyek ennek birtokában a hazatérés megtagadásával próbáltak új életet kezdeni valamelyik nyugati országban. A külföldre szökött helyi lakosok vizsgálati jegyzőkönyveiből az derül ki, hogy környezetük ritkán szerzett tudomást a konkrét szándékukról, azonban számos olyan utaló jel, magatartási mozzanat került felszínre, amelyből következtetni lehetett volna tervükre, melyeket azonban csak a szűkebb környezetük

észlelt, de nem ismerte fel annak mozgatórugóit, erről a hatóság tájékoztatását nem tartotta fontosnak. Többségük egy családi veszekedés és leittasodás után vagy elégtelen bizonyítvány hatására, minden előkészület nélkül követte el a tiltott határátlépést, legfeljebb a kocsmában elhúzatta az *”Itt hagyom a falutokat nemsokára”* nótát. Ezen személyek között volt önkéntes határőr is, aki kiváltképp jól ismerte a határőrizeti rendszert (a nyomsávon azért letette az önkéntes határőr igazolványát, kijózanodva, belátván tettének káros voltát, visszaszökött). A fentiek miatt a helyi lakosok között az államhatárra veszélyesé váló személyek irányába a hírszerzési lehetőség korlátozott volt.

A területtartó felderítő tiszt legalább havonta megbeszélést tartott az illetékes határőr őrs-parancsnokkal a határőrizeti operatív helyzetről, mely során tájékoztatta a vizsgálati és elemző-értékelő munka során megállapított államhatár megközelítési és határsértési módszerekről, a várható határsértési kísérletekről. A határőrizeti operatív helyzet főbb jellemzőit az őrs-parancsnok titkos okmányába, a konkrét helyzeti adatok füzetébe rögzítette.

A területtartó felderítő tiszt munkaideje nagy részét a terepen töltötte, tájékozódott a hivatalos kapcsolatoknál, felkereste a társadalmi kapcsolatokat, a határban dolgozókat. Igyekezett mindenkivel jó kapcsolatot kiépíteni, elnyerni a lakosság bizalmát, ennek érdekében, ha tudott segített a helyiek problémáinak megoldásában. Volt, amikor a közeli városból elhozta a gyógyszert, az idős beteget elszállította az orvoshoz, vagy segített beszerezni valamilyen, a faluban hiánycikknek számító árut.

Az ország egyéb területeiről (mélységből) érkező határsértők tekintetében az államhatár megközelítési útvonalakat, áthaladási csomópontokat kellett a határőrizeti felderítésnek azonosítania, melyet a határsértők kihallgatása során elhangzottakból lehetett megtudni. Ezzel párhuzamosan megállapításokat kellett tenni a határsértők összetételére, nemére, főbb jellemzőire, tettük okaira, hasonlóan a jelen kockázatelemzéséhez a beavatkozási pontok, hírszerző lehetőségek meghatározása érdekében. Az elemzés hozzájárult a határsértők valószínű mozgási idejének és irányainak behatárolásához, a határőr kerültek és határőr őrsök csatlakozási pontjai őrzésének megszervezéséhez, a határőrizeti elhatárolás meghozatalához és az éves határőrizeti parancs kidolgozásához.

Egy, az 1987. évből származó adat jól mutatja a határőrizeti felderítés eredményességét:

- összes elfogás 1618 fő;
- tiltott határátlépés:
 - a, kifelé 71 fő;
 - b, külföldre szökés 2 fő;
- felderítő elfogás:
 - a, operatív erők és eszközök alkalmazásával 253 fő;
 - b, felderítő állomány általi elfogás 151 fő;
- helyi lakosság mozgása:
 - a, felderítő elfogás 43 fő;
 - b, csapaterős elfogás 8 fő;
 - c, lakossági bejelentés alapján történt elfogás 3 fő;
 - d, együttműködő segítségével történt elfogás 8 fő;
 - e, tiltott határátlépést követett el 13 fő.¹⁸⁵

A tervszerű belügyminiszteri értékelő tevékenység és irányítás, valamint a korszerű tisztképzés beindulásával egyre nőttek az operatív személyi állomány tapasztalatai, a korábbi munkás-paraszt származású hivatásos személyi állomány szakmai ismeretei megszilárdultak, melynek következtében az operatív munka színvonala fokozatosan nőtt, de ennek ellenére a hálózatépítés és a konspiráció terén számos hiányosság vetődött fel.¹⁸⁶

A határőrizet tudományos alapokra való helyezése, a határőrizet törvényszerűségeinek feltárása és elméletének, valamint elveinek kidolgozása a felderítő tevékenység megszervezésére és az operatív képzésre is kedvező hatással volt.¹⁸⁷

Az operatív állomány iskolarendszerű képzése az 1959. év végéig a DZERZSINSZKIJ Tisztképző Iskolán történt, majd a képzés a BM Rendőrtiszti Akadémia Politikai Nyomozó Tanszékére került.

*„Az 1967. évtől működő 2 éves BM Tartalékos Tisztképző Iskola folytatott operatív tiszti képzést. Az 1970-1990. évek között az állambiztonsági szolgálatok számára a Rendőrtiszti Főiskola Állambiztonsági Tanszékén képezték szinte a teljes tiszti állományt a katonai hírszerzők kivételével. Részükre a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián létrehoztak egy speciális, úgynevezett D tagozatot. A BM-hez tartozó állambiztonsági szervek tiszthelyettesi és később a zászlósi állomány képzése szaktanfolyamok formájában és a BM Kun Béla Zászlósképző Iskolán folyt.”*¹⁸⁸

Az operatív képzés az Egyesített Tisziiskolán és a Kossuth Lajos Katonai Főiskolán minimális volt, ezért az 1970-es években a végzett határőr tisztek közül a területtartó felderítő tiszti beosztásba kinevezettek számára a határőr kerület felderítő alosztálya szervezett szakmai képzést. Ezeken a képzéseken elsajátításra kerültek az operatív eszközök és módszerek, a konspirációs szabályok, az informátor beszerzési folyamat, a velük való foglalkozás és kapcsolattartás szabályai. Jelentős teret szenteltek azon esettanulmányok és megtörtént események leírásának feldolgozására, melyek a II. világháború, az illegálisban tevékenykedő kommunisták konspirációs tevékenységét és hibáit elemezték, a DZERZSINSZKI-féle elvek és munkamódszerek leírását tartalmazták. Az oktatás során jegyzetelni nem lehetett, a képzési anyagokat, melyek a szigorúan titkos minősítést kapták, a kerület felderítő alosztályáról kiküldött oktató kezelte, azokat nem adta át a tanulóknak. Egy-egy tananyagrészt többször is elmagyarázott, melynek megértését visszakérdezéssel ellenőrizte, illetve értékelni kellett a megismertetett esettanulmányokat. A gyakorlati ismereteket egy tapasztaltabb felderítő tisztől lehetett megszerezni (csoportvezetőtől, korábbi hálózattartótól), aki, mintegy mentorként vett részt kezdetben a találkozók, a beszerzendő személyek tanulmányozásában és a beszerzésben. A racionalizálások során szintén többnyire az idősebb, az 1950-es évekhez kötődő operatív személyi állományt bocsájtották el, mely jelentős űrt hagyott maga után az értékes gyakorlati tapasztalatok megismerésében. Még az is megtiltásra került, hogy ezen személyekkel bármilyen kapcsolatot ápoljon az operatív személyi állomány.

A határőrizeti szervezetek valamely vezetői beosztására tervezett operatív tisztjét az állambiztonsági képzést folytató iskolára vezényelték.

Az 1980-as éveket követően az operatív képzés színvonala jelentősen nőtt, mivel a Kossuth Lajos Katonai Főiskolán végzett, majd operatív beosztásba került határőr tisztek már magas szintű pedagógiai ismeretekkel rendelkeztek, mivel a főiskolát elvégezve a tiszti képesítés mellé földrajztanári diplomát is kaptak, így közülük az operatív ismereteket oktatók már nemcsak szakmailag, hanem oktatás-módszertanilag is magasan képzettek voltak.

A fontosabb szabályzókat a kiadásukat követően rendszeresen oktatni kellett. Például: „5. A szabályzatot és az ahhoz kapcsolódó szabályokat a személyi állomány részére a szükséges mértékben évenként oktatni kell. A személyi állomány újonnan felvett tagjai csak a szabályzat megfelelő mértékű elsajátítása után vonhatók be államtitokkal, szolgálati titokkal összefüggő munkába.”¹⁸⁹ „A BM. III. Főcsoportfőnökség, a BM. Belbiztonsági Osztály, a BM. Határőrség Felderítő Osztály, a megyei (budapesti) rendőrfőkapitányságok állambiztonsági szervei hálózati munkával foglalkozó egységeinél, továbbá a BM. NY. K. I. Osztályán a szabályzatot oktatni kell.”¹⁹⁰ Operatív tiszteket és tiszthelyetteseket gyakran iskoláztak be az 1958. évben alapított, három éves BM Idegen Nyelvi Főiskolára is, ahol magas szintű állambiztonsági operatív képzés folyt.

Összességében megállapítható, hogy:

- mivel a BM Határőrség fegyveres erő is volt, az ország a Varsói Szerződés tagjaként folyamatosan a háborúra készült, a határőrizeti operatív szervezeteknek is komoly katonai ismeretekkel kellett rendelkezniük, illetve képesnek kellett lenniük a honvédségi erők államhatárhoz történő felvezetésére és a tereptájékoztató megtartására;
- az állambiztonsági munka szabályozására több határozat, parancs született, de ezek nem publikus dokumentumok voltak, nem mindenki által megismerhető törvények vagy más jogszabályok, hanem szigorúan titkos minősítést viselő belső dokumentumok;
- a helyi lakosság egyre nagyobb mértékben támogatta a határőrizetet, így az operatív munkát is;
- annak következtében, hogy a MSZMP Politikai Bizottságának 1967. III. 7-ei határozata (nem az Alkotmány) meghatározta a fegyveres erők pártirányítását, az állambiztonsági feladatok ellátásában való részvétel továbbra is fontos teendő maradt;
- a hálózat kiépítését és alkalmazását a belügyi vezetés fontosnak tartotta, de az előzőekben ismertetett határterületi geográfiai, szociológiai jellemzők miatt nehéz volt hatékony és jó minőségű hálózatot működtetni;
- a képzés egyre inkább szervezetszerű keretek közé tolódott, előtérbe került az iskola rendszerű felkészítés, ahol az operatív személyi állomány magas szintű ismeretekre tehetett szert;
- az államhatár biztonsága fenntartásának érdekében működtetett hálózat alapvetően különbözött az állambiztonsági célból fenntartott ügynöki rendszertől, mivel az előbbi elsősorban nem a munkahelyi és egyéb közösségek, baráti társaságok politikai beállítottságának felfedezésére volt hivatott, hanem a biztonságos határőrizet megvalósítására, amely egyre inkább találkozott az államhatár menti lakosság igényével, ezért a helyi lakosok számtalan esetben önként részt vettek a tiltott határátlépés megakadályozásában (még helyi lakos esetében is);

- a büntetlen határsértés/sikeres tiltott határátlépés ténye rendkívüli eseménynek számított, mely a felsőbb szervezetek kivizsgáló tevékenységét vonta maga után, melynek eredménye a szigorú felelősségre vonás (fenyítés) lett, főként helyi lakos sikeres kiszökése esetén, úgy a csapattisztek, mint az operatív személyi állomány tekintetében;¹⁹¹

- a statisztikai adatok alapján a határőrizeti felderítés eredményesen működött, volt olyan év, (például az 1987. év), amikor az elfogások 25%-át tették ki a felderítő elfogások, azonban magas volt a helyi lakosok által elkövetett tiltott határátlépések száma is (21%).

Végezetül kijelenthető, hogy az államhatárok őrizete, védelme, függetlenül a pártpolitikai érdekektől, mindig is az adott ország biztonsága megteremtésének egyik fontos eleme volt és az is lesz. Az államhatárok illegális átlépése, főként az ellenőrizetlen migráció, vagy a csempészet, kiváltképp az ember- és drogcsempészet nagy kockázati tényezőt jelent úgy az állampolgárok, mint a gazdaság és az egészségügy tekintetében is.

A határőrizeti felderítés mindig is az adott ország belső biztonságának megteremtését és annak fenntartását szolgálta. A határőrizeti felderítés merőben különbözött az állambiztonsági felderítéstől, mivel az nem olyan pártpolitikai célokat szolgált, amely arra irányult, hogy a barátok, munkatársak politikai nézeteit fürkessze ki és erről folyamatosan jelentsen az állambiztonsági szervezeteknek. A határőrizeti felderítés alapvetően azon konkrét helyzetek kezelésére irányult, amelyek az államhatár tiltott, illegális átlépésének, vagy azon személyek, állatok és más tárgyak engedély nélküli átjuttatásának, illetve mindezek előkészületének és kísérletének folyamatát foglalták magukban. Abból fakadóan, hogy ezen folyamatok a leplezett, konspirált, agresszív folyamatok közé tartoznak, felderítésük, realizálásuk nem nélkülözheti az operatív munkát. Az államhatár biztonságát fenyegető folyamatok sajátos jellege miatt a határőrizeti felderítés nem alkalmazhatta az összes operatív eszközt és módszert, csak azokat, amelyek relevánsak voltak a tevékenysége szempontjából. A határterületi lakosság nagy része nem kedvelte az idegen gyanús személyeket, elhatárolódott a csempészettől, mely kedvezően befolyásolta a határőrizeti felderítés operatív lehetőségeit.

A magyar határőrizet XX. századi szervezeteinek történetét megjelenítő tudományos munkákból¹⁹² többnyire hiányzik a határőrizeti felderítő szervezetek vizsgálata, bemutatása. Ennek oka az, hogy az 1990. évek előtti időszakban az állambiztonsági operatív szervezetekkel kapcsolatos dokumentumok szigorúan titkos, különösen fontos minősítést viseltek, így azokhoz a kutatók nem fértek hozzá, de a minősítésük miatt sem lehetett volna velük kapcsolatban bármit is nyilvánosságra hozni. Ezek a dokumentumok a teljes rendvédelmi szervezetek személyi állománya számára sem voltak ismeretesek, kivéve azokat, akik operatív tevékenységet végeztek, de ők is csak a feladatkörükkel kapcsolatos dokumentumokat ismerhették meg szigorú titoktartási nyilatkozat megtétele után. A kutatók csak „*az elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára létrehozásáról.*” című 2003. évi törvény¹⁹³ hatálybalépése után ismerhették meg a határőrizeti operatív szervezetek felépítésére, tevékenységére vonatkozó tényeket, ügyrendeket, parancsokat, utasításokat, értékelő jelentéseket. A XX. század korábbi időszakára vonatkozó dokumentumok pedig rendkívül hiányosak.

A határőrizeti felderítés témakörében a levéltári kutatás több nehézségbe ütközik, mivel egyrészt számos anyag megsemmisítésre került, másrészt a hivatalos dokumentumok csak a tevékenység keretrendszerét határozzák meg, azt, hogy valóban hogyan működött a határőrizeti felderítés, kevés írásos forrás tartalmazza, azt csak azok tudják, akik végeztek ilyen munkát. Csekély számú határőr tiszt él még azok közül, akik az 1950-1970-es évek környékén láttak el határőrizeti felderítői tevékenységet, illetve még volt lehetőségük tapasztalatokat szerezni az 1940-es évek operatív állományától.

Jegyzetek:

- ¹ 3 541/1956. (VIII. 22.) MT.hat.
² - 0014/1963. (VI. 24.) BM.pcs.
 - SOLTI
- (Megjegyzendő, hogy a szerző 10. számú hivatkozása nem a határőrizeti titkos információgyűjtésre vonatkozik, hanem a katonai elhárításnak a határőrizeti szerveknél végzendő titkos információgyűjtésére, a citált végrehajtási utasítást megelőzően kiadott 0014/1963. [VI. 24.] BM.pcs.-al együtt.)
- ³ DEÁK: 5.p.
⁴ MÜLLER: Az operatív technikai osztály 1956-1962. ; BIKKI ; URBÁN ; MÜLLER: *Az ellenőrzött tér - titkos figyelések a politikai rendőrségen.* ; DOBÁK — SOLTI
⁵ MÜLLER: *Az ellenőrzött tér - titkos figyelések a politikai rendőrségen.* op.cit.
⁶ 3 541/1956. (VIII. 22.) MT.hat. op.cit. ; 10-1837/1967. (XI. 30.) BM. III. Főcsoportfőnökség ügyrendje. ; 005/1972. (IV. 5.) BM.pcs. ; 1/1975. (VI. 2.) MT.Eh.ut. ; 26/1979. (XI. 12.) BM.pcs.
⁷ A katonai elhárítást kezdetben a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztálya végezte, illetve irányította, vezetője PÁLFFY György ezredes volt.
⁸ Az osztály vezetője KORONDY Béla őrnagy volt.
⁹ ELISCHER: 221-222.p.
¹⁰ SZÖCS: Az elhárító és felderítőszervek kialakulása a honvéd határőrségnél. Az elhárító és felderítőmunka főbb jellemzői 1945-1948 között. 68.p.
¹¹ ELISCHER: op.cit. 222.p. (A szerző neve eltérően szerepel a tartalomjegyzékben és a visszaemlékezésben: Elisher – 217.p., Elischer – 340.p.).
¹² GYÖRÖG: 123.p. (A szerző 400. számú saját példánya).
¹³ ÁVH Határőrség VII. Határőr Kerület Elhárító alosztály, ÁVH Határőrség V. Határőr Kerület Elhárító alosztály (1951.év), BM Határőrség V. Határőr Kerület Elhárító alosztály 2. Határőr Zászlóalj (1953.év)
 ÁBTL 2.8.1.
¹⁴ BM II/1. Osztály III. Határőr Kerület Elhárító alosztály, Szombathely (1957. év), BM III/IV-4. Osztály BM Határőrség 4. Határőrkerület Elhárító alosztály (1963.év), BM III/IV-7. Osztály 2. Határőr Kerület Elhárító alosztály, a déli, északi és keleti viszonylatban elhárító tiszt (1971. év).
 ÁBTL 2.8.1. op.cit. ; ÁBTL 1.6.-10-140/14-1958. Jelentés a katonai elhárítás munkájáról.
¹⁵ PARÁDI: A határszéli csendőrség állambiztonsági feladatai. ; *Titkos. Függelék az „Utasítások a M. Kir. Csendőrség számára” című szolgálati könyvhöz. (A hírszerző szolgálat ellátása és a kémkedés megakadályozása.)*
¹⁶ URBÁN: op.cit. 261-290.p.
¹⁷ NÉMETH: 268.p.
¹⁸ MÜLLER: „Mindenkiről mindent tudni”. A besúgó hálózat megszervezése Magyarországon a II. világháborút követően.
¹⁹ GÁSPÁR: A második világháború utáni magyar határőrizet változásai. 32.p.
²⁰ VÁGI: 109.p.
²¹ KORNIS: 111.p.
²² SZÖCS: Az elhárító és felderítőszervek kialakulása a honvéd határőrségnél. Az elhárító és felderítőmunka főbb jellemzői 1945-1948 között. op.cit. 66.p.
²³ MÜLLER: „Mindenkiről mindent tudni”. A besúgó hálózat megszervezése Magyarországon a II. világháborút követően. op.cit.
²⁴ KOVÁCS
²⁵ Hegyeshalom közelében 1946 őszén csempészek gyilkolták meg JANNISCH József szakaszvezető, határvadász nyomozót.
 SZÖCS: A csengeri razzia.
²⁶ SZÖCS: A soproni razzia. 81-103.p.
²⁷ PÁLFFY Györgynek a Honvéd Határőrség parancsnokának a felhívását a *Határőr a Honvéd Határőrség Főparancsnokság Tájékoztató Lapja* első számában 1946. V. 1-én tették közzé.
 BARÁTH
²⁸ ORGOVÁNYI: Az Államvédelmi Hatóság Határőrség felderítő osztályának megszervezése és tevékenysége 1950 és 1956 között.
²⁹ BODA: A határőr felderítés vázlatos története. 35.p.
³⁰ KOVÁCS: op.cit.
³¹ SZÖCS: Az elhárító és felderítőszervek kialakulása a honvéd határőrségnél. Az elhárító és felderítőmunka főbb jellemzői 1945-1948 között. op.cit. 68.p.
³² ELISCHER: op.cit. 212.p.
³³ ORGOVÁNYI: A magyar határőrizeti és határvédelmi szervek jelentései a csehszlovákiai magyarság kitelepítéséről 1946-1947.
³⁴ 145 389/1945. (IV. 12.) BM.r.
³⁵ Az új belügyminiszter, NAGY Imre 1946. III. 14-ei hatállyal megszüntette a Magyar Határrendőrség elnevezést, és a határrendőr-kapitányság helyébe a Magyar Államrendőrség Határrendészeti Kapitánysága név lépett.
 - 410 212/1946 (V. 31.) BM.r.
 - ORGOVÁNYI: Menekülés a Vasfüggönyön át. Tiltott határátlépések 1945 és 1950 között.
³⁶ 5 047/1919. (X. 1.) ME.r.
³⁷ 6 500/1931. (XI. 30.) ME.r.

³⁸ PARÁDI: *A dualista Magyarország határőrizete 1867-1914.* 77-110.p. ; Idem: *A magyar állam határőrizete 1920-1941.* 47-68.p. ; Idem: *Rendőrség a határőrizetben.* 32-56.p. ; Idem: *A Magyar Királyi Határrendőrség, a magyar határőrizet szakmai vezető testülete.* 21-45.p. ; Idem: *A Magyar Királyi Határrendőrség.* ; Idem: *Rendőrség a magyar határőrizetben.* 88-92.p. ; Idem: *A Magyar Királyság határrendőrsége.* 102-105.p. ; Idem: *Határrendőrség a történelmi Magyarországon 1906-1918.* 44-51.p. ; Idem: *A magyar állam határőrizete a kiegyezéstől a II. vh-ig.* 75-104 ; PARÁDI: *A dualista Magyarország határőrizeti rendszerének kialakulása.* 45-49.p. ; Idem: *A polgári Magyarország határőrizeti szervezetének kialakulása, tevékenységének jellemzői, a két világháború közötti magyar határőrizet változásai.* 5-19.p. ; Idem: *A magyar határőrizet 1867-1945.* 11-30.p. ; Idem: *A dualizmus kori magyar rendvédelem és határőrizet. A Magyar Királyi Határrendőrség.* 8-43.p. ; Idem: *Nemzeti határőrizetünk polgári szakasza.* 141-148.p. ; PARÁDI: *A dualizmus kori és a két világháború közötti Magyar Királyság határőrizete.* 72-77.p.

³⁹ GÁSPÁR: *A második világháború utáni magyar határőrizet változásai.* op.cit.

⁴⁰ MIHALCSIK

⁴¹ KUTTNER: 229.p.

⁴² - 535 059/1946. (XII. 10.) BM.r.

- BODA: *Fejezetek a titkos információgyűjtés változó világából.* 98.p.

⁴³ PARÁDI: *A dualizmus kori Magyar Királyság határrendőrsége.* 48-49.p.

⁴⁴ SZÖCS: *A csengeri razzia.* op.cit. 546.p.

⁴⁵ Razziák a határsávban.

⁴⁶ SZÖCS: *A csengeri razzia.* op.cit. 550.p.

⁴⁷ MÁTÉ

⁴⁸ - MNL-OL. XIX-B-10-1947-IV/12-101. folyószám, 4. Doboz. és 1947-IV/12-402. folyószám, 11.001/eln., 6. Doboz. és 1947-IV/12-532. folyószám, 580.787/1947, 8. Doboz.

⁴⁹ SUBA: *A szocialista határőrizet egyik eszköze az aknazár.*

⁵⁰ FÓRIZS: *Események a határőrségi aknamezőkön az osztrák-magyar államhatáron (1949-51).*

⁵¹ KUTTNER: op.cit. 227.p.

⁵² BODA: *Fejezetek a titkos információgyűjtés változó világából.* op.cit. 103.p.

⁵³ Az I/b. osztály által szerkesztett felkészítő tájékoztató anyag a „*Segédlet nyomozástamból határ vadász nyomozók és őrsparancsnokok részére.*” címet kapta.

Segédlet nyomozástamból határ vadász nyomozók és őrsparancsnokok részére.

⁵⁴ Loc.cit.

⁵⁵ Loc.cit.

⁵⁶ PARCS: 306.p.

⁵⁷ KELEMEN: 281-282.p.

⁵⁸ JOBST: *Dokumentum az államvédelmi tisztképzés megindításáról.*

⁵⁹ SZÖCS: *Az elhárító és felderítőszervek kialakulása a honvéd határőrségnél. Az elhárító és felderítőmunka főbb jellemzői 1945-1948 között.* op.cit. 76.p.

⁶⁰ *Segédlet nyomozástamból határ vadász nyomozók és őrsparancsnokok részére.*

⁶¹ JOBST: *Dokumentum az államvédelmi tisztképzés megindításáról.* op.cit.

⁶² RÉVÉSZ: 20-23.p.

⁶³ KORNIS: op.cit. 111.p.

⁶⁴ KUTTNER: op.cit. 229.p.

⁶⁵ ORGOVÁNYI: *Az Államvédelmi Hatóság Határőrség felderítő osztályának megszervezése és tevékenysége 1950 és 1956 között.* op.cit.

⁶⁶ 288 009/1948. (IX. 6.) BM.r.

⁶⁷ 4 353/1949. (XII. 28.) MT.r.

⁶⁸ CSERÉNYI-ZSITNYÁNYI

⁶⁹ KOVÁCS: op.cit.

⁷⁰ ORGOVÁNYI: *Az Államvédelmi Hatóság Határőrség felderítő osztályának megszervezése és tevékenysége 1950 és 1956 között.* I.rész. op.cit.

⁷¹ A felderítő osztály, a határőr kerületek alosztályai és a zászlóalj felderítő állományának létrehozásáért nyugati viszonylatban Bárdos Endre államvédelmi százados, déli viszonylatban pedig Szalkai János államvédelmi százados felelt. A kiválasztott személyeket Bolgár Pál államvédelmi őrnagy, a Felderítő Osztály vezetője hagyta jóvá. A politikai tisztogatások a felderítő szervezetet sem kerülték el, tőlük is a nem munkás-paraszt származású tiszteket, tiszthelyetteseket elbocsájtották, ezzel a szakértelem szintjét jelentősen csökkentve.

⁷² ORGOVÁNYI: *Az Államvédelmi Hatóság Határőrség felderítő osztályának megszervezése és tevékenysége 1950 és 1956 között.* II.rész. op.cit.

⁷³ Loc.cit. I.rész.

⁷⁴ MÜLLER: *Az operatív technikai osztály 1956-1962.* op.cit.

⁷⁵ BIKKI: op.cit.

⁷⁶ ORGOVÁNYI: *Az Államvédelmi Hatóság Határőrség felderítő osztályának megszervezése és tevékenysége 1950 és 1956 között.* II.rész. op.cit.

⁷⁷ ÁBTL 1.5. 1.doboz 93-14286/1954.sz. Szabályzat a Belügyminisztérium államvédelmi szervei operatív nyilvántartására.

⁷⁸ ORGOVÁNYI: *Az Államvédelmi Hatóság Határőrség felderítő osztályának megszervezése és tevékenysége 1950 és 1956 között.* I.rész. op.cit.

⁷⁹ Loc.cit.

⁸⁰ FÓRIZS: *A határőrség első feléve belügyi alárendeltségben.* 233-242.p.

- ⁸¹ MNL-OL. XIX-B-10. op.cit. 076.557/SzT – 1952 számú ügyirat. Határőrség Országos Parancsnokság 1968 I/1-2 Tárgykör, 1-6 folyószám (3. csomag anyaga).
- ⁸² ORGOVÁNYI: Az Államvédelmi Hatóság Határőrség felderítő osztályának megszervezése és tevékenysége 1950 és 1956 között. I.rész. op.cit.
- ⁸³ Idem: Az Államvédelmi Hatóság Határőrség felderítő osztályának megszervezése és tevékenysége 1950 és 1956 között. II.rész. op.cit.
- ⁸⁴ FÖRIZS: A határőrség ügyeleti jelentései 1950-ben. 128-137.p.
- ⁸⁵ ORGOVÁNYI: Az Államvédelmi Hatóság Határőrség felderítő osztályának megszervezése és tevékenysége 1950 és 1956 között. II.rész. op.cit.
- ⁸⁶ Loc.cit. I. és II. rész.
- ⁸⁷ - 1 471/1955. (I. 15.) BM.pcs.
- 6/1955. (II. 9.) BM.pcs.
- ⁸⁸ ORGOVÁNYI: A politikai rendőrség hálózati munkájának szabályozása 1954 és 1989 között.
- ⁸⁹ Idem: Az Államvédelmi Hatóság Határőrség felderítő osztályának megszervezése és tevékenysége 1950 és 1956 között. I.rész. op.cit.
- ⁹⁰ *Operatív Nyilvántartási Szabályzat a BM. II/3. Osztálya részére.*
- ⁹¹ 3 185/1956. (III. 12.) MT.hat.
- ⁹² 3 541/1956. (VIII. 22.) MT.hat. op.cit.
- ⁹³ 6 000/1975. (VI. 2.) MT.hat.
- ⁹⁴ 3 541/1956. (VIII. 22.) MT.hat. op.cit. 5.p.
- ⁹⁵ - ÁBTL 1.5. 1.doboz 9. kötet 1956. szeptember 17. 2-10/84/1956. BM 84. Értekezlet az államvédelmi szervek munkájáról és a szocialista törvényességről.
- 85/1956. (IX. 20.) BM.pcs.
- ⁹⁶ - ÁBTL 1.5. op.cit. 2-3/56/1955. A Belügyminisztérium Kollégiumának ülési, Jelentés az államvédelmi szervek hálózati munkájáról. Budapest, 1953. augusztus 31.
- 56/1955. (IX. 21.) BM.pcs.
- 57/1956. (VII. 11.) BM.pcs.
- ⁹⁷ TAKÁCS
- ⁹⁸ VIRÁNYI
- ⁹⁹ JOBST: Dokumentum az államvédelmi tisztképzés megindításáról. op.cit.
- ¹⁰⁰ - Loc.cit.
- RÉVÉSZ: 21.p.
- ¹⁰¹ Az ÁVH 1951. évben hozta létre az egy éves DZERZSINSZKIJ Operatív Iskolát a korábbi DZERZSINSZKIJ Tiszti Tanosztályból. 01/1953. (X. 5.) BMH.pcs.
- ¹⁰² 65/1955. (X. 28.) BM.pcs.
- ¹⁰³ ORGOVÁNYI: Az Államvédelmi Hatóság Határőrség felderítő osztályának megszervezése és tevékenysége 1950 és 1956 között. I.rész. op.cit.
- ¹⁰⁴ Loc.cit. II.rész.
- ¹⁰⁵ JOBST: A Belügyminisztérium működésének szabályozása 1956 nyarán.
- ¹⁰⁶ 1 471/1954. (I. 15.) BM.pcs. op.cit.
- ¹⁰⁷ 57/1956. (VII. 11.) BM.pcs.
- ¹⁰⁸ 94/1956. (X. 8.) BM.pcs.
- ¹⁰⁹ RITTER
- ¹¹⁰ MÜLLER: *Az ellenőrzött tér – titkos figyelések a politikai rendőrségen.* op.cit.
- ¹¹¹ GÁSPÁR: A második világháború utáni magyar határőrizet változásai. op.cit. 45.p.
- ¹¹² NAGY: Határőrség 1957-2007.
- ¹¹³ 014/1969. (VIII. 8.) BM.pcs.
- ¹¹⁴ KATONA: 149-150.p.
- ¹¹⁵ Loc.cit. 151.p.
- ¹¹⁶ Loc.cit. 155.p.
- ¹¹⁷ MNL-OL. XIX-B-10. 14. sz. doboz 1957. év III/2-4. tárgykör 352. Folyószám.
- ¹¹⁸ Loc.cit. 15. sz. doboz 1957. év IV/1-6. tárgykör 1. Folyószám.
- ¹¹⁹ 85/1956. (IX. 20.) BM.pcs.
- ¹²⁰ 33/1958. (XII. 5.) BM.pcs.
- ¹²¹ GÁSPÁR: A második világháború utáni magyar határőrizet változásai. op.cit. 46.p.
- ¹²² 001/1964. (II. 12.) BMH.pcs.
- ¹²³ 01/1968. (I. 21.) BM.pcs.
- ¹²⁴ 007/1965. (II. 1.) BMH.ut.
- ¹²⁵ 003/1965. (III. 2.) BMH.pcs.
- ¹²⁶ 1180/1966. (VI. 21.) BM.HÖR.OPK. ideiglenes ügyrend. 10-11.p.
- ¹²⁷ 10-1837/1967. (XI. 30.) BM. III. Főcsoportfőnökség ügyrendje.
- ¹²⁸ 3 541/1956. (VIII. 22.) MT.hat. op.cit.
- ¹²⁹ 10-1108/1967. (VII. 12.) A BM Határőrség Nyugati Kerület-parancsnokság ügyrendje.
- ¹³⁰ 01800/1967. (VIII. 21.) A BM Határőrség — Déli, Keleti, Északi — Kerület (Ö. Z.) Parancsnokság ügyrendje.
- ¹³¹ 08/1967. (IV. 29.) BM.pcs.
- ¹³² 0026/1963. (XII. 5.) BMH.ut.
- ¹³³ 0010/1963. (XII. 5.) BMH.pcs.

- ¹³⁴ 08/1967. (IV. 29.) BM.pcs. op.cit.
- ¹³⁵ 014/1967. (VII. 10.) BM.pcs.
- ¹³⁶ 0017/1968. (XII. 10.) BM.ut.
- ¹³⁷ 0020/1968. (VIII. 1.) BM.pcs. 2.p.
- ¹³⁸ MNL-OL. XIX-B-10. op.cit. 1.doboz, 1968 I/1-2 Tárgykör, 1-6 folyószám (3 csomag anyag). Csehszlovák eseményekkel kapcsolatos jelentések gyűjtője.
- ¹³⁹ 0013/1964. (VII. 18.) BM.ut.
- ¹⁴⁰ MNL-OL. XIX-B-10. op.cit. 1.doboz, 1968 I/1-2 Tárgykör, 1-6 folyószám (3 csomag anyag). 121. dosszié.
- ¹⁴¹ Loc.cit. 1.doboz, 1968 I/1-2 Tárgykör, 1-6 folyószám (3 csomag anyag). Csehszlovák eseményekkel kapcsolatos jelentések gyűjtője.
- ¹⁴² Loc.cit. Magyar Nemzeti Levéltár, 1.doboz, 1968 I/1-2 Tárgykör, 1-6 folyószám (3 csomag anyag).
- ¹⁴³ 014/1969. (VIII. 6.) BM.pcs. op.cit.
- ¹⁴⁴ Loc.cit. 1.p.
- ¹⁴⁵ TÓTH: 15.p.
- ¹⁴⁶ 0010/1970. (IV. 4.) BM.pcs.
- ¹⁴⁷ 0019/1970. (VII. 15.) BM.pcs.
- ¹⁴⁸ 229/1970. (II. 10.) HÖR.OPK.pcs.
- ¹⁴⁹ Loc.cit. 2.p.
- ¹⁵⁰ Loc.cit. 4.p.
- ¹⁵¹ MNL-OL. XIX-B-10. op.cit. IV./1,3,4,5-18/1952. 13.d, 1968 I/1-2. Tárgykör, 1-6 folyószám.
- ¹⁵² 0019/1970. (VII. 15.) BM.pcs. op.cit.
- ¹⁵³ 0017/1971. (XII. 8.) BM.pcs.
- ¹⁵⁴ Loc.cit.
- ¹⁵⁵ 005/1972. (IV. 5.) BM.pcs. op.cit. 8.p.
- ¹⁵⁶ Loc.cit. 3.p.
- ¹⁵⁷ Loc.cit. 4.p.
- ¹⁵⁸ Loc.cit. 5.p.
- ¹⁵⁹ Loc.cit. 7-8.p.
- ¹⁶⁰ Loc.cit. 9-10.p.
- ¹⁶¹ Loc.cit. 11.p.
- ¹⁶² Loc.cit.
- ¹⁶³ 0012/1972. (VII. 31.) BM.pcs.
- ¹⁶⁴ - 0017/1971. (XII. 8.) BM.pcs. op.cit.
- 0018/1972. (IX. 11.) BM.pcs.
- ¹⁶⁵ 0012/1972. (VII. 31.) BM.pcs. op.cit. 6.p.
- ¹⁶⁶ 10-1157/1972. (VI. 10.) HÖR.OPK.pcs.
- ¹⁶⁷ 0010/1973. (V. 30.) BM.pcs.
- ¹⁶⁸ 40/1974. (XI. 1.) MT.r.
- ¹⁶⁹ 6 000/1975. (VI. 2.) MT.hat. op.cit.
- ¹⁷⁰ 1/1975. (VI. 2.) MT.Eh.ut. op.cit.
- ¹⁷¹ Loc.cit.
- ¹⁷² 005/1972. (IV. 5.) BM.pcs.
- ¹⁷³ 17/1979. (IX. 25.) BM.pcs.
- ¹⁷⁴ 26/1979. (XI. 12.) BM.pcs. op.cit.
- ¹⁷⁵ - 10/1979. (VI. 26.) BM.ut.
- 24/1979. (IX. 25.) BM.ut.
- ¹⁷⁶ 36/1981. (XI. 10.) BM.pcs.
- ¹⁷⁷ 3/1980. (XII. 8.) BM-HM.ut.
- ¹⁷⁸ 2/1981. (VI. 30.) MN.VKF.-BMH.int.
- ¹⁷⁹ 35/1982. (XII. 23.) BM.pcs.
- ¹⁸⁰ 014/1969. (VIII. 8.) BM.pcs.
- ¹⁸¹ 005/1972. (IV. 5.) BM.pcs.
- ¹⁸² ÁBTL 1.11.1 45-13/6/1989. Tájékoztató az állambiztonsági szervek hálózati munkáját szabályozó 005/1972. számú BM-parancs és szabályzat módosításáról, illetve az alapelvek tervezetéről. Budapest, 1989. július 31-én. (28. d.)
- ¹⁸³ KOVÁCS: op.cit.
- ¹⁸⁴ BORSÁNYI — VÉRTES
- ¹⁸⁵ KOVÁCS: op.cit.
- ¹⁸⁶ - ÁBTL 1.11.1. op.cit. 45-20/16/1977. 14. számú emlékeztető. és 45-13/14-a/1986. Emlékeztető az 1986. szeptember 23-ai miniszterhelyettesi értekezletről. Budapest, 1986. szeptember 25. (24. d.)
- ORGOVÁNYI: A politikai rendőrség hálózati munkájának szabályozása 1954 és 1989 között. op.cit.
- ¹⁸⁷ A határőrizeti tevékenység tudományos alapokra való helyezésében a munka dandárját Soós Sándor határőr tiszt végezte el. Munkásságának eredményei nemcsak a vizsgált korban, hanem későbbi időszakokban is hasznosíthatóak.
- ¹⁸⁸ BODA: Fejezetek a titkos információgyűjtés változó világából. op.cit.
- ¹⁸⁹ 17/1979. (IX. 25.) BM.pcs. op.cit.
- ¹⁹⁰ 0012/1972. (VII. 31.) BM.pcs.
- ¹⁹¹ 014/1967. (VII. 10.) BM.pcs. op.cit.

¹⁹² A XX. századi magyar határőrizet történetét BERKI Imre, GÁSPÁR László, KESERŐ István, NAGY György, NAGY József és PARÁDI József disszertációikban feldolgozták ugyan, azonban a határőr felderítését csak érintőlegesen dolgozták fel PARÁDI József kivételével.

- BERKI
- GÁSPÁR: *A határőrség fejlődése 1950-1956.*
- KESERŐ: *A felszabadult Magyarország rendőri és határőrizeti szervezeteinek megalakulása és tevékenysége a népi demokratikus forradalom időszakában 1944-1948.*
- Idem: *A határőrség megalakulása és tevékenysége a népi demokratikus forradalom időszakában.*
- NAGY György: *A határforgalom és a határforgalomellenőrzés története 1945-1980.*
- Idem: *Magyarország határforgalmat ellenőrző szervezetének, a szervezet feladatrendszerének, alkalmazott módszereinek változásai 1945-1991.*
- NAGY József: *A BM Határőrség szervezetének, létszámának, területi elhelyezkedésének és tevékenységének fejlődése 1958-1988.*
- Idem: *A határőrség területi elhelyezkedésének, tevékenységének, szervezetének és létszámának fejlődése 1958-1998.*
- PARÁDI: *A dualista Magyarország határőrizete 1867-1914.* op.cit.
- Idem: *A magyar állam határőrizete 1920-1941.* op.cit.

¹⁹³ 2003/III.tv.

Forrás- és irodalomjegyzék (a jegyzetekben alkalmazott rövidítések oldása):

MONOGRÁFIÁK KISMONOGRÁFIÁK ÉS HASONLÓ JELLEGŰ KÖTETEK

MÜLLER: <i>Az ellenőrzött tér – titkos figyelések a politikai rendőrségen.</i> (4.;5.;110.)	—	MÜLLER Rolf: <i>Az ellenőrzött tér – titkos figyelések a politikai rendőrségen.</i> Budapest, 2014, Hamvas Béla Kulturakutató Intézet. 125 p. HU-ISBN 978 615 53 6408 2.
PARÁDI: <i>Rendőrség a határőrizetben.</i> (38.)	—	PARÁDI József: <i>Rendőrség a határőrizetben.</i> Budapest, 2003, Tipico Design. 266 p. HU-ISBN 963 76 2332 9. /Rendvédelem a határokon a XIX-XX. században, 3./ HU-ISSN —
RÉVÉSZ (62.;100.)	—	RÉVÉSZ Béla: <i>Az állambiztonsági szervek politológiai kutatásainak kérdéseire.</i> 20-23.p. Szeged, 2004, Szegedi Tudományegyetem. 95 p. HU-ISBN — /Acta juridica et politica./ HU-ISSN 0563-0606.

TANULMÁNYOK

BARÁTH (27.)	—	BARÁTH Magdolna: Adalékok a határvédelem/határőrség második világháború utáni újjászervezéséhez. <i>Betekintő</i> , VII.évf. (2013) 4.sz. HU-EISSN 1788-7569.
A folyóirat csak a világhálón érhető el oldalszámozás nélkül.
<u>Világhálón:</u>
http://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/teljes_szamok/2013_4.pdf
BODA: Fejezetek a titkos információgyűjtés változó világából. (42.;52.;188.)	—	BODA József: Fejezetek a titkos információgyűjtés változó világából. 93-106.p. In GAÁL Gyula — HAUZINGER Zoltán (szerk.): <i>Tanulmányok „A változó rendszert aktuális kihívásai” című konferenciáról.</i> Pécs, 2013, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztályának Pécsi Szakcsoportja. 446 p. HU-ISBN — /Pécsi Határőr Tudományos közlemények, XIV./ HU-ISSN 1589-1674.
BODA: A határőr felderítés vázlatos története. (29.)	—	BODA József: A határőr felderítés vázlatos története. 27-51.p. In DEÁK József — GAÁL Gyula et al. — SALLAI János et al. (szerk.): <i>A toll sokszor erősebb, mint a kard, Rendészettudományi tanulmányok Prof. Dr. Főrizs Sándor 65.születésnapja tiszteletére.</i> Budapest, 2016, Nemzeti Közsolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar. 267 p. HU-ISBN 978 615 55 2798 2.
BIKKI (4.;75.)	—	BIKKI István: A titkos operatív technikai rendszabályok és módszerek, valamint a K-ellenőrzés alkalmazására vonatkozó szabályok 1945-1990 között (rövid áttekintés). <i>Betekintő</i> , IV.évf. (2010) 1.sz. HU-EISSN 1788-7569.
A folyóirat csak a világhálón érhető el oldalszámozás nélkül.
<u>Világhálón:</u>
http://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2010_1_bikki.pdf
CSERÉNYI-ZSITNYÁNYI (68.)	—	CSERÉNYI-ZSITNYÁNYI Ildikó: Az Államvédelmi Hatóság szervezeti változásai (1950-1953). <i>Betekintő</i> , III.évf. (2009) 2.sz. HU-EISSN 1788-7569.
A folyóirat csak a világhálón érhető el oldalszámozás nélkül.
<u>Világhálón:</u>
http://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2009_2_cserenyi_zsitnyanyi.pdf

- DEÁK (3.;) — DEÁK József: Kétkötetnyi hiánypótló tisztázás titkosszolgálatainkról. *Rendvédelem*, II.évf. (2013) 3.sz. 23-32.p. HU-ISSN 2560-2349.
- DOBÁK – SOLTI (4.;) — DOBÁK Imre – SOLTI István: Az „operatív technika” fejlesztésének helye és szerepe az állambiztonság szervezetrendszerében – a szobalehallgatás. *Hadmérnök*, IX.évf. (2016) 3.sz. 121-134.p. HU-ISSN 1788-1929.
- ELISCHER (9.;11.;32.;) — ELISCHER Dezső: Hogyan dolgozott egy D. tiszthelyettes 1946-1947-ben? 217-224.p. In Szócs Ferenc et al. (szerk.): *A határőrség megalakulása és harca a népi hatalomért*. Budapest, 1970, BM Határőrség. 340 p. HU-ISBN —
- FÓRIZS: Események a határőrségi aknamezőkön az osztrák-magyar államhatáron (1949-51). (50.;) — FÓRIZS Sándor: Események a határőrségi aknamezőkön az osztrák-magyar államhatáron (1949-51). *Hadtudomány*, XXVI.évf. (2016) 52-64.p. 1-2.sz. HU-ISSN 1215-4121.
- FÓRIZS: A határőrség első feléve belügyi alárendeltségben. (80.;) — FÓRIZS Sándor: A határőrség első feléve belügyi alárendeltségben. 233-242.p. In GAÁL Gyula — HAUTZINGER Zoltán (szerk.): *Szent Lászlótól a modernkori magyar rendészettudományig*. Pécs, 2017, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztályának Pécsi Szakcsoportja. 385 p. HU-ISBN — /Pécsi Határőr Tudományos közlemények, XIX./ HU-ISSN 1589-1674.
- FÓRIZS: A határőrség ügyeleti jelentései 1950-ben. (84.;) — FÓRIZS Sándor: A határőrség ügyeleti jelentései 1950-ben. *Rendvédelem*, VII.évf. (2018) 2.sz. 126-139.p. HU-ISSN 2560-2349.
- GÁSPÁR: A második világháború utáni magyar határőrizet változásai. (19.;39.;111.;121.;) — GÁSPÁR László: A második világháború utáni magyar határőrizet változásai. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXII.évf. (2012) 25.sz. 32-52.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2009.december 3. Budapesten hangzott el, a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*Csendőrség Ausztria-Magyarországon, illetve Ausztriában és Magyarországon 1849-2005*” című XXIV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- GYÖRÖG (12.;) — GYÖRÖG Mátyás: A Szombathelyi 8. Határvadász Portyázó Század megalakulása és élete 1945-1947-ben. 121-126.p. In Szócs Ferenc et al. (szerk.): *A határőrség megalakulása és harca a népi hatalomért*. Budapest, 1970, BM Határőrség. 340 p. HU-ISBN —
- JOBST (58.;61.;99.;100.;) — JOBST Ágnes: Dokumentum az államvédelmi tisztképzés megindításáról. *Betekintő*, IV.évf. (2010) 2.sz. HU-EISSN 1788-7569. A folyóirat csak a világhálón érhető el oldalszámozás nélkül.
Világhálón:
http://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2010_2_jobst.pdf
- JOBST: A Belügyminisztérium működésének szabályozása 1956 nyarán. (105.;) — JOBST Ágnes: A Belügyminisztérium működésének szabályozása 1956 nyarán. *Betekintő*, V.évf. (2010) 1.sz. HU-EISSN 1788-7569. A folyóirat csak a világhálón érhető el oldalszámozás nélkül.
Világhálón:
http://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2011_1_jobst_0.pdf
- KATONA (114.;115.;116.;) — KATONA Klára: Konszolidálódó Határőrség. Határőrizetünk 1957 és 1963 között. 143-166.p. In OLMOSI Zoltán — SZABÓ Csaba et al. (szerk.): „*Amikor fellazult tételeben fogalmazódott meg a világ.*” Magyarország a hatvanas években. Budapest, 2013, L'Harmattan-Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. 351 p. HU-ISBN 978 963 23 6740 8.
- KELEMEN (57.;) — KELEMEN Sándor: Az adatgyűjtésről. 281-282.p. In Szócs Ferenc et al. (szerk.): *A határőrség megalakulása és harca a népi hatalomért*. Budapest, 1970, BM Határőrség. 340 p. HU-ISBN —
- KORNIS (21.;63.;) — KORNIS Pál: A határőrség újjászervezése. 111-120.p. In Szócs Ferenc et al. (szerk.): *A határőrség megalakulása és harca a népi hatalomért*. Budapest, 1970, BM Határőrség. 340 p. HU-ISBN —
- KUTTNER (41.;51.;64.;) — KUTTNER Gyula: A kelebiai határrendőrs kapitányság politikai csoportjának megszervezése, a csoport tevékenysége 1945-46-ban. In Szócs Ferenc et al. (szerk.): *A határőrség megalakulása és harca a népi hatalomért*. Budapest, 1970, BM Határőrség. 340 p. HU-ISBN —

- MÁTÉ (47.): — MÁTÉ György: Razzia a határszélén. Rendőrök és határőrök felszámolják a csempészbándákat. 283-284.p. In Szöcs Ferenc et al. (szerk): *A határőrség megalakulása és harca a népi hatalomért*. Budapest, 1970, BM Határőrség. 340 p. HU-ISBN —
- MIHALCSIK (40.): — MIHALCSIK Lajos: A határrendészeti kapitányságok 1945-1946. évi tevékenysége. 225-226.p. In Szöcs Ferenc et al. (szerk): *A határőrség megalakulása és harca a népi hatalomért*. Budapest, 1970, BM Határőrség. 340 p. HU-ISBN —
- MÜLLER: „Mindenkiről mindent tudni”. A besúgó hálózat megszervezése Magyarországon a II. világháborút követően. (18.;23) — MÜLLER Rolf: „Mindenkiről mindent tudni”. A besúgó hálózat megszervezése Magyarországon a II. világháborút követően. *Betekintő*, II.évf. (2008) 3.sz. HU-EISSN 1788-7569. A folyóirat csak a világhálón érhető el oldalszámozás nélkül.
Világhálón:
http://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2008_3_muller.pdf
- MÜLLER: Az operatív technikai osztály 1956-1962. (4.;74.)) — MÜLLER Rolf: Az operatív technikai osztály 1956-1962. *Betekintő*, V.évf. (2011) 3.sz. HU-EISSN 1788-7569. A folyóirat csak a világhálón érhető el oldalszámozás nélkül.
Világhálón:
http://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2011_3_muller.pdf
- NAGY György: Határőrség 1957-2007. (112.)) — NAGY György: Határőrség 1957-2007. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XVIII.évf. (2010) 21.sz. 57-65.p. HU- ISSN 1216-6774.
- NÉMETH (17.)) — NÉMETH Dezső: Az új Honvéd Határőrség. 266-271.p. In Szöcs Ferenc et al. (szerk): *A határőrség megalakulása és harca a népi hatalomért*. Budapest, 1970, BM Határőrség. 340 p. HU-ISBN —
- ORGOVÁNYI: A politikai rendőrség hálózati munkájának szabályozása 1954 és 1989 között. (88.;186.)) — ORGOVÁNYI István: A politikai rendőrség hálózati munkájának szabályozása 1954 és 1989 között. *Betekintő*, IV.évf. (2010) 3.sz. HU-EISSN 1788-7569. A folyóirat csak a világhálón érhető el oldalszámozás nélkül.
Világhálón:
http://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2010_3_orgovanyi.pdf
- ORGOVÁNYI: Az Államvédelmi Hatóság Határőrség felderítő osztályának megszervezése és tevékenysége 1950 és 1956 között. (28.;65.;70.;72.;73.;76.;78.;79.;82.;83.;85.;86.;89.;103.;104.)) — ORGOVÁNYI István: Az Államvédelmi Hatóság Határőrség felderítő osztályának megszervezése és tevékenysége 1950 és 1956 között. - I. rész. *Betekintő*, IX.évf. (2015) 1.sz. HU-EISSN 1788-7569. A folyóirat csak a világhálón érhető el oldalszámozás nélkül.
Világhálón:
http://epa.oszk.hu/01200/01268/00033/pdf/EPA01268_betekinto_2015_1_3.pdf
- II. rész. *Betekintő*, IX.évf. (2015) 2.sz. HU-EISSN 1788-7569. A folyóirat csak a világhálón érhető el oldalszámozás nélkül.
Világhálón:
http://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2015_2_orgovanyi.pdf
- ORGOVÁNYI: A magyar határőrizeti és határvédelmi szervek jelentései a csehszlovákiai magyarság kitelepítéséről 1946-1947. (33.)) — ORGOVÁNYI István: A magyar határőrizeti és határvédelmi szervek jelentései a csehszlovákiai magyarság kitelepítéséről 1946-1947. *Betekintő*, X.évf. (2016) 1.sz. HU-EISSN 1788-7569. A folyóirat csak a világhálón érhető el oldalszámozás nélkül.
Világhálón:
http://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2016_1_orgovanyi_0.pdf
- ORGOVÁNYI: Menekülés a Vasfüggönyön át Tiltott határátlépések 1945 és 1950 között. (35.)) — ORGOVÁNYI István: Menekülés a Vasfüggönyön át Tiltott határátlépések 1945 és 1950 között. *Betekintő*, XI.évf. (2017) 1.sz. HU-EISSN 1788-7569. A folyóirat csak a világhálón érhető el oldalszámozás nélkül.
Világhálón:
http://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2017_1_%20orgovanyi.pdf
- PARÁDI: A dualista Magyarország határőrizeti rendszerének kialakulása. (38.)) — PARÁDI József: A dualista Magyarország határőrizeti rendszerének kialakulása. *Belügyi Szemle*, XXX.évf. (1982) 10.sz. 44-51.p. HU-ISSN 0133-6738.
- PARÁDI: A Magyar Királyi Határrendőrség, a magyar határőrizet szakmai vezető testülete. (38.)) — PARÁDI József: A Magyar Királyi Határrendőrség, a magyar határőrizet szakmai vezető testülete. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, III.évf. (1993) 4.sz. 21-50.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1992 szeptember 29-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferencia-sorozatnak „A dualista Magyarország rendvédelme” című IV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

- PARÁDI: A polgári Magyarország határ-
őrizeti szervezetének kialakulása, tevé-
kenységének jellemzői, a két világhá-
ború közötti magyar határőrizet válto-
zásai.
(38.;) — PARÁDI József: A polgári Magyarország határőrizeti szervezetének kiala-
kulása, tevékenységének jellemzői, a két világháború közötti magyar határ-
őrizet változásai. *Határőrségi Tudományos Közlemények*, IV.évf. (1994)
1.sz. 4-23.p. HU-ISSN —
- PARÁDI: A magyar határőrizet 1867-1945.
(38.;) — PARÁDI József: A magyar határőrizet 1867-1945. *Határőrségi Tanulmányok*,
V.évf. (1997) 1. sz. különszáma. 11-35. p. HU-ISSN —
- PARÁDI: A magyar állam határőrizete a
kiegyezéstől a II. vh-ig.
(38.;) — PARÁDI József: A magyar állam határőrizete a kiegyezéstől a II. vh-ig. 74-
109.p. In BODA József (szerk.): *A magyar polgári rendvédelem a XIX-XX.
században. A magyar büntetés-végrehajtás, csendőrség, határőrség, koro-
naőrség, rendőrség, vám- és pénzügyőrség*. Budapest, 2004, Belügyminisz-
terium Nemzetközi Oktatási Központ – Szemere Bertalan Magyar Rendvé-
delem-történeti Alapítvány. 215 p. A tanulmány korábbi változata 2003.
nyarán Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-
történeti Alapítvány által szervezett magyar rendvédelem-történeti témájú
nyári szabadegyetemen. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített
és átdolgozott változata. HU-ISBN 963 21 4995 5.
- PARÁDI: A határszéli csendőrség állam-
biztonsági feladatai.
(15.;) — PARÁDI József: A határszéli csendőrség állambiztonsági feladatai. *Rend-
védelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XI.évf.
(2005) 14.sz. 91-94.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata
— német nyelven — 2002 februárjában Budapesten hangzott el a Szemere
Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság Csendőr-
ség-történeti Szakosztálya által szervezett tudományos rendezvénysorozat
„A csendőrség Magyarországon” című II. szimpozionján. A publikált tanu-
lmány az előadás javított bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: A dualizmus kori magyar rend-
védelem és határőrizet. A Magyar Kirá-
lyi Határrendőrség.
(38.;) — PARÁDI József: A dualizmus kori magyar rendvédelem és határőrizet. A
Magyar Királyi Határrendőrség. *Határrendészeti Tanulmányok*, III.évf.
(2006) 1.sz. 5-46.p. HU-ISSN 1786-2345. A tanulmány korábbi változata
2006. január 17-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar
Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság és a Határőrség Országos Pa-
rancsnoksága közös szervezésében megvalósított konferencián. „Az ezer-
éves magyar rendvédelem” című XIV. konferenciáján. A publikált tanul-
mány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: A Magyar Királyi Határrend-
őrség.
(38.;) — PARÁDI József: A Magyar Királyi Határrendőrség. *Rendvédelem-történeti
Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XII.évf. (2007) 15.sz. 139-
159.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2004. áprilisá-
ban Budapesten hangzott el, a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-tör-
téneti Tudományos Társaság Rendőrség-történeti Szakosztálya által szerve-
zett Szemere Beszélgetések szimpózium-sorozat rendezvényén a Rendőrség
Tudományos Tanácsának közreműködésével. A publikált tanulmány az elő-
adás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: Rendőrség a magyar határőri-
zetben.
(38.;) — PARÁDI József: Rendőrség a magyar határőrizetben. *Rendvédelem-törté-
neti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XV.évf. (2008) 18.sz. 88-
97.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2004. október
14-én Budapesten hangzott el, a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-
történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tud-
ományos konferenciasorozatnak a „Karhatalmi feladatok a bűnmegelőzés és
a békefenntartás szolgálatában Európában a XIX-XX. században” című
XVIII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített
és átdolgozott változata.
- PARÁDI: A Magyar Királyság határ-
rendőrsége.
(38.;) — PARÁDI József: A Magyar Királyság határrendőrsége. *Rendvédelem-tör-
téneti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XVIII.évf. (2010) 21.sz.
101-116.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2007. ok-
tóber 5-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvéde-
lem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti
tudományos konferencia-sorozatnak „A magyar rendvédelem fejlődése a
XIX-XX. században” című XXI. konferenciáján. A publikált tanulmány az
előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

- PARÁDI: Nemzeti határőrizetünk polgári szakasza. (38.;) — PARÁDI József: Nemzeti határőrizetünk polgári szakasza. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXIII. évf. (2013) 27-28-29-30.sz. 141-154.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2011. november 11-én, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „*Militarizmus és demilitarizmus a XIX-XX. századi magyar rendvédelemben*” című XXVI. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: A dualizmuskori Magyar Királyság határrendőrsége. (43.;) — PARÁDI József: A dualizmuskori Magyar Királyság határrendőrsége. 45-59.p. In GAÁL Gyula — HAUZINGER Zoltán et al. (szerk.): *A modernkori magyar határrendészet száztiz éve*. Budapest, 2013, Magyar Rendészettudományi Társaság Határrendészeti Tagozat. 298 p. HU-ISBN 978 963 08 6212 7.
- PARÁDI: A dualizmuskori és a két világháború közötti Magyar Királyság határőrizete. (38.;) — PARÁDI József: A dualizmuskori és a két világháború közötti Magyar Királyság határőrizete. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXIV.évf. (2014) 39-40-41-42.sz. 71-80.p. HU-ISSN 1216-6774.
- PARÁDI: Határrendőrség a történelmi Magyarországon 1906-1918. (38.;) — PARÁDI József: Határrendőrség a történelmi Magyarországon 1906-1918. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXVI.évf. (2016) 51.sz. 43-56.p. HU-ISSN 1216-6774.
- PARCS (56.;) — PARCS Imre: Csempészfogás a század törzsnél. 306.p. In SZÖCS Ferenc et al. (szerk.): *A határőrség megalakulása és harca a népi hatalomért*. Budapest, 1970, BM Határőrség. 340 p. HU-ISBN —
- Razziák a határsávban. (45.;) — Razziák a határsávban. 325-326.p. In SZÖCS Ferenc et al. (szerk.): *A határőrség megalakulása és harca a népi hatalomért*. Budapest, 1970, BM Határőrség. 340 p. HU-ISBN —
- RITTER (109.;) — RITTER László: Titkos háború Magyarország és Jugoszlávia között. *História*, XXXII.évf. (2010) 1-2.sz. HU-ISSN 0139-2409.
- SUBA: A szocialista határőrizet egyik eszköze az aknazár. (49.;) — SUBA János: A szocialista határőrizet egyik eszköze az aknazár. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XI.évf. (2005) 13.sz. 139-143.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1998. februárjában, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság Csendőrség-történeti Szakosztálya által szervezett tudományos szimpozion-sorozat I. szimpozionján. A publikált tanulmány az előadás javított bővített és átdolgozott változata.
- SZÖCS: Az elhárító és felderítőszervek kialakulása a honvéd határőrségnél. Az elhárító és felderítőmunka főbb jellemzői 1945-1948 között. (10.;22.;31.;59.;) — SZÖCS Ferenc: Az elhárító és felderítőszervek kialakulása a honvéd határőrségnél. Az elhárító és felderítőmunka főbb jellemzői 1945-1948 között. 65-80.p. In SZÖCS Ferenc et al. (szerk.): *A határőrség megalakulása és harca a népi hatalomért*. Budapest, 1970, BM Határőrség. 340 p. HU-ISBN —
- SZÖCS: A soproni razzia. (26.;) — SZÖCS Ferenc: A soproni razzia. 81-106.p. In SZÖCS Ferenc et al. (szerk.): *A határőrség megalakulása és harca a népi hatalomért*. Budapest, 1970, BM Határőrség. 340 p. HU-ISBN —
- SZÖCS: A csengeri razzia. (25.;44.;46.;) — SZÖCS Ferenc: A csengeri razzia. *Hadtörténelmi Közlemények*, XVIII.évf. (1971) 3.sz. 545-560.p. HU-ISSN 0017-6540.
- TAKÁCS (97.;) — TAKÁCS Tibor: Az állambiztonsági ügynökhálózat és az 1963-as amnesztia. *Betekintő*, VII.évf. (2013) 3.sz. HU-EISSN 1788-7569. A folyóirat csak a világhálón érhető el oldalszámozás nélkül.
Világhálón:
http://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2013_3_takacs.pdf
- TÓTH (145.;) — TÓTH Eszter: A politikai hírszerzés szervezettörténeti vázlata 1945-1990. *Betekintő*, V.évf. (2011) 2.sz. HU-EISSN 1788-7569. A folyóirat csak a világhálón érhető el oldalszámozás nélkül.
Világhálón:
http://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2011_2_toth_e.pdf
- URBÁN (4.;16.;) — URBÁN Attila: A Belügyminisztérium III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnöksége operatívtechnikai tevékenységének szervezeti háttere és működésének rendje 1962-1990. 261-290.p. In CSÓKA Ferenc (szerk.): *Szakszolgálat Magyarországon, avagy tanulmányok a hírszerzés és a titkos adatgyűjtés világából*. Budapest, 2012, Nemzetbiztonsági Szakszolgálat. 497 p. HU-ISBN 978 963 08 3211 3.

VÁGI (20.;) — VÁGI Lajos: A határvadász portyázó századokról. 109-110.p. In Szöcs Ferenc et al. (szerk.): *A határőrség megalakulása és harca a népi hatalomért*. Budapest, 1970, BM Határőrség. 340 p. HU-ISBN —

VIRÁNYI: Határőrizeti/határrendészeti tisztképzés. (98.;) — VIRÁNYI Gergely: Határőrizeti/határrendészeti tisztképzés. 235-236. In GAÁL Gyula — HAUTZINGER Zoltán et al. (szerk.): *A modernkori magyar határrendészet száztiz éve*. Budapest, 2013, Magyar Rendészettudományi Társaság Határrendészeti Tagozat. 298 p. HU-ISBN 978 963 08 6212 7.

TANKÖNYVEK, TANSEGÉDLETEK

BORSÁNYI — VÉRTES (184.;) — BORSÁNYI Imre — VÉRTES János: *A hálózaton kívüli kapcsolatok helye, szerepe és jelentősége a hírszerző munkában*. Budapest, 1983, BM III/I. Csoportfőnökség személyügyi és Kiképzési Osztály. 46.p.

KÉZIRATOK

BERKI (192.;) — BERKI Imre: *Az Adyligeti Határőr Ezred története*. Ph.D. disszertáció (ELTE-BTK Történelemtudományok Doktori Iskola) Kézirat. Budapest, 2015. 431 p.

GÁSPÁR: *A határőrség fejlődése 1950-1956*. (192.;) — GÁSPÁR László: *A határőrség fejlődése 1950-1956*. Hadtudományi egyetemi doktori disszertáció (ZMNE). Kézirat. Budapest, 1989. 221 p.

KESERŐ: *A felszabadult Magyarország rendőri és határőrizeti szervezeteinek megalakulása és tevékenysége a népi demokratikus forradalom időszakában 1944-1948*. (192.;) — KESERŐ István: *A felszabadult Magyarország rendőri és határőrizeti szervezeteinek megalakulása és tevékenysége a népi demokratikus forradalom időszakában 1944-1948*. Budapest, 1987, Rendőrtiszt Főiskola.

KESERŐ: *A határőrség megalakulása és tevékenysége a népi demokratikus forradalom időszakában*. (192.;) — KESERŐ István: *A határőrség megalakulása és tevékenysége a népi demokratikus forradalom időszakában*. Kandidátusi értekezés (MTA) Kézirat. Budapest, 1985.

KOVÁCS (24.;30.;69.;183.;185.;) — KOVÁCS Gábor: *A határőrizet alapelveinek érvényesülése az államhatár operatív biztosításában*. Egyetemi doktori disszertáció. (ZMKA) Kézirat. Budapest, 1987.

NAGY György: *A határforgalom és a határforgalomellenőrzés története 1945-1980*. (192.;) — NAGY György: *A határforgalom és a határforgalomellenőrzés története 1945-1980*. Egyetemi doktori disszertáció. (ZMNE) Kézirat. Budapest, 1987.

NAGY György: *Magyarország határforgalmat ellenőrző szervezetének, a szervezet feladatrendszerének, alkalmazott módszereinek változásai 1945-1991*. (192.;) — NAGY György: *Magyarország határforgalmat ellenőrző szervezetének, a szervezet feladatrendszerének, alkalmazott módszereinek változásai 1945-1991*. Kandidátusi értekezés. (MTA) Kézirat. Budapest, 1996.

NAGY József: *A BM Határőrség szervezetének, létszámának, területi elhelyezkedésének és tevékenységének fejlődése 1958-1988*. (192.;) — NAGY József: *A BM Határőrség szervezetének, létszámának, területi elhelyezkedésének és tevékenységének fejlődése 1958-1988*. Egyetemi doktori disszertáció. (ZMNE) Kézirat. Budapest, 1993.

NAGY József: *A határőrség területi elhelyezkedésének, tevékenységének, szervezetének és létszámának fejlődése 1958-1998*. (192.;) — NAGY József: *A határőrség területi elhelyezkedésének, tevékenységének, szervezetének és létszámának fejlődése 1958-1998*. Kandidátusi értekezés. (MTA) Kézirat. Budapest, 2000.

PARÁDI: *A dualista Magyarország határőrizete 1867-1914*. (38.;192.;) — PARÁDI József: *A dualista Magyarország határőrizete 1867-1914*. Bölcsészdoktori disszertáció (ELTE BTK). Kézirat. Budapest, 1985. 162 p.

PARÁDI: *A magyar állam határőrizete 1920-1941*. (38.;192.;) — PARÁDI József: *A magyar állam határőrizete 1920-1941*. Kandidátusi értekezés (MTA). Kézirat. Budapest, 1990. I.köt. 264 p. + II.köt. 265-567 p. melléklet.

SOLTI (2.;) — SOLTI István: *A titkos információgyűjtés, elvei, eszközei és módszerei, alkalmazásának lehetőségei a nemzetbiztonsági munkában*. Ph.D. disszertáció (NKE-HDI) Kézirat. Budapest, 2017. 271 p.

LEVÉL-, IRAT- ÉS DOKUMENTUMTÁRI GYŰJTEMÉNYEK

- ÁBTL 1.11.1. (182.;186.) — ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 1.11.1 (Állambiztonsági miniszterhelyettesi titkárság iratai.)
- ÁBTL 1.5. (77.;95.;96.) — ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 1.5. (Az egyesített BM államvédelmi szerveinek iratai)
- ÁBTL 1.6.-10-140/14-1958. (14.) — ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 1.6. (BM Politikai Nyomozó Főosztály iratai) 10-140 (Jelentés a katonai elhárítás munkájáról mellékletekkel [+1 másolat, hiányos] +1 fénymásolat)
- ÁBTL 2.8.1. (13.;14.) — ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 2.8.1. (Archonológia)
- MNL-OL. XIX-B-10. (48.;81.;117.;118.;138.;140.;141.;142.;151.) — MNL (Magyar Nemzeti Levéltár) OL (Országos Levéltár) XIX-B-10 (Határőrség Országos Parancsnoksága iratai.)

SZABÁLYZATOK

- Operatív Nyilvántartási Szabályzat a BM. II/3. Osztálya részére.* (90.) — *Operatív Nyilvántartási Szabályzat a BM. II/3. Osztálya részére.* Budapest, 1962, BM. 32 p.
ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 1.6. (BM Politikai Nyomozó Főosztály iratai) 13.doboz. BM 10-21/5/1962.
- Segédlet nyomozástamból határ vadász nyomozók és őrsparancsnokok részére.* (53.;54.;55.;60.) — *Segédlet nyomozástamból határ vadász nyomozók és őrsparancsnokok részére.* Budapest, 1948. Szikra. 152 p.
- Titkos. Függelék az „Utasítások a M. Kir. Csendőrség számára” című szolgálati könyvhöz. (A hírszerző szolgálat ellátása és a kémkedés megakadályozása.)* (15.) — *Titkos. Függelék az „Utasítások a M. Kir. Csendőrség számára” című szolgálati könyvhöz. (A hírszerző szolgálat ellátása és a kémkedés megakadályozása.)* Budapest, 1912, Magyar Királyi Állami Nyomda. 41 p.

JOGSZABÁLYOK

- 2003/III.tv. (193.) — 2003/III.tv. az elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára létrehozásáról
- 5 047/1919. (X. 1.) ME.r. (36.) — 5 047/1919. (X. 1.) ME.r. a rendőrség államosításáról.
Magyarországi Rendeletek Tára, LIII.évf. (1919) I.füzet. 752-767.p.
- 6 500/1931. (XI. 30.) ME.r. (37.) — 6 500/1931. (XI. 30.) ME.r. a rendőrség szervezeti változásairól.
Magyarországi Rendeletek Tára, LXV.évf. (1931) XII.füzet. 1533-1534.p.
- 145 389/1945. (VIII. 17.) BM.r. (34.) — 145 389/1945. (VIII. 17.) BM.r. a magyar határrendőrség felállítása tárgyában.
Rendőrségi Közlöny, Lévf. (1945) 9.sz. 180-183.p.
- 410 212/1946 (V. 31.) (35.) — 410 212/1946 (V. 31.) a Magyar Határrendőrség felállításáról szóló 145.389. B. M. sz. rendelet módosítása tárgyában.
Rendőrségi Közlöny, II.évf. (1946) 13.sz. 378-379.p.
- 535 059/1946. (XII. 10.) BM.r. (42.) — 535 059/1946. (XII. 10.) BM.r. a magyar államrendőrség államvédelmi osztálya szervezetének, továbbá feladat- és ügykörének megállapítása tárgyában.
Rendőrség Közlöny, II.évf. (1946) 25.sz. 667-669.p.
- 288 009/1948. (IX. 6.) BM.r. (66.) — 288 009/1948. (IX. 6.) BM.r. a magyar államrendőrség államvédelmi osztálya közép fokú hatósági szervezetének megállapítása és elnevezésének megváltoztatása tárgyában.
Rendőrségi Közlöny, IV.évf. (1948) 19.sz. 727-728.p.
- 4 353/1949. (XII. 28.) MT.r. (67.) — 4 353/1949. (XII. 28.) MT.r. az Államvédelmi Hatóság létrehozásáról.
Magyar Közlöny, V.évf. (1949) 268.sz. 1267-1268.p.
- 01/1953. (X. 5.) BMH.pcs. (101.) — 01/1953. (X. 5.) BMH.pcs. „Dzerzsinszkij” Tiszti Továbbképző Iskola megindulásával kapcsolatos teendők.
ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 1.5. (Az egyesített BM államvédelmi szerveinek iratai) 94-3980.
- 6/1955. (II. 9.) BM.pcs. (87.) — 6/1955. (II. 9.) BM.pcs. A Belügyminisztérium államvédelmi operatív szervei számára kiadott „Az államvédelmi szervek ügynöki munkájának alapelvei.” című instrukcióval kapcsolatos feladatok.
ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 1.5. (Az egyesített BM államvédelmi szerveinek iratai) 2-3/6/1955. A Belügyminisztérium államvédelmi operatív szervei számára kiadott „Az államvédelmi szervek ügynöki munkájának alapelvei” című instrukcióval kapcsolatos feladatokról szóló 6/1955. (II.9.) számú belügyminiszteri parancs.

- 56/1955. (IX. 21.) BM.pcs. (96.;) — 56/1955. (IX. 21.) BM.pcs. az államvédelmi szervek hálózati operatív munkájának helyzete.
ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 1.5. (Az egyesített BM államvédelmi szerveinek iratai) 2-3/56/1955.
- 65/1955. (X. 28.) BM.pcs. (102.;) — 65/1955. (X. 28.) BM.pcs. a BM Határőrség és Belső Karhatalom Tiszti Iskolája 2/2. éves növendékei részére államvizsga elrendelése.
ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 1.5. (Az egyesített BM államvédelmi szerveinek iratai) 2-3/65/1955.
- 1 471/1955. (I. 15.) BM.pcs. (87.;106.;) — 1 471/1955. (I. 15.) BM.pcs. államvédelmi szervek ügynöki munkájának alapelvei.
ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 1.5. (Az egyesített BM államvédelmi szerveinek iratai) 3-1471/1954. Az államvédelmi szervek ügynöki munkájának alapelveiről szóló sz. n. (1955.I.15.) belügyminiszteri parancs.
- 57/1956. (VII. 11.) BM.pcs. (96.;107.;) — 57/1956. (VII. 11.) BM.pcs. a BM államvédelmi szervei ügynökségének felülvizsgálása, regisztrálása, valamint az ügynökök és rezidensek minősítéséről.
ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 1.5. (Az egyesített BM államvédelmi szerveinek iratai) 2-10/57/1956. sz. n. 57/1956. (VII.11.) számú belügyminiszteri parancs.
- 85/1956. (IX. 20.) BM.pcs. (95.; 119.;) — 85/1956. (IX. 20.) BM.pcs. Belügyminisztérium államvédelmi szerveinek ügynöki operatív munkája, különös tekintettel a szocialista törvényességre.
ÁBTL 1.5. op.cit. 1. doboz 1956. szeptember 20. 2-10/85/1956. BM 85. A.
- 94/1956. (X. 8.) BM.pcs. (108.;) — 94/1956. (X. 8.) BM.pcs. „Az államvédelmi szervek ügynöki munkájának alapelvei”, az alapelvek elsajátítása és gyakorlatban való alkalmazás.
ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 1.5. (Az egyesített BM államvédelmi szerveinek iratai) 2-10/94/1956.
- 3 185/1956. (III. 12.) MT.hat. (91.;) — 3 185/1956. (III. 12.) MT.hat. az ország déli határa mentén létesített határőrzet megszüntetéséről.
MNL (Magyar Nemzeti Levéltár) OL (Országos Levéltár) XIX-A (Központi kormányzati szervek iratanyaga) 83-b (minisztertanácsi előterjesztések és határozatok)
- 3 541/1956. (VIII. 22.) MT.hat. (1.;6.;92.;94.;128.;) — 3 541/1956. (VIII. 22.) MT.hat. a Magyar Népköztársaság Belügyminisztériumáról.
MNL (Magyar Nemzeti Levéltár) OL (Országos Levéltár) XIX-A (Központi kormányzati szervek iratanyaga) 83-b (minisztertanácsi előterjesztések és határozatok)
- 33/1958. (XII. 5.) BM.pcs. (120.;) — 33/1958. (XII. 5.) BM.pcs. az állambiztonsági szervek ügynöki munkája alapelveinek módosításáról.
ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 4.2. (Államvédelmi, állambiztonsági szervek gyűjteményei, parancsgyűjtemény) 10-21/33/1958.
- 0010/1963. (XII. 5.) BMH.pcs. (133.;) — 0010/1963. (XII. 5.) BMH.pcs. a társadalomra veszélyes ellenséges elemek kiválasztása és ellenőrzése.
ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 4.2. (Államvédelmi, állambiztonsági szervek gyűjteményei, parancsgyűjtemény) 10-23/10/1963.
- 0014/1963. (VI. 24.) BM.pcs. (2.;) — 0014/1963. (VI. 24.) BM.pcs. Határőrség elhárítási feladatai.
ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 4.2. (Államvédelmi, állambiztonsági szervek gyűjteményei, parancsgyűjtemény) 10-21/14/1963.
- 0026/1963. (XII. 5.) BMH.ut. (132.;) — 0026/1963. (XII. 5.) BMH.ut. az operatív nyilvántartás ellenőrzésére és rendezésére.
ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 4.2. (Államvédelmi, állambiztonsági szervek gyűjteményei, parancsgyűjtemény) 10-24/26/1963.
- 001/1964. (II. 12.) BMH.pcs. (122.;) — 001/1964. (II. 12.) BMH.pcs. a rendőrség bünyögi ügynöki munkájának szabályzata. Budapest, 1964, Belügyminisztérium. 31 p.
ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 4.2. (Államvédelmi, állambiztonsági szervek gyűjteményei, parancsgyűjtemény) 10-23/1/1964/2.

- 0013/1964. (VII. 18.) BM.ut. (139.;) — 0013/1964. (VII. 18.) BM.ut. Magyar és csehszlovák rendőri szervek közötti együttműködés megszervezése.
ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 4.2. (Államvédelmi, állambiztonsági szervek gyűjteményei, parancsgyűjtemény) 10-22/13/1964.
- 003/1965. (III. 2.) BMH.pcs. (125.;) — 003/1965. (III. 2.) BMH.pcs. a rendőrség bünyügyi felderítő operatív munkájának szabályzata. Budapest, 1965, Belügyminisztérium. 19 p.
ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 4.2. (Államvédelmi, állambiztonsági szervek gyűjteményei, parancsgyűjtemény) 10.23/3/1965/20.
- 007/1965. (II. 1.) BMH.ut. (124.;) — 007/1965. (II. 1.) BMH.ut. a BM III. Főcsoportfőnöksége és a BM HŐR Országos Parancsnoksága közötti együttműködés kiszélesítése, a legális behatolási csatornák felderítése és elhárítása vonalán.
ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 4.2. (Államvédelmi, állambiztonsági szervek gyűjteményei, parancsgyűjtemény) 10-24/7/1965/1.
- 1180/1966. (VI. 21.) BM.HÖR.OPK. ideiglenes ügyrend. (126.;) — 1180/1966. (VI. 21.) BM.HÖR.OPK. ideiglenes ügyrend.
ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 4.2. (Államvédelmi, állambiztonsági szervek gyűjteményei, parancsgyűjtemény) 10-1180/1966.
- 08/1967. (IV. 29.) BM.pcs. (131.;134.;) — 08/1967. (IV. 29.) BM.pcs. szabályzat a BM. III. Főcsoportfőnökség operatív nyilvántartására. Budapest, 1967, Belügyminisztérium. 67 p.
ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 4.2. (Államvédelmi, állambiztonsági szervek gyűjteményei, parancsgyűjtemény) 10-21/8/1967.
- 014/1967. (VII. 10.) BM.pcs. (135.;191.;) — 014/1967. (VII. 10.) BM.pcs. Szeremlei Szabó Huba és társai repülőgéppel elkövetett büntetlen határsértésének tanulságai.
ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 4.2. (Államvédelmi, állambiztonsági szervek gyűjteményei, parancsgyűjtemény) 10-21/14/1967.
- 10-1108/1967. (VII. 12.) A BM Határőrség Nyugati Kerület-parancsnokság ügyrendje. (129.;) — 10-1108/1967. (VII. 12.) A BM Határőrség Nyugati Kerület-parancsnokság ügyrendje.
ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 4.2. (Államvédelmi, állambiztonsági szervek gyűjteményei, parancsgyűjtemény) 10-1108/1967.
- 01800/1967. (VIII. 21.) A BM Határőrség — Déli, Keleti, Északi — Kerület (Ö. Z.) Parancsnokság ügyrendje. (130.;) — 01800/1967. (VIII. 21.) A BM Határőrség — Déli, Keleti, Északi — Kerület (Ö. Z.) Parancsnokság ügyrendje.
ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 4.2. (Államvédelmi, állambiztonsági szervek gyűjteményei, parancsgyűjtemény) 10-01800/1967.
- 10-1837/1967. (XI. 30.) BM. III. Főcsoportfőnökség ügyrendje. (6.;127.;) — 10-1837/1967. (XI. 30.) BM. III. Főcsoportfőnökség ügyrendje.
ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 4.2. (Államvédelmi, állambiztonsági szervek gyűjteményei, parancsgyűjtemény) 10-1837/1967.
- 01/1968. (I. 21.) BM.pcs. (123.;) — 01/1968. (I. 21.) BM.pcs. a BM tiszthelyettesképző iskoláról.
ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 4.2. (Államvédelmi, állambiztonsági szervek gyűjteményei, parancsgyűjtemény) 10-21/1/1968.
- 0017/1968. (XII. 10.) BM.ut. (136.;) — 0017/1968. (XII. 10.) BM.ut. „B” ellátmány gazdálkodás.
ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 4.2. (Államvédelmi, állambiztonsági szervek gyűjteményei, parancsgyűjtemény) 10-22/17/1968.
- 0020/1968. (VIII. 1.) BM.pcs. (137.;) — 0020/1968. (VIII. 1.) BM.pcs. utasítás a csehszlovák elvtársak testvéri megsegítésének állambiztonsági teendőiről.
ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 4.2. (Államvédelmi, állambiztonsági szervek gyűjteményei, parancsgyűjtemény) 10-21/20/1968.
- 014/1969. (VIII. 8.) BM.pcs. (113.;143.;144.;180.;) — 014/1969. (VIII. 8.) BM.pcs. a BM Határőrség felderítő szerveinek feladatai.
ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 4.2. (Államvédelmi, állambiztonsági szervek gyűjteményei, parancsgyűjtemény) 10-21/14/1969/1.

- 0010/1970. (IV. 4.) BM.pcs. (146.;) — 0010/1970. (IV. 4.) BM.pcs. az operatív figyelés és környezettanulmányozás alkalmazásának szabályozása.
ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 4.2. (Államvédelmi, állambiztonsági szervek gyűjteményei, parancsgyűjtemény) 10-21/10/1970.
- 0019/1970. (VII. 15.) BM.pcs. (147.;152.;) — 0019/1970. (VII. 15.) BM.pcs. a postai küldemények operatív ellenőrzésének szabályozása.
ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 4.2. (Államvédelmi, állambiztonsági szervek gyűjteményei, parancsgyűjtemény) 10-21/19/1970.
- 229/1970. (II. 10.) HÖR.OPK.pcs. (148.;149.;150.;) — 229/1970. (II. 10.) HÖR.OPK.pcs. a BM. Határőrség Felderítő Osztály ügyrendje.
ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 4.2. (Államvédelmi, állambiztonsági szervek gyűjteményei, parancsgyűjtemény) 10-229/1970.
- 0017/1971. (XII. 8.) BM.pcs. (153.;154.;164.;) — 0017/1971. (XII. 8.) BM.pcs. titkos operatív technikai rendszabályok alkalmazása.
ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 4.2. (Államvédelmi, állambiztonsági szervek gyűjteményei, parancsgyűjtemény) 10-21/17/1971.
- 005/1972. (IV. 5.) BM.pcs. (6.;155.;156.;157.;158.;159.;160.;161.;162.;172.;181.;) — 005/1972. (IV. 5.) BM.pcs. állambiztonsági szervek hálózati munkája alapelveinek szabályzata.
ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 4.2. (Államvédelmi, állambiztonsági szervek gyűjteményei, parancsgyűjtemény) 10-21/5/1972.
- 0012/1972. (VII. 31.) BM.pcs. (163.;165;190.;) — 0012/1972. (VII. 31.) BM.pcs. a Belügyminisztérium Állambiztonsági Szervek Hálózatának Nyilvántartási Szabályzata.
ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 4.2. (Államvédelmi, állambiztonsági szervek gyűjteményei, parancsgyűjtemény) 10-21/12/1972.
- 0018/1972. (IX. 11.) BM.pcs. (164.;) — 0018/1972. (IX. 11.) BM.pcs. a titkos operatív technikai rendszabályok alkalmazásáról szóló 0017/1971. számú miniszteri parancs módosítása.
ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 4.2. (Államvédelmi, állambiztonsági szervek gyűjteményei, parancsgyűjtemény) 10-21/18/1972.
- 10-1157/1972. (VI. 10.) HÖR.OPK.pcs. (166.;) — 10-1157/1972. (VI. 10.) HÖR.OPK.pcs.
ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 4.2. (Államvédelmi, állambiztonsági szervek gyűjteményei, parancsgyűjtemény) 4.2. 10-1157/1972.
- 0010/1973. (V. 30.) BM.pcs. (167.;) — 0010/1973. (V. 30.) BM.pcs. az állambiztonsági szervek előzetes ellenőrző és bizalmas nyomozó munkájának szabályozása.
ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 4.2. (Államvédelmi, állambiztonsági szervek gyűjteményei, parancsgyűjtemény) 10-21/10/1973.
- 40/1974. (XI. 1.) MT.r. (168.;) — 40/1974. (XI. 1.) MT.r. a Magyar Népköztársaság államhatárának őrzetéről.
Tanácsok Közlönye, XXIII.évf. (1974) 58.sz. 1098-1101.p. HU-ISSN —
- 1/1975. (VI. 2.) MT.Eh.ut. (6.;170.;171.;) — 1/1975. (VI. 2.) MT.Eh.ut. az állam biztonságának védelmében alkalmazható eszközökről és módszerekről.
MNL (Magyar Nemzeti Levéltár) OL (Országos Levéltár) XIX-A-2. (Minisztertanácsi titkárság iratai.)
- 6 000/1975. (VI. 2.) MT.hat. (93.;169.;) — 6 000/1975. (VI. 2.) MT.hat. az állambiztonsági feladatokról. 61-62.p.
RÉVÉSZ Béla: *Az állambiztonsági szervek politológiai kutatásainak kérdéseihez*. 20-23.p. Szeged, 2004, Szegedi Tudományegyetem. 95 p. HU-ISBN — /Acta juridica et politica./ HU-ISSN 0563-0606.
- 10/1979. (VI. 26.) BM.ut. (175.;) — 10/1979. (VI. 26.) BM.ut. a Belügyminisztérium nyomozó hatóságainak hatásköréről és illetékességéről.
ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 4.2. (Államvédelmi, állambiztonsági szervek gyűjteményei, parancsgyűjtemény) 10-21/10/1979.

- 17/1979. (IX. 25.) BM.pcs.
(173.;189.;
- 17/1979. (IX. 25.) BM.pcs. a Belügyminisztérium konspirációs és biztonsági szabályzatának kiadásáról.
ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 4.2. (Államvédelmi, állambiztonsági szervek gyűjteményei, parancsgyűjtemény) 10-22/17/1979.
- 24/1979. (IX. 25.) BM.ut.
(175.;
- 24/1979. (IX. 25.) BM.ut. a tiltott határátlépés és a hasonló jellegű bűncselekmények ügyében a felderítő és megelőző intézkedésekről, illetve a nyomozások elrendeléséről.
ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 4.2. (Államvédelmi, állambiztonsági szervek gyűjteményei, parancsgyűjtemény) 10-21/24/1979.
- 26/1979. (XI. 12.) BM.pcs.
(6.;174.;
- 26/1979. (XI. 12.) BM.pcs. a BM III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnöksége Ügyrendjének kiadásáról.
ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 4.2. (Államvédelmi, állambiztonsági szervek gyűjteményei, parancsgyűjtemény) 10-22/26/1979.12.
- 3/1980. (XII. 8.) BM-HM.ut.
(177.;
- 3/1980. (XII. 8.) BM-HM.ut. a BM Állambiztonsági Főcsoportfőnökség szervei és az MNVK Felderítő Csoportfőnökség együttműködéséről.
ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 4.2. (Államvédelmi, állambiztonsági szervek gyűjteményei, parancsgyűjtemény) 10-37/3/1980.
- 2/1981. (VI. 30.) MN.VKF.-BMH.int.
(178.;
- 2/1981. (VI. 30.) MN.VKF.-BMH.int. a BM Állambiztonsági Főcsoportfőnökség szervei és az MNVK Felderítő Csoportfőnökség együttműködésére vonatkozó 3 1980. számú BM-HM együttes utasítás végrehajtásáról.
ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 4.2. (Államvédelmi, állambiztonsági szervek gyűjteményei, parancsgyűjtemény) 10-37/2/1981.
- 36/1981. (XI. 10.) BM.pcs.
(176.;
- 36/1981. (XI. 10.) BM.pcs. az operatív célú fedőokmánnyal való ellátás és a fedőokmány alkalmazás alapelveinek szabályzata kiadásáról.
ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 4.2. (Államvédelmi, állambiztonsági szervek gyűjteményei, parancsgyűjtemény) 10-22/36/1981.
- 35/1982. (XII. 23.) BM.pcs.
(179.;
- 35/1982. (XII. 23.) BM.pcs. az Operatív-Technikai Rendszabályok és Módszerek Alkalmazásának Szabályzata kiadásáról.
ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 4.2. (Államvédelmi, állambiztonsági szervek gyűjteményei, parancsgyűjtemény) 10-22/35/1982.